

Дмитро МОХОРУК

ЗІВ'ЯЛІ РУЖІ

*Присв'ячу своїй донечці
Лілії Горейко*

Андрей Шептицький

Дмитро МОХОРУК

ЗІВ'ЯЛІ РУЖІ

ТВОРИ

ТОМ

1

Повісті. Драма

"Лисаний Камінь"

Косів

2007

ББК 84.4УКР6-4

М 86

До книжки увійшли повісті “Зів’ялі ружі”, “Аудієнція” та “Народний месник”, а також драма “Кривавий світанок”.

Перша із повістей — це історія єдиного, але довічного кохання Князя Церкви Митрополита Андрея Шептицького. Два наступні твори побудовані автором на фактах з історичного минулого рідного села Топорівців на Городенківщині.

Драма “Кривавий світанок” — фрагмент з історії повоєнних Топорівців.

Для широкого кола шанувальників красного слова та історії рідного краю

Видано за Програмою книговидання при фінансовій підтримці
Городенківської районної ради (голова Богдан Кобилянський)
і райдержадміністрації (голова Василь Ємчук)

Права автора та видавничі права МП «Евріка» захищені законом України

© Дмитро МОХОПУК, 2007

ISBN 978-966-8519-37-6

СКЛАДНІ ДОЛІ

Першою у цій книзі постає психологічна і водночас лірико-драматична повість “Зів’ялі ружі” про полум’яне кохання Князя Церкви Митрополита Андрея Шептицького, яке він проніс через усе життя.

Хоч автор за освітою не філолог (при цьому згадуються імена М.Рильського, В.Стефаника, А.Чехова, Ч.Айтматова та багатьох інших світочів літератури), а зоотехнік, проте він чудово зумів передати історію романтичного кришталево чистого кохання юнака і юнки, яким так і несудилося поєднати свої долі. Письменник вдало використовує різні художні засоби та прийоми, щоб якнайвиразніше розкрити таємниці душі Шептицького: і листи, і спогади, і внутрішні монологи, і діалоги, і молитви — словом, зроблено все, щоб у творі якнайвиразніше постав його герой. І постать Ама — Ромтуха — Романа — Андрея Шептицького яскраво вирізьблюється на тлі побуту тогочасного (кінець XIX — перша половина XX ст.) Прикарпаття.

Пройдіться сторінками цієї повісті разом із її героями, і ви станете свідком того, як в одній душі поєдналися дві любові — земна й небесна: до Бога і до людини, яким судилося не згасати в душі головного героя від юності до останніх днів. Певен, кожен, прочитавши цю хвилюючу розповідь, упізнає в ній щось своє, давно пережите чи теперішнє. Бо любов, як сказав апостол Павло, ніколи не минає.

Повість побудована на двох легендах про Андрея Шептицького і споминах матері — Софії з Фредрів Шептицької.

“Аудієнція” — другий у цій книжці прозовий твір, до якого вдався автор, щоб змалювати тяжке безправ’я простого народу Покуття за часів Австро-Угорщини. Вірячи у справедливість доброго цісаря, селянин із Покуття, навіть потрапивши на аудієнцію до найяснішого монарха, не домігся правди. Бо замість

очікуваного справедливого вироку для війта він отримує від жандармів мученицьку смерть.

“Народний месник” — повість. Її головний герой Андрій Чайковський — народний месник із того ж таки покутського краю. Письменник побудував твір так, що читач має змогу отримати “характеристику” його як з боку народу, так і з боку правлячої верхівки — поліції та місцевих поміщиків.

“Кривавий світанок” — нова грань письменницького обдаровання Дмитра Мохорука. Це драма на 4 дії, яка змальовує події в покутському селі 1945 року, пору, коли в одній родині син і батько опинилися по різні сторони барикад. Що, звичайно, і приводить до того, що батько за ідеали вільної України вбиває сина. Драматург не тільки змальовує події післявоєнного періоду, а й різко засуджує тих, хто приніс на західноукраїнські землі це горе, — радянський сталінський режим. Саме з його вини кров’ю заливається українська земля, саме ця влада створила ситуацію, коли рідні люди стають ворогами.

Згаданими творами Дмитро Мохорук ще і ще раз підтверджує справедливість стародавнього крилатого виразу *Poeta nascitur, non fit* — поетом народжуються, а не стають.

Тож хай щастить Вам, Майстре, на ниві красного письменства. Високих Вам урожаїв і щедрих ужиноків.

Омелян Лупул
Поет, головний редактор
видавництва “Рута”
Чернівецького національного
університету ім. Юрія Федьковича

ЗІВ'ЯЛІ РУЖІ

Повість

Весна вже повністю розквітла: сади нарядилися у білоруже, мов наречені, – красиві й непорочні. І вся зелень буяла у всій красі і силі. Після зимової сплячки природа ніби заново відроджувалась. Все те, що було вище землі, – піднімалося ще вище, а, що лазило і перебувало глибоко в землі, – пробивалось на поверхню, все те, що літало, – випурхувало з-під стріх, з підвалів, з дупел дерев. Усе насолоджувалося життям, природою і грілось під сонцем...

Оживали й міста і села. А з ними і невелике провінційне містечко Городенка в Австро-Угорській імперії. Містечко як містечко. Повітова столиця. Свої права перебрала в той час, коли втратила роль повітового центру село Городниця.

Городниця була портовим містечком на березі Дністра. Сюди прибували річкові судна, тут вони розвантажувались, а звідси забирали сіль, пушнину, інші товари, і пливли до Чорного моря. З побудовою міста Василів на Буковині, теж на правому березі Дністра, і розвитком нового та більшого річкового порту роль городницького порту занепадала. Звісно занепали й столичні права повіту.

Події, про які піде мова, почали розгортатись приблизно в 1884 році. Тоді якраз до провінційного містечка прибули дві чети майбутніх австрійських старшин. Згідно з австрійськими законами, в той час усі діти аристократичного походження зобов'язовані були перед вибором кар'єри мати – після закінчення матури – ще й однорічну військову школу. Своє навчання проходили в різних місцях могутньої імперії.

«Дорога Моя і Кохана мамо! Пишу Тобі листа з невеликого провінційного містечка Городенка в Галичині,

де ми перебуваємо на постої. Нас розквартирували на квартирах багатих міщан. Я квартирую разом із Едвардом Ярошинським в багатого жида Якова Бренделя. Нам виділили окрему кімнату. Умови для нашого проживання нормальні. У Бренделя є багато жиденят, але вони нам не заважають, лише деколи розвеселяють. Дуже кумедні. Особливо кумедні два близнюки Іцек та Ізя.

У містечку є великий костел, побудований графом Стефаном Потоцьким у 1760 році. З місцевим духівником я вже домовився, що буду кожного ранку, ще до сніданку, приходити на Службу Божу і до Причастя. Бувають дні, що я, моя дорога Мамо, вислуховую ціле Богослуження навколішках, бо я не спромогаюся на іншу молитву як тільки словами: «Господи, бачиш, що я тут є, бо хочу тут бути».

Ваше життя в Мерані є для мене немов маленький скарб, добре збережений і забезпечений, він лежить у коробці, яку непокликаний не зможе відкрити. Я такий радий, що Ви тепер разом із тетою Дунею. Тішуся теж, що Бабуня, Дідусь, Юрій і Степан є в небі, де так багато янголів і де стільки краси! Коли Ви думаєте про мене, не забувайте, що я промощую свій шлях саме тими мріями й мені так легко на душі. Цей милий куточок землі, осяяний Богом, цей гомін дзвонів тутешніх церков, що я його аж тут чую, все-все – й Ваші розмови з тетою, Ваші думки, Ваші молитви – те все облегує і осолоджує мою дорогу! Я такий радий, одержавши Вашого листа, ми тепер далеко одне від одного, а все ж об'єднані тими самими думками.

Роман. Городенка”.

* * *

Галаслива сімейна компанія Бренделів вечеряла. Берта, дружина Бренделя, дуже любила своїх дітей. Як і кожна мати, вона, мов би квочка біля курчат, опікувала своїх чад.

Найстаршому синові Ніку вже йшов шістнадцятий рік. Він уже ставав татовим помічником. Помагав підвозити крам до магазину, деколи навіть ставав за прилавок, від чого в Якова старшого аж дух у грудях переймало від гордощів, що в нього вже є такий син, та ще й весь – у тата. Бренделі в Городенці вважалися багатими господарями. Про них казали, що їм у всьому щастить. Воно, може, й так, але мало хто знав, що в них є своє горе.

Другою дитиною в сім'ї була дочка, яка захворіла в ранньому віці невиліковною недугою, і вже 12 років лежала в окремії кімнаті прикутою до ліжка. Коли Роман дізнався про це від родичів, відразу попросив дозволу зайти в цю кімнату. Лице хворої було вибілене довгорічною хворобою, але на вигляд було спокійним. На нього дивилися великі красиві очі. В них не видно було страждання, якогось незадоволення. На обличчі ніби промайнула усмішка.

Пізніше Яків пояснив Романові: «Хвора доця допомагає нам у житті. У хвилини життєвих незгод ми завжди згадуємо про нашу доню, про її спокій і глибоку віру, з якою вона витримує свої страждання. Тоді й нам стає легше переносити свої труднощі. Подумки ми завжди кажемо: «Нашому нещасному ангелові ще гірше».

Крім торгових клопотів, Бренделі мали ще одну радість – дуже файні коні. По-перше, вони перевозили крам, по-друге, з їхньою допомогою Яків виконував і деякі замовлення багатих гостей. Скажімо, підвозив їх у сусідні повіти: Снятин, Коломию, Товмач. А ще в літню пору гості любили їздити на Дністер відпочивати. Бренделі мали також свою корчму, де верховодила Берта. В корчмі можна було поїсти й випити. Тут готували їжу для майбутніх австрійських старшин, які квартирували в Бренделів.

“Найдорожча Мамо!

Щиро бажав би я, щоби Ви, Мамо, дістали цього листа 15 травня, в день св.Софії – в день Ваших іменин, отже, ні раніше, ні пізніше. Не тому, що в тому листі висловлені якісь незвичайні побажання щастя, здоров'я чи інших благ, але я хотів би, щоби Ви почували себе ближче серед нас, щоби Ви, Мамо, відчували нашу духовну прихильність біля себе, оточеної цілою родиною, щоби, згадуючи минулі літа, могли сердечно подякувати Всевишньому за все й могли би цього дня пожертвувати всю Вашу довголітню працю над нашим вихованням, всі важкі переживання, хрести, турботи, страждання... Коли Йосія молив Господа з піднесеними раменами про перемогу, жиди підтримували його, так само й ми оточуємо сьогодні нашу Маму. Ми хотіли би бути Вашою підпорою, з цілого серця повторюємо тим гарячіше, що становимо одне з Вами в Ісусі Христі. Ця спільнота в Бозі допомагає нам так досконало розуміти себе взаємно й вчить нас, що ми повинні завжди разом іти вперед. Ото ж, коли наближається день, коли звичайно висловлюємо Вам наші побажання, мені не залишається нічого іншого, як лише духовно об'єднатися з Вами, наша Мамо, й повторювати Ваші молитви... Завтра прийму Святі Тайни у Вашому наміренні й зложу сердечну подяку при престолі за те, що вже минуло, та помолюся, теж із глибини душі, за прийдешнє.

Да святиться ім'я Твоє, да прийде царство Твоє, да будет воля Твоя, яко на небесі і на землі...

Роман. Городенка.»

* * *

Уже тиждень майбутні австрійські старшини перебували на постої. Почалось одноманітне для Романа життя. Вдосвіта – Служба Божа, яку він ніколи не пропускав, сніданок, навчання на повітрі, яке супроводиться жартами і сміхом.

Хлопці молоді, веселяться. Після обіду всі йдуть в місцеву ресторацію на пиво.

В один із таких днів після обіду Роман не пішов з хлопцями, а залишився на квартирі обдумувати свої невеселі справи. Прилігши на ліжку, напівсонливо аналізуючи все, почав перебирати основні події прожитого.

Роман – Олександр – Марія був третім сином у сім'ї Шептицьких. Народився 29 липня 1865 року в кілька місяців після смерті найстаршого брата Степана. Старший брат Ізя (Юрій) був старшим на один рік.

...Мама Софія весь час говорила, що я дуже подібний до Штефка. Почавши говорити, я сам дав собі ім'я «Ама», чим дуже схвилював своїх родичів. Приблизно на п'ятому році життя вперше почув від Мами розповідь про Ісуса Христа. Це мене так зворушило, що в мене на очах виступили сльози. Побачивши це, моя Мама перевела розмову в інше русло.

Коли навчився писати, то на клаптиках паперу я вже мережив деякі частини молитов, навіть дописував щось своє. Коли сам собі купив так звану вервицю, то вивчив напам'ять усі молитви. Я так пройнявся цими питаннями, що на дев'ятому році життя твердо вирішив стати священиком, про що заявив своїй Матері. Вже змалку я мав відповідний вплив на своїх товаришів у проявленні своєї доброти, побожності, але відчував у собі лицарськість, відвагу і сміливість.

Одного разу, коли ще був хлоп'ям, мені вперше підвели необ'їждженого коня. Коли я сів на нього, то він, відчувши на собі легкий вантаж, нагло зноворовився, почав іржати, бити ногами, кидатися в боки і, звісно, я не втримався і випав з сідла, але віжок не випустив з рук. Притягнувши коня, я все-таки скочив у сідло і вчепився міцно за вудила. Кінь, відчувши силу в моїх руках, зразу зробився слухняним.

Після цього я почув, як вуйко Олександр (по маминій лінії), військовик з досвідом, сказав мамі, що вони повинні готувати мене до військової кар'єри, бо він побачив у мені холодну, безстрашну рішучість.

Хотілось би згадати ще про один випадок у моєму дитинстві. Я підійшов до коня, коли він їв обрік, а там у жолобі преспокійно сидів щур і помагав їсти коневі. Я тихо підкрався, схопив щура за карк і показав старому візникові. У того з переляку аж очі полізли на лоба.

Якось ми всією родиною поїхали до мого дідуса і бабуні (по матері) на Великодні свята на невеликий хутірець. У Страсний Четвер ми всі пішли до сповіді. Висповідались, узяли Господню Трапезу. Я лише сповідався, а щодо причастя, то сказали, що я ще замалий. Це дуже мене вразило, бо я відчував себе в цій ситуації "меншесортним". У душі в мене кипів гнів і обурення від такої, на мій погляд, несправедливості. І коли один із моїх вуйків пожартував: "Ось усі святі п'ють каву, тільки цей один, – показав пальцем на мене, ще – єретик". Я не витримав такого приниження, розплакався і втік з кімнати. Мене наздогнала моя Мама і я, плачучи, жалівся, як це вона не допустила мене до Святого Причастя. Це настільки її схвилювало, що вона тут же пообіцяла мені виправити це в найближчому часі у Львові. Від такого запевнення я заспокоївся і рахував дні на пальцях, коли настане цей час.

Я дуже хотів прийняти Святе Причастя, зблизитися з Ісусом Христом. В переддень цього свята я не витримав і написав листа своєму духовникові: "Дорогий Пане! Вже завтра, 17 травня, відбудеться моє перше Святе Причастя. О молись, пане, молись, щоб було багато 17-х травнів у моєму житті... І щоби я був завжди дороговказом для моїх

братів, і щоб одного дня я відчинив їм двері до неба. Я Вас, Дорогий Пане, обнімаю з цілого серця.”

Тоді мені йшов одинадцятий рік. Мій духівник був холодною і замкненою в собі людиною, але пізніше він розказував моїй Мамі: ”Так запевняю Вас, Пані, що цей лист від Мітона так мене зворушив, що я аж розплакався”.

З того часу що б я не робив, чим би я не забавлявся, я всім нагадував про Бога.

Настав той час, коли я пішов учитися до Краківської гімназії св.Анни. На квартирі ми жили втрьох: старший брат Ізьо і молодший Олесь. З того часу я почав писати листи до своєї Мами майже кожний день, кілька слів або й більше: “Добрий день, Мамо! Дуже добре, дякую, Мамо! А Мамо?”

Через рік Господь Бог забрав до себе брата Ізя. Моя Мама дуже за ним побивалася. Вона втратила вже другого сина. Я важко переніс це горе, але стримувався від сліз, щоб хоч якось заспокоїти Маму. Через деякий час я написав їй у листі: “Дорога Мамо! Моє страждання не є фальшиве. Милосердний Господь просвітив би мене. Ви пишете: “Ізьо був майже скінченим твором”. Правда, а тепер? Бог сам його тепер ще більше завершив, а коли він був майже завершений, то тепер став не лише завершений, але зовсім досконалий. Був ще людиною, а тепер є непорочним духом у небі перед лицем Бога. Бог той твір не знищив, але його викінчив, завершив. Відібрав його від нас, зате дав нам у небі при собі посла. Янгола, який буде просити його за нас. Відібрав Ізьові земське тіло, а дав йому безсмертність і безсмертне щастя, невже ж це недобра зміна?.. Біля себе я не відчуваю порожнечі, я мав раніше брата, товариша, опікуна. Тепер він не покинув мене, тепер я відчуваю його тут при собі, відчуваю його – мого другого янгола – Хоронителя... Він здержує мене від гріха, навертає до добра. Одним словом, чую в два

рази більше, як спершу, що мене береже незримий дух і пильнує мене. І за це я дякую Всевишньому”.

Коли мені минало п'ятнадцять років, я прийшов до Мами з проханням, поцілувавши руку... “Хотів я Маму про щось просити... Одного разу Мама мені сказала, що не маю доволі сили – сам проти себе... Щойно тепер розумію, наскільки Мама мала рацію. Отож я хотів би навчитися перемагати себе й послуху хотів би я навчитися, а забуваюся завжди... Мама так знає мене... Мама розуміє про що мені йде... І Мама це зробить, правда? Обіцяєте мені, Мамочко? І Мама багато мені допомогла пізнати себе, за що я їй дуже вдячний усе своє життя”.

Одного разу в гімназії я зустрівся із несправедливістю з боку професора Рипля, філолога, якого дуже поважав і любив. Тому мені довелося сидіти над книжками від ранку і до пізнього вечора, закинувши всі мої розваги. Моя Мама тоді почала мене вмовляти полишити цю справу, але я на те їй відповідав: “Ні, Мамо, ліпше ні, нічого мені не пошкодить, що трохи більше підучуся, а коли нічого не роблю, думаю про Рипля й такий жаль мене опановує, що майже бажання помсти розбуджується в мені, а до того не хочу, краще вже вчитися, нічого мені не станеться”.

Були моменти, коли ми поза шкільними справами сходилися товариством і вели розмови про забави, шермування, перегони. Якось одного разу Антін Попель при всіх запитав: “Котрий із вас буде єпископом?” Я відповів: “Якщо я стану священиком, то тільки уніатським”. Деякі мої товариші від подиву аж скрикнули, а отець Яцковський, сміючись, спитав мене: “Як то, Ромтуху? І оженишся?” – “А нехай же Бог боронить!” – сміючись, пожартував я. Але через кілька днів своєму товаришеві Ярошинському рішуче заявив: “Я скінчу Василями”.

Одного разу я вчасно не відповів своїй Мамі, і вона мені про це нагадала у своєму листі. У відповідь я написав: "...Коли я не написав, щоб подякувати Вам, Мамо, – це брак часу. Коли ж написав, може, лист залишився у моїй кишені – у всякому разі, я перепрошую Вас тисячу разів. У цій маленькій події я бачу волю Божу, я приймаю від нього біль, який я спричинив, дякуючи Йому. Це навчить мене думати й не покладатися на свою пам'ять, ані на мої сили. Дякувати Богу".

У своїх молитвах я говорив: "Мій Боже, якщо Твоя ласка, дай мені мудрість! І з тої пори я розумію, чим я є та чим повинен бути. Крім цього, я зрозумів догму спільноти всіх Святих і знайшов у ній безцінний скарб. Ніколи я не просив, щоб молитва була для мене приємна, а тільки, щоб була легка й добра, бо про це, вірю, можна просити".

Я дуже любив людей. До вогнища любови, що горіло в моєму серці, тиснулися все більше слабі, малі, бідні. Одного разу я сказав Мамі: "Ох, Мамо, Ви не маєте уяви, як мені дороге все, що бідне, старе і мале!"

З дитинства у моєму характері закладалося бажання допомагати бідним, старим і малим. І допомагав, давав і дарував, що лише міг, але ніколи нікому нічого не зичив: "...ніколи нікому не позичу, бо не хочу наражувати когось на спокусу не віддати, на небезпеку забути, я вчив би його таким чином крадежі".

Я завжди хотів бути першим у всьому. З цією метою дуже багато вчився. Два дні перед матурою я замкнув усі книжки в шафу, кажучи собі: "Скільки міг я, вчився, тепер уже не доторкнусь до книжок, бо мушу дати відпочити думкам і нервам." І цілі два дні провів на вулицях Кракова.

У вісімнадцять років я закінчив матуру. Так, так, закінчив на "відмінно".

Навесні я пішов докінчувати духовні справи до монастиря. Там, у монастирі, під покровом Пречистої Діви, взявши за свідка об'явлену мені Божу волю, я запитав Господа: “Боже! Що хочеш, щоб я вчинив?” А Господь відповів мені в душі тим голосом без слів, якого не чує людське вухо, але серце розуміє: “Покинеш батька і матір, братів і свій дім, покинеш обряд, який виховав тебе для мене і який ти від дитинства полюбив, покинеш звичаї, які вросли у твоє серце, й підеш до нового життя, до чужих людей, може, нерадих... і візьмеш мій хрест на свої рамена та зазнаєш посуджень, підозрінь у тому, що для тебе найсвятіше й від Мене передане... зазнаєш, може, й людської погорди... твої найближчі будуть здвигати раменами й називати тебе безумним, а мати над тобою плакати буде, і в її плачу покинеш її, але підеш, бо я тебе кличу. Й служитимеш Мені аж до смерти, може, навіть мученичої...”

З часом, коли я відправляв реколекції звичайним порядком, мій духовний наставник отець Яцковський подав мені звичайні правила й пояснював, щоб я їх вивчав. Одного разу, коли він вийшов, я почав у те все вникати, як раптом почув внутрішній голос: “Маєш бути Васи́ліянином!” Я поозирався довкола, вгору. Нікого біля мене не було. Я зрозумів, що це мені дано з небес.

Через день я з мамою йшов на Службу Божу. По дорозі я твердо сказав:

– Отже, Мамо, я прийняв рішення, що буду Васи́ліянином, напишу до тата і вступлю до новіціату. Я знаю, що цим повідомленням приніс Мамі прикрість. Від найдавніших часів у нашому середовищі про руське духовенство говорили з погордою, що воно мало свої хиби й бездоганну темноту, простацтво. Але всі знали і те, що воно не було аж таке темне і дике і споконвіку виступало як ворог

латинської церкви і польської національності.

Потім у мене з Мамою відбулася розмова. На що вона мені сказала:

– Чи усвідомив ти, Ромтуху, на що йдеш?

– Так! – відповів я. – Я це знаю, це буде розрив з усім минулим!

– Боже! Дитино моя, – заломила руки моя Мама, гірко плачучи, – мій Ромку, Ромтуху мій дорогий, мій Ама! Чи розумієш ти, що покидаєш обряд, в якому тебе виховала, покидаєш все, що нас об'єднувало, покидаєш латинський Костел після Бога над усе нам дорогий... Ромтуху! Що ти говориш? Дитино моя, схаменися! Подумай, що твориш? – гірко плакала моя Мама, пригортаючи мою голову. – Чи розумієш, Сину мій, що знеславлюєш наш рід? Від тебе багато наших знайомих, друзів відвернуться.

– Я розумію, моя дорога і кохана Мамо! – твердо стояв я на своєму, – тепер в якійсь мірі знеславиться, а після, може, й прославиться наш рід. Багато моїх рідних, друзів, знайомих відвернуться від мене, але ж, моя Мамо, подумай, скільки людей навернуться до мене і пригорнуться до відродженого чину Василян, – продовжував я, – в якому я хочу брати активну участь, будучи уніятським священиком. Причому таких, як я, буде багато, і ми багато доброго зробимо для руського люду, – говорив впевнено я, мовби вже все було вирішено, хоча й, як засвідчили подальші події, все це було не так просто.

Страхіття грядучої схизми, мільйони людей, що потопали в темноті, загрожена Унія, навернення Сходу, відновлення східньої церкви, – все це тепер мене обходило і я готувався до цього. Все це переконливо неодноразово доводив своїй Мамі, переконуючи її. Але батько... Як сказати це батькові? Коли моя Мама, яка так мене розуміла в кождім

слові, сприйняла моє рішення несхвально. Вона й далі часто плакала, переживала за мене. Я дуже був вдячний теті Дуні, яка підтримала моє рішення і всіляко вмовляла мою Маму, розраджувала.

– Ти була при смерті мого Ізя, добре, що ти тепер є при смерті мого Ромтуха, якщо ти його підтримуєш!.. – плакала Мама.

– Якщо Бог справді від тебе вимагає дати в жертву свого сина на таку службу, – промовляла тета Дуня, – не може бути, щоб не дав тобі у своїй ласці зрозуміння цієї жертви...

Батька вдома в той час не було. Але Мама, вже трохи оговтавшись, просила, щоб цього татові ні в якому разі ще не говорити, хоча би до тих пір, поки я не закінчу своїх студій. Проте, наскільки мені стало потім відомо від Мами, вже в серпні того ж року, коли в домі зібралась компанія, Мама, мій тато і наш духівник отець Яцковський, Мама, не витримавши свого внутрішнього переживання, запитала отця Яцковського:

– Отже, що ви, Отче, думаєте про покликання нашого Ромка до Василян?

Почувши ці слова, тато стрепенувся, якось дивно підскочив. Отець поглянув на нього спокійно і сказав:

– Думаю, що це покликання правдиве й що для Романа вистачить часу для випробування, перебуваючи рік у військовій службі, яку має тепер відбутися.

Мовби від блискавичного удару підскочив тато й крикнув:

– Ніколи! Ніколи цього не буде!

Не можна було дивуватися батькові, коли йому здалося, що смерть знов вибирала йому, вже в інший спосіб, третього з черги сина. Не можна дивуватися, що як крик незвичайного болю в серці, так у його голові після цього звідомлення раз у

раз поставали питання: звідки? Чому у вісімнадцятилітнього хлопця з'явилося таке покликання? Чому, власне, таке, а не інше? Чому, якщо він такий побожний, чому хоче йти до тих, про чію побожність ще нічого не знає? Якщо від дитинства любить свій обряд, як же він може думати, щоб його покинути?

Тато почав підозрювати, що мене навернув до чину наш духівник отець Яцковський, адже в 1882 році він провів у Римі реформу Василян. Тато зразу переговорив з отцем і зажадав від нього, щоб він, як сповідник мій, намагався вплинути на мене та довести все безглуздя мого рішення. Спершу отець пообіцяв, але через деякий час написав листа до мого тата:

“Ласкавий Пане Графе!

Після довгих розважань і не без вагання, я постановив врешті написати цей нинішній лист до Вас, Ласкавий Пане.

У міру того, як думаю про Романа і про все, що він сам говорив про себе або що я сам знаю від сторонніх людей, приходжу до чимраз глибшого висновку, що думка вступити до Чину, якщо він наскрізь пройнятий нею, походить справді від Бога. Хоча я впевнений у тому, що ніколи не мав наміру, щоб його до того намовляти, бо таке почесне, але водночас і трудне покликання, якщо воно не має бути збезчещене, повинно мати свій початок не в людях, а в Бозі, то все-таки тепер, коли я прийшов, може, й до хибного, але в кожному разі до щирого переконання про це покликання. То з Романом, поскільки я був би далі у контакті, я не міг би інакше чинити, а тільки підтримувати й плекати оте покликання.

Може, хтось назвав би навіть браком розваги мою щирість і простоту, з якою до Вас, Пане Графе, пишу, але це було б для мене чимсь осоружним, якби я скривався з моїми думками до Вас і про Вас, яких я пізнав у тяжкій

для Вас хвилині ще краще й навчився цінити, а пізніше, признаюся щиро, я пристав цілим своїм серцем до Вас і до Ваших дітей.

Жадали Ви, Пане Графе, щоб я, наскільки мені дозволить моя совість, не підтримував Романа в його постанові щодо Чину, а радше щоби я відмовляв його, перестерігав перед таким рішенням. Я обіцяв тоді, коли не мав ще виробленого погляду про правдивість його покликання. Тепер я не міг би вже дотримуватися такої обітниці. Нізащо в світі я не хотів би в будь-якій християнській родині стати причиною незгоди, тим більш я не хотів би вживати свого впливу, щоб ослаблювати Ваш вплив, бо Ваші діти знайдуть легко іншого, якщо не в рівній мірі прихильного, то принаймі рівно совісного сповідника, але батька можуть мати тільки одного. Не маю права нікому, хто лише зажадає від мене сповіди, відмовити йому тієї прислуги, а проте, щоб не давати до цього притоки, не бачу в цьому випадку ніякого іншого виходу, лиш щоб від дому ласкавих Панства – не серцем, ані молитвою, але своєю особою, поскільки на це дозволяють світові товариські форми, відійти на так довго, аж поки справа Романа зовсім не виясниться. Я буду доручати Господу Богу цю справу й то тим більше матиму докладних відомостей про її дальший розвиток.

За ласкавих Панства теж не перестану молитися, щоб Ви вірно й совісно досліджували покликання Романа, але так, щоб Ви не відмовлялися від тієї пожертви, якої, впевнений у цьому, Бог вимагає від Вас, і не схотіли вивихнути покликання Вашого сина.

Зі щирим проханням, щоб Ви, Ласкаві Панство, зберегли й надалі для мене у Ваших серцях і пам'яті хоч трохи місця, Остаю Ласкавого Пана Графа найнижчим слугою.

Отець Генрих Яцковський»

Краків, 25 серпня 1883 року.

Таким чином моє покликання не вирішувалось, але все-таки пробивалось наверх. На застережливі заходи моєї Мами завжди відповідав: «Тільки нехай Мама буде спокійною, все буде добре, бо мусить бути добре...»

Коли до нас приїхала тета Дуня, тато мій сказав їй:

– Щастя, що скоро почнеться рік його військової служби. Відітхну, коли побачу його в однострої... Тоді йому ваші єзуїти вже нічого не зроблять...»

Проте пізніше при Мамі тато часто говорив:

– Чому я так борюся? Так терплю? Бо чую, що це неминуче, що так буде, як він хоче, що я не переможу, не врятую його.

Це означало, що Тато уже привикав до мого вибору і змирювався. Але в душі і Мама, і Тато були дуже проти прийнятого мною вибору. Але так вже хотів Ісус Христос, щоб вони обоє перейшли цю вогневу пробу, щоб це покликання, коли я піду за ним, не залишило за собою ні тіні сумніву, то вже не вони, а сам Бог буде відповідати за мене.

Напівсонливі думки Романа перебив верескливий сміх надворі двох Бренделевих близнюків – Іцека й Ізя.

Роман підвівся й підійшов до вікна. Надворі гралися хлоп'ята з малою кицькою. Іцек і Ізьо мали по чотири рочки. Обидва були в білих сорочках з короткими рукавами, у коротких штанцях, босі. Обидва були однояйцеві близнюки. Обличчя в них – як дві краплі води. Їх голівки прикрашали дрібненькі руденькі кучері, які на кінчиках були аж червонясті. Хлопчики дуже веселилися, бо їх дитинство добре забезпечене. Неперевершеним на всякі витівки був Іцек. От і сьогодні взяв шматочок чорної ганчірки, обв'язав її ниткою, причепивши до неї тоненьку мотузку, і крутив навколо себе, а кицька ловила її. Все це виходило так кумедно,

що хлоп'ята реготали і верещали, полягавши на землю, били п'ятами по землі.

Роман подивився через вікно і собі сміявся, пригадавши щось подібне зі свого дитинства. Це перебило його думки настільки, що він вийшов у коридор і вирішив відвідати прикуту до ліжка дочку свого господаря.

Роман легенько постукав у двері.

– Заходьте, заходьте, – почулось з кімнати. Відкривши двері, гість запитав:

– Можна до вас?

– Можна, – промовила Сонечка. На виніженому личку промайнула легенька усмішка. Як сонечко в хмарну погоду прорветься десь у шпаринку хмар, блисне і згасне, так згасла і її невимушена усмішка. Соня рухала руками і могла підняти, повернути вправо чи вліво свою невеличку голівку. Решта її тіла була нерухома...

На грудях у неї лежала закрита Тора, а зверху навхрест лежали тоненькі руки.

– Слава Ісусу Христу, – промовив гість, входячи в кімнату.

– Шолом, – відповіла дівчина і показала рукою на лавку.

– Я бачу, Ви читаєте Мойсеєве п'ятикнижжя, – заговорив гість, сідаючи, щоб якось розпочати розмову.

– Так, я читаю молитви тричі на день, а взагалі читаю Тору впродовж року по тижневих розділах, як це робиться в наших синагогах.

Аби продовжити розмову, Роман запитав:

– А таке, як історичні книги, навчальні поетичні, пророцькі, які входять до Старого Завіту, ви не читаєте?

– Ні, ми, євреї, читаємо тільки Тору, написану для нас нашим пророком Мойсеєм. Може, хто і знайомиться з цими книжками, які ви назвали, але вони для нас не грають ніякої ролі.

– Як не грають? А такі пророки, як Ісая, Єремія, Езекиїль? Та ж вони передбачали прихід Месії?

– Я чула про таке, але їхні пророцтва ще не збулись.

– Як не збулись? – аж підскочив на лавці гість. – А Іван Хреститель! А Ісус Христос?

– Ми в Бога віримо, а в Ісуса Христа – ні, – спокійно відповіла дівчина. – Як можна стверджувати, що син теслі є сином нашого Бога? Це якось не в'яжеться, та й навіть соромно про це говорити.

– Так, так, – промовив гість. Він відчув, що Соня начитана, і з нею важко дискутувати.

– Це ви, християни, увіруєте в нього і називаєте його Спасителем. Я знаю, що Ви увіруєте і в наше П'ятикнижжя, яке ви в нас запозичили. А наш рабин Ісаак часто говорить навіть, що християни його просто украли в євреїв, та й трактуєте по-своєму.

– Як це, по-своєму? – Романові стало слухати це просто цікаво.

– Ну, наприклад, – Соня напружила пам'ять, – наприклад, ви поклоняєтесь іконам, в той час як Бог забороняє це, кажучи, в Торі: «Не робитимеш собі ніякого тесаного кумира, ані подоби́ни того, – вона відкрила книгу «Вихід» і продовжила читати, – що вгорі, на небі, ні того, що внизу, на землі, ні того, що попід землею, в водах».

Роман усміхнувся і продовжив розмову:

– Ну, що ви, пані Соню, сам Бог у тій же книзі «Вихід» наказав Мойсееві зробити двох херувимів з золота і поставити їх вгорі ковчега. Окрім цього, повелів зробити змію з бронзи і почепити її на хресті на дереві, щоб зціляти покусаних отруйними гадюками. Це, по-моєму, у книзі «Числа». Так само Бог наказав Соломонові прикрасити святиню Єрусалимську іконами херувимів, пальмами,

віттям, бичками і левами. Це сказано в першій книзі Царів.

Ви зрозумійте, пані Соню, що перші християни-мученики вивчали Біблію з великою увагою і повагою, – Роман підняв вказівний палець угору, – бо не хотіли поклонятися іконам фальшивих богів. Бог забороняє робити ікони лише богів фальшивих і поклонятися їм, бо так чинили язичники. Сказано ж: «Не поклонятимешся перед ними і не будеш їх почитати», як це робили язичники – книга «Вихід». Ця заборона Бога повторюється в різних місцях Біблії. Наприклад: «Не поклонятися ніякому іншому богові» – книга «Вихід». «Не матимеш для себе інших богів вилятих» – знову ж таки книга «Вихід».

Тому перші християни малювали у катакомбах багато біблійних сцен зі Старого і Нового Завітів і поклонялися їм віками. Взяти б образ страждущого Христа на хустині Вероніки або плащаниці, яка й досі зберігається в італійському місті Туріні. Деякі Святі перших віків твердили, що образи Біблії, Хресної дороги, ікони Святих – це єдина «Книга», яку навіть убогі та неписьменні розуміють і користають з неї. Вам усе ясно?

– Ясно, – ствердно відповіла Соня. – А що ви скажете, коли ваша церква проводить сповіді і прощає гріхи грішникам?

– Пані Соню, – Роман перестав говорити, а після паузи – як би це краще вам пояснити. Річ у тому, що ви не знаєте Новий Завіт, а в цій же книзі, яку ви тільки що назвали, написано: «Щоб Ви знали, що Син Чоловічий має на землі владу прощати гріхи, тобто Ісус є Богочоловіком, який зцілив паралітика, тим самим чудом доказав свою владу прощати гріхи. Пізніше ту Божу владу прощати людям гріхи Ісус доручив своїм апостолам і їх правонаступникам у день Його Воскресіння, коли він з'явився їм і сказав (Книга Євангелія

від св.Івана): «Мир Вам! Як мене послав мій Отець, так я посилаю вас». Промовивши ці слова, дихнув на них і сказав: «Прийміть Духа Святого! Кому відпустите гріхи – відпустяться їм, кому ж затримаєте – затримаються...»

У цей час двері відчинилися і в них просунулась голова Бренделихи:

– О пане Романе, я вас скрізь шукаю, ходіть на вечерю!

– Уже йду, вже йду, – Роман підвівся, – а ще Тайна Сповіді встановлена воскреслим Ісусом Христом на відпущення гріхів розкаяним людям. Тайна Сповіді називається також покутою, або Тайною Примирення через розгрішення тих, хто перед всевидючим Богом усвідомив свій гріх і визнав свої провини. У Книзі «Левіт» сказано: «Хто провиниться чим-небудь, мусить признатися, чим згрішив, і принести Господові покутну жертву за сподіяний гріх..., а священник відслужить покуту за його провину». Отак-то, пані Соню!

– Ну добре, раз ви, пане Романе, так багато знаєте, то дайте мені відповідь ще на одне. В книзі «Второзаконня», – Соня відкрила Тору, – написано: «Додержуй день суботній, святкуючи його, як заповіт дав тобі Господь Бог Твій». А християни святкують неділю. Роман знову напружив свою пам'ять.

– Пані Соню, в Євангелії від св.Марка Ісус Христос говорить: «Суботу встановлено для людини, а не людину для суботи! Тож Син Чоловічий – Владика й над суботою». Коли ж Син Чоловічий є Господь суботи, то Ісус переніс святкування цього дня на неділю, в День Воскресіння і приходу Святого Духа на Церкву Нового Завіту, як про це свідчить вся християнська традиція (Євангеліє від св.Марка і Дії апостолів).

Майже всі дослідники Святого Письма і вчені згодні, що сім Біблійних днів створення світу не були семи днями з 24

годинами, а це були цілі епохи – тисячі років. І немає культурного народу, який би спромігся історично довести, котрий саме день нашого тижня був першим? «Субота» Біблійна у вашій, пані Соню, мові на івриті пов'язана зі «спочинком» із сьомим днем. Але християни від перших віків прийняли днем відпочинку історичний день неділі – день воскреслого Ісуса Христа.

– Так, так, – промовила протяжно Соня, – це все досить цікаво. А чому у вас, християн, скрізь зображуються хрести на церквах, на могилах? Всі християни хрестяться?

Роман подумав і відповів на прощання:

– Бачите, в Томи Кемпійського написано таке:

«У хресті – спасіння, у хресті – життя, у хресті – джерело небесних солодоців, у хресті – сила розуму, у хресті – радість для душі, у хресті – увесь зміст чесноти, у хресті – завершення святості. Нема для душі іншого спасіння ні надії на вічне життя, як тільки у хресті. Тож візьми свій хрест і йди вслід за Ісусом, і знайдеш вічне життя. Він ішов перед тобою, двигави свій хрест, і вмер за тебе на хресті за те, щоб і ти носив свій хрест, і хотів на хресті вмерти. Бо як із Ним умреш, то з Ним і житимеш, а як будеш Йому товаришем у муці, то будеш товаришем і в слові... Бо коли б для спасіння людей було щось ліпше і корисніше за терпіння, то, напевно, Христос був би на те вказав і словом, і прикладом. А він виразно заохочував своїх невідлучних учнів і всіх, що бажають услід Йому ступати, щоб хрест несли, і так каже: «Хто хоче йти за мною, нехай відречеться себе самого і візьме свій хрест на себе та й іде вслід за мною».

– Давайте, пані Соню, ми продовжимо нашу розмову пізніше, а тепер – до побачення, – Роман розкланявся і вийшов.

Наступного дня після обіду Роман вирішив пройтися одинцем вулицями містечка. Було дуже тепло. Сонце мовби

тішилося, що настала для нього пора віддавати своє тепло. І віддавало. Роман розщепив верхні гудзики однострою. Згідно з армійськими приписами на вулицях це заборонялося робити. Він поозирався, чи не видно когось зі старшин. Не видно.

У лице вдарило сп'яніле від пахоців бузку повітря. Людей на вулицях було мало. Більшість поралася в полі.

Роман став у тіні дерева біля церкви Успіння Пречистої Діви Марії. Тут його увагу привернули коні, які з'їжджали згори. Гарні вороні коні були запряжені в гарну збрую. Позаду котилася невелика бричка, пофарбована в зелений колір. Спереду сидів середніх років фірман, тримаючи в руках віжки та батіг.

А позаду, а позаду!.. Романові перехопило подих. Те, що він побачив... О Боже! В голові щось загупало, сильніше закалатало серце...В грудях стало гаряче...

Позаду на бричці сиділа красуня і всміхалася до нього. Легке плаття щільно облягало її тіло. Роман бачив вузьку талію, гарно округлений бюст, довгу білу шию і обличчя та зачіску. І та усмішка... Юнак не міг відвести погляду. Бричка проминула його, а ноги самі понесли з місця, і він рушив услід за бричкою. Не міг стриматися – і все.

Роман прискорив хід. Але бричка їхала швидко, все віддаляючись від нього. На перехресті, думав Роман, поверне вправо або вліво, але ж ні. Попри костел поїхала вниз і сховалася за поворотом у напрямку Трьох мостів.

Роман ще довго стояв і дивився вслід і ніяк не міг усвідомити, чи йому приснилося? Чи це з'явилося якесь марево?

Сонце немилосердно пекло його голову, промені прогрівали наскрізь однострій, але він цього не відчував. Ота усмішка, оті очі, оті губи, зачіска мовби відібрали в нього

все те, чим він жив дотепер. Ноги прикипіли до того місця, де стояв. Він розумів, що так довго стояти на сонці неможливо, недобре, але не мав сили зрушити з місця.

Нарешті погляд ковзнув вправо і зупинився на костелі. Побачив відчинені двері. Це вгамувало його душевний порив. Трохи спам'ятавшись, пішов униз, у бік костелу. Людей не було. Підійшов до головного престолу, клякнув і почав ревно молитися: «Господи Мій! Чи це було насправді, чи приверзлося? Господи! Пощо випробовуєш і бентежиш душу мою?».

Вийшовши з костелу, відчув, що красуня знову заповонила його серце. Йшов під гору дуже легкою ходою, не помічаючи, що ноги самі несуть.

– Що то за красуня? Як її звати? Ходив містечком з вулиці на вулицю, але назв їх не помічав. Чи це вулиця першої Фіртлі, чи – другої? Отак собі ходив, а перед очима – красуня на бричці. Вже пора була йти додому на вечерю, а йти не хотілось.

Нарешті зайшов до помешкання, де квартирував. Едварда ще не було. Напевно, як завжди, веселився з компанією в ресторації.

Тільки ступив у кімнату, як за ним зайшла господиня дому і попросила на вечерю. На столі вже чекали на нього його улюблені страви. Вдома ніколи такого не їв. На перше був курячий бульйон з фрикадельками. Він уже розпитав пані БERTУ, як готувати цю страву. Курячий бульйон – це зрозуміло, а от фрикадельки – із меленої маци /єврейської паски/, вареної картоплі та яєць. Дуже смачні. На друге – тоненько порізані ковбаса і твердий сир, зверху – два яйця, і це все засмажено на маслі. Просто розкіш. Та почав вечеряти, як помітив, що їсть без апетиту. Бренделиха зауважила це одразу.

– А що, паничу, сьогодні щось недобре приготовлено?

– Ні, пані Берто, все чудово і смачно.

– Але, пане Романе, я не бачу у Вас апетиту. Того апетиту, з яким Ви завжди смакуєте.

– Пані Берто! Сьогодні я побачив у місті, як їхала зелена бричка... – задумливо промовив Роман.

– А-а-а! Все ясно! А в бричці сиділа дівчина-красуня.

Роман різко повернув голову:

– А ви звідки знаєте?

Берта засміялася, показавши кілька передніх золотих зубів, які їй дуже прикрашали.

– Раз ви, паничу, згадали про зелену бричку, то мені все ясно. То наша красуня Оксана Попович. Дівчина на всю округу, як той казав. Уже не одному хлопцеві закрутила голову. Але вона ще досить молода. Ясно одне, паничу, сьогодні у вас апетиту не буде. Якщо справа піде так і далі, то даю гарантію, що апетит у вас може взагалі пропасти. То вже хвороба.

Роман стрепенувся:

– Яка хвороба?

Берта взялася руками в боки, зареготала, аж маленька кицька з переляку вибігла на вулицю.

– Ця хвороба називається любов'ю.

Від цих слів Роман почервонів, як дівчина. Берта поплескала долонею по його плечу і засміялася ще дужче.

Роман відклав ложку, сперся руками на стіл і задумався. Який мінливий світ. Позавчора ввечері він думав зовсім про інше. Після обіду оглядав власне життя, обдумував свої проблеми, увечері вів дискусію із Сонею, а сьогодні? А сьогодні він явно відчував, що життя для нього різко змінилося і, напевно, завдасть чимало клопотів.

Через якусь хвилю подивився на господиню, яка поралась біля кухні з наймичкою і запитав:

– А здалека ця Оксана?

Дванадцять кілометрів від Городенки. Це село на березі Дністра. На стику трьох країв: через Дністер – Тернопілля, а справа через глибокий і великий яр – Буковинський коронний край.

Роман попросився до невеликої Бренделевої бібліотеки, підібрав книжки і до ранку не стулив ока, але вже знав багато дечого про це село.

* * *

Найраніше сліди людських поселень виявлені на Городенщині в цьому селі. Пришельці були з околиць Кам'янець-Подільського краю. Пізніше з цього села почали розселюватись уверх по Дністру, засновуючи нові поселення. Ще пізніше тут оселились «трипільці» зі своєю культурою. В 1870-х роках В.Пшибиславський викопав багато різноманітного домашнього і господарського знаряддя, яке виготовляли сільські майстри.

В. Пшибиславський знайшов і розкопав у цьому селі трипільське поховання з кістяком, що лежав на підкладі з товченої глини, змішаної з уламками мальованого глиняного посуду й піском. Біля голови покійника стояла подвійна глиняна посудина, що, напевно, правила колись за бубон для культових обрядів, а також дві мальовані мисочки. Трохи збоку лежала розбита посудина – колись в неї клали їжу в дорогу «на той світ».

Багато було знайдено бронзових предметів, більшість з яких вивезена до Природничого Музею у Відні: двоокий топір, плоска сокирка, примітивний малий штилетик і 39 грубих бочкуватих намистин-кораликів.

У 1870-х роках у селі вели розкопки Адам Кіркор та Ізидор Коперницький. Вони виявили поховання заможних людей – свідчення того, що тут був осідок влади.

Колись на місці цього села, яке від недавнього часу дуже зацікавило Романа, було найбільше поселення Городенчини, її племінна столиця. Це – Городниця. За римських часів тут був важливий торговельний осередок на Дністрі, пізніше – осідок одного з тиверських князів.

* * *

Удосвіта Роман підвівся і швидкою ногою направився до костелу на Богослужіння.

Ідучи звідти, думав тільки про Оксану. Дуже хотів зустрітися і ближче познайомитися з нею. Продумував цю зустріч у деталях: як зустріне її, підійде. А далі? Він ніколи про це не думав, ні з ким про таке не говорив. Дотепер він переймався одним – служінням Господові Ісусові Христу.

Зустріч з дівчиною-красунею заповонила його серце, змусила інакше подивитися на життя. Наступні події розгорталися мовби за сценарієм. Після обіду Роман уже знову пішов бродити вулицями Городенки. І треба ж статися такому! На центральній вулиці, прямо-таки біля церкви Успення Пречистої Діви Марії, він побачив, як назустріч йому йшла дорогою та сама красуня. Роман від несподіванки зупинився, всередині все похолало, ноги мовби приросли до дороги. Відчув, що дуже почервонів, а серце, серце так калатало в грудях, мовби хотіло вирватися з тієї клітки, в якій перебувало все його життя.

Не доходячи до нього кілька метрів, зупинилася, мовби загипнотизована, і красуня. Так і стояли в нерішучості роздивляючись одне одного.

* * *

Учора, ідучи по місту бричкою, вона помітила біля церкви Успення Пречистої Діви Марії високого гарного юнака в австрійському однострої, який не зводив з неї очей,

а потім майже біг за їхньою бричкою, аж поки вони не сховались за поворотом у напрямку до Трьох мостів.

Хлопець з першого погляду також дуже сподобався їй. Але хто він?... Звідки тут узвся?... Хто його батьки?... Питань було більше, ніж відповідей. Коні бігли підтюпцем, за бричкою піднімалась курява. “Здався б уже дощ, – подумала Оксана, – він десь запропастився. Земля в нас така, що майже кожного дня хоче хоч трохи вологи, а тут, відколи зійшов сніг, дощу не було”.

Оксана подивилася навкруги: одні поля були широкі, тут не видно було меж. Це панська земля. А з другого боку дороги – поля маленькі, розділені межами. “В основному тут люд бідний”, – подумала Оксана, і знову перед нею постав юнак в однострою, який пильно проводжав її поглядом.

– Хто б то міг бути? – вкотре задавала собі запитання Оксана, і не знаходила відповіді.

Уже кілька років вона з татом і братовою сім’єю живе у цьому мальовничому селі на березі повноводного Дністра. Брата її, отця Ігнатія, інститувала сюди на парохію Станиславівська єпископська консисторія. Тато її вже в роках і більше лежав у хаті, аніж виходив надвір. Його однокурсники ще працювали, а тата після смерті матері розбив параліч, і він не зміг правити Богослужіння в церкві. Одне, що параліч відбився на мові, а друге – тато погано володів лівою половиною свого тіла. І рука, і нога майже не працювали. Слава Богу, їм попалася добра невістка – братова. Отже, живуть добре і в злагоді.

Думаючи так, Оксана і не спам’яталася, як коні в’їжджали на подвір’я городницької плебанії, яка була розташована неподалік від недавно побудованої церкви. Стара церква була зведена на горбі, на камінні. До неї треба було підніматися різко вгору, не всім старшим людям то було під силу, і тому,

коли постало питання будівництва нової церкви, громада разом із парохіяльним урядом ухвалили побудувати нову церкву на рівному місці, правда, вона мала бути не в центрі села, але то нічого.

З хати виглянула усміхнена невістка, відразу ж підійшла до брички, з якої легко, по-хлоп'ячому зіскочила Оксана.

– Що там нового в Городенці? – запитала їмость.

– Ой, Настуньо, що маю тобі оповісти, ти просто ахнеш від такої новини. Напівпошепки Оксана розповіла про пригоду з юнаком в австрійському однострої.

– А який він із себе? – поцікавилась їмость.

– Йой, Настуню, я добре не роздивилася, бо то не було коли, але добре побачила, що дуже гарний, високий! Настуню, чисто як намальований. Ну, я таких файних хлопців не бачила.

– Оксанко, ти завтра знову поїдь у Городенку, може, знову побачиш його. Може, це твоя доля.

* * *

Нарешті, під дією якоїсь магічної сили Роман ступив кілька кроків, прикляк перед красунею на одне коліно і, як справжній лицар, узяв її руку, підніс до своїх уст і поцілував. Оксана руки не забрала.

Роман підвівся й опинився зовсім близько біля дівчини, не помічаючи, що тримає її руку в своїх. Пильно вдивлявся в красиве обличчя: очі карі, брови чорні шнурочком, мовби підведені, ніс невеликий, а губи... Губи складені метеликом, червоні, мов ягідки. Так і хотілось їх поцілувати вперше в житті. Роман ще не цілував нікого в своїх дев'ятнадцять років. Волосся на голові дівчини каштанове, гарно заплетене в коси, які гарно вкладені навколо голови. На що не подивиться – все прекрасне.

Оксана теж розглядала Романа. Він був вищий від неї на

цілу голову. Високе чоло, гарне каштанове волосся закручене у великі кучері, густі темні брови, глибоко посаджені і проникливі карі очі, ніс прямий, на кінці заокруглений, губи червоні, виповнені, що свідчило про його добродушність, підборіддя заокруглене, роздвоєне.

– Дорога панно, мене звуть Романом, – прошепотів...

– А мене, дорогий лицарю, Оксаною – вторувала йому...

Знову мовчанка, роздивляються одне одного. На них почали звертати увагу перехожі. Роман оглянувся, стрепенувся:

– Моя мила, – я маю право так вас називати? – запитав зніяковіло.

– Називайте, – схвильовано прошепотіла Оксана і подумала, що її ще ніхто так не називав.

– Давайте, підемо звідси. Він узяв її за руку, і вони подалися в бік перехрестя, що біля костелу. Оксана йшла поруч, мов заворожена. Нікого навколо не бачила, під ногами не чула землі. Йшли мовчки, тільки зиркаючи одне на одного і, червоніючи, усміхалися.

Романові й Оксані здалося, що вони вже давно знайомі і створені обоє для щастя. А надворі було тепло-тепло. Сонце починало припікати все дужче й дужче. Легенький вітерець котив поперед себе повітря, наповнене п'янким запахом бузку і півоній. На деревах сиділо повно горобців і весело цвірінькали, мовби милуючись молодою парою і щось обговорюючи між собою. Молодим людям вчувалося, що вони не співали цвірінь-цвірінь, а співали жених-наречена, жених-наречена...

На перехресті повернули праворуч, уже минули будови костелу і в тіні дерев край дороги зупинилися, узявшись за руки, і дивилися, милуючись одне одним. Роман наблизився і спитав:

– Моя мила Оксанко, можна, я Вас поцілую...

Оксана промовчала, але і не відмовила. Роман уперше в своєму житті обняв дівчину і вперше поцілував невміло в губи. Від дотику дівочих губ почервонів, у скронях щось загупало, тілом пройшлася дрож. Він подумав, що з ним ще такого не було. Що це? Раніше йому доводилося читати про любов молодих людей, про кохання в книжках. Невже це саме прийшло тепер і до них з Оксаною?

– Моя мила, другий день, як я вас запізнав, а мені здається, що я вас знаю вже давним-давно. Вчора побачив вас уперше, і ви мені дуже сподобалися. Сьогодні я відчув щось таке, – він знову почервонів ще дужче, ніж Оксана, – щось таке, що я навіть не знаю, як це назвати.

І обоє щасливо засміялися.

У цей час із гущавини дерев, аж на тому боці дороги, подала голос зозуля: ку-ку! ку-ку! ку-ку!

– Раз, два, три, ...двадцять, ...тридцять, ...сорок, ...п'ятдесят... – обоє засміялися і вже разом продовжували рахувати – п'ятдесят один, п'ятдесят два...шістдесят.

Роман знову обняв Оксану і поцілував, потім розсміялися щиро, бо через поцілунок збилися з рахунку, а зозуля продовжувала кувати.

– Ого, Ромку, – вперше сьогодні ніжно промовила його ім'я, – щось вона нам багато обіцяє, – і засміялася. – У нашому селі кажуть, що з великої хмари та падає малий дощ.

– Оксанко, – стривожився, – ти що, не віриш у наше щастя?

– Вірю, мій Ромку, вірю, але щастя таке деколи оманливе, життя наше – дуже складна штука. Вчора ми лише побачили одне одного, сьогодні вже цілуємося, а що чекає нас завтра, післязавтра?

– Те саме і завтра, і післязавтра. До кінця нашого життя. Оксанко, повірте мені, все від Господа Бога Ісуса Христа. Нам

треба молитися, молитися, і Бог дасть нам щастя, любов і лебедину вірність.

Роман дивився в Оксанині очі, ніби хотів побачити в них щось особливе.

– Скажіть, моя панно, моя мила, чи я подобаюся вам?

– Ну що ти, Ромку, ти мені дуже-дуже подобаєшся. Мені просто не віриться, що до мене припливло таке велике щастя зустріти тебе, мій милий, --- і поцілувала його в губи. – Я тебе дуже прошу, Ромчику мій, звертайся до мене на ти!

– Моя мила Панно, вибачте, але я не можу говорити на ти. Ви така красива, ви така гарна і вливаєте в мене стільки щастя, що я просто п'янію від нього, й не маю права говорити вам на ти. Ви для мене, мов та богиня, я вас люблю... я вас люблю... Я можу це повторювати і повторювати тисячі разів, бо це таки правда. Я вас, Оксанко, від учора покохав. Знайте, я вас покохав, я вас кохаю... Я нікого більше не полюблю і не покохаю, крім вас, моя мила... Я раз полюбив, і раз покохав. Це назавжди. Ви чуєте? – шепотів їй на вухо, обнімав, цілував – Я покохав вас назавжди. Ви – моє єдине і найдорожче кохання, ви є найбільше щастя у моєму житті...

– Я теж, Ромчику, я теж тебе полюбила, я теж тебе покохала, мій милий... мій солодкий...

– Ось бачите, як я можу вам говорити на ти, мила моя, люба моя., – пригортав до себе дівчину Роман.

Їм здавалося, що вони тільки-но сюди прийшли, а вже почало вечоріти. Недалеко стояла бричка, і фірман уже досить знервовано цвюхкав батогом, бо, по-перше, він ледве знайшов панну, а по-друге, скільки вже можна дивитися одне одному в зуби та й цілуватись. “Та ж, небого, – думав собі фірман, – я за цей час уже всапав би півпомірка картоплі, а їм що, – фірман знову подивився в бік закоханих, – умгу. Я

бачу, що їм сьогодні не до мого сапання”.

– Ромку, мій милий, коханий, мені вже треба йти, на мене чекають, – кивнула в бік брички.

– Як, так скоро? Та ми, Оксанко, лише зустрілися, не їдьте ще додому, заночуйте десь тут у місті, я вас прошу!

– Ні, милий, мені треба додому.

– Оксанко, ми, напевно, скоро покинемо Городенку, я би хотів приїхати до вас, познайомитися з вашими родичами, поговорити про нас з вами...

– Не знаю, не знаю, як ліпше. До побачення, мій коханий.

– Оксана вирвалась із його обіймів і побігла до брички...

– Скоро побачимось! – крикнув навздогін Роман і поглядом провів свою милу. – Якось так несподівано все сталося, так раптово... – подумав він.

* * *

Роман почував себе найщасливішим у всьому світі, окрилений першим коханням, ніби подорослішав. Помалу до його свідомості доходило, що дотепер він думав лише про себе. Та спохватившись, подумав, що він ніколи не забував Маму, тата, братів, дідунів і бабусь. Але в його душі з'явилося щось нове, досі невідоме. Це Оксана. За неї, його кохану, він теж повинен уже думати.

Поозиравшись, Роман побачив, що в костелі ще світиться, двері відчинені, і зайшов до середини. Прикляк біля престолу і почав щиро молитися:

– Господи, Ісусе Христе, прости мені грішному, бо мое вчорашнє і сьогоднішнє захоплення не відповідає моєму наставленню. За допомогою Божої ласки я думаю і про себе. Господи мій, я такий, як і всі люди, я теж хочу любити і кохати, хочу бути любимим і коханим. Господи, життя є життя! З ранніх літ я обіцявся, Господи, служити Тобі, я хотів і хочу бути уніатським священиком, як більшість моїх товаришів,

моїх знайомих. Я хочу закінчити теологічні студії й одружитися. Господи мій, якщо твоя ласка, дай мені сили все це довести до кінця і все це щасливо пережити. Я щасливий, бо вірю у твою поміч, вірю, що ти, Боже, мене не покинеш...

* * *

“Дорога моя Мамо! Моя Кохана Мамо!

Пишу Тобі листа, а душа моя співає, хочеться співати, сміятися, хочеться танцювати, і в цьому танку крутитися й крутитися без упину... Дорога моя Мамо! Минулого року весною ми всією сім'єю були на весіллі дочки Ксаверів Скинських Марії, що віддавалася за Казимира Опішевського. Ми гуляли там усі майже тиждень. Тоді вперше в моєму житті я танцював з дівчатами досхочу. Багато на весіллі було молодих красивих дівчат. Усі милувалися ними, милувався і я. Але, Мамо, щоб котрась запала мені в душу, сподобалась... Такої я не зустрів. Я знаю, там були дівчата нашого середовища.

Я не знаю, Мамо, але мені розказувала Тета Дуня, як Ти мріяла побачити поруч зі мною Маню Міхаловську, що пізніше віддалася за Дембінського. Але не все збувається, як хочеться.

Моя єдина Мамо! З великою радістю доводжу до Твого відома, що тут, у провінційному містечку, я зустрів красуню мого серця. Вона так полонила мене, що я не уявляю своє життя без неї. Лише кілька днів, як я її зустрів, а мені здається, що знаю давно. Перший раз, як я її побачив, не міг заснути цілу ніч, а потім, як доторкнувся до її руки, моїм тілом пробігла гаряча хвиля, якийсь дріж, як від гарячки.

Мамо! Я не можу Тобі це описати, це неможливо, це можливо лише відчувати. Я думаю, що Ти мене, як завжди, зрозумієш, адже Ти також гаряче любила і кохала нашого тата. Я знаю, що Ти і зараз його любиш і кохаєш.

Мою кохану звати Оксана. Вона перекреслила всі мої плани. Без неї я не уявляю свого життя. Скоро приїду додому і все обговоримо, як далі має бути.

Дорога моя, кохана Мамо!

Якось мені тепер так добре і любо на цьому світі. А сонце, як сонце – ясно світить... А ти б почула. Як гарно тут співають пташки, в цьому покутському краю, а люди такі добрі, й Бог є над нами! Дивлюсь на цей світ і не намилиуюсь, як усім дуже добре разом, так любо, так гарно, о моя мила Мамо!

Твій Роман. Городенка."

* * *

Поки доїхали до Городниці, вже споночило. Як тільки виїхали з Городенки, у спину їм світила яскрава заграва. Чи за день так розпеклося, чи це, як кажуть старі люди, на вітер сонце червоніє при заході, але в цьому була своя краса. Невдовзі все це сховалося за обрій, і лише гарячий вітер, наповнений весняними пахощами, дув їм у спину. Що тільки в цих пахощах не було!

– “Таке буває лише навесні”, – про себе подумала Оксана, яка ще була вся під впливом своєї нежданої любові, свого першого кохання. Їй просто не вірилося, що до неї горнеться такий красивий, культурний, вихований, з витонченими манерами лицар. Вона відчула себе дещо незручно перед його вченістю. Аналізуючи в деталях цю зустріч, зрозуміла й те, що їй треба ще багато пізнавати, й набувати всього, щоб хоча підтягнутися до його рівня. Як бути? Як вчинити в даній ситуації? З ким порадитись? Любов є любов'ю, кохання є коханням, а життя є життям. А якщо він попросить руки? Що тоді?

Коні бігли підтюпцем, бричку гойдало з боку на бік. Невдовзі від Дністра подуло прохолодою. Дихати стало

легше, приємніше, правда, з появою сутінків почали літати хрущі – вони із дзижчанням різко проносилися повз вуха, вдарялися в обличчя. Оксана відмахувалася від них, а так як це вона робили то однією, то другою рукою. збоку можна було подумати, що дівчина жестикулюючи, щось жваво розповідає.

– “Адже жінка, – розвивала свої думки Оксана, – повинна бути окрасою чоловіка, принаймі так її вчили в їхній сім’ї. Вона повинна доповнювати в хаті, на людях те, чого недостає чоловікові (мала на увазі роботу парохів). А чи вона зможе доповнювати все те в своєму Романові...”

Він же, на її думку, не має ніяких недоліків. Вона знає багатьох парохів в окрузі, але її Роман стоїть набагато вище від них, не маючи ще теологічних студій. З його слів, він здобув лише матуру і зараз перебуває в однорічній військовій школі”.

При цих Оксаниних думках бричка в’їхала на подвір’я плебанії. Дівчина з дитячою легкістю скочила на землю і попрямувала в покої, де на неї вже чекала і не могла дочекатися їїмость.

– Ну, що там, Оксанко? – запитала.

– Ой, не питай, ой, не питай мене, – присіла на лавку і махнула рукою.

– То що, ти не зустрілася з ним?

– Зустрілася.

І Оксана переповіла все. Очі в неї світилися від радості і щастя. Настя слухала уважно. Звернула увагу на те, що Оксана стала ще красивішою. Вона вся пішла в свою маму. Кажуть, що небіжка була дуже вродливою.

– Господи Боже, – раптово зронила Оксана, – Настуню, який він красивий, розумний, вихований. Я його полюбила відразу, мені в ньому все сподобалось. Настуню, я його

покохала від щирого серця, – від цих слів у хаті ніби аж прояснилося, буцімто на плебанію осідала Божа благодать. Але коли Оксана почала розповідати про свої сумніви, в неї на очах виступили сльози. У цей час до покою зайшов сільський парох, старший брат Оксани – о.Ігнатій.

– Ну, що, сестриці, задумались? – хоч їмость була старшою на кілька років від його сестри Оксани, але він їх обох деколи жартома називав сестрицями. – Чом сумні, невеселі?

– Ой, – махнула рукою їмость, – тут таке заварилось, що й не кажи.

– Ну, що сталося, те сталося, але якщо це має відношення до мене, то розкажіть мені, може, я щось пораджу.

І Настя все по порядку розказала.

– Ну, Оксанко, як я зрозумів, його звати Романом. А прізвище його як?

– Чекайте, чекайте, здається, він назвався Романом Шептицьким.

– В'ю-ю-ю-ю-ю, – присвиснув отець Ігнатій. – Ти на велике замахнулася, Оксанко. Чи відомо тобі, що це дуже і дуже знаний рід в Австро-Угорщині? Якщо це ті Шептицькі, що я дещо про них чув...

– А що ти, їгомосте, чув?

– Що я чув? Чув, що Варлаам Шептицький був у свій час Галицьким митрополитом. Лев Шептицький був львівським єпископом. Ясно, Оксанко, на що ти замахнулася? Таких, як ти, знаєш, скільки є у нього? Сьогодні тут задурив дівчині голову, завтра – там. Він військовий, а військові – це вітер у полі. Сьогодні тут, завтра – там.

– Ні, ні, – скрикнула Оксана, – це не так, Гнате. Що ти говориш, це неправда... З того, як він повів себе зі мною, переконана, що цього не може бути, він не такий, він не

такий, – загарячкувала, – я ще раз можу повторити десятки разів: це серйозний хлопець, вихований, а який розумний! Він мене полюбив з першої зустрічі, і я – його. Це назавжди, розумієш, назавжди.

– Ну, що ж, Оксано, Бог вам суддя. Я не можу конкретно щось сказати, бо я його не бачив і не чув. Мама нема, з татом на таку тему не поговориш. Я єдиний, хто може тобі щось порадити. Почуття, любов, кохання – це лірика, зрозумій мене, але за цим криється спільне життя. Як у нас кажуть: життя прожити – не поле перейти. А тепер зрозумій: ти не маєш високої освіти, якогось аж великого посагу ти не отримаєш, бо його нема.

Сама розумієш. Ми не бідні, але як сприймуть Романове захоплення його батьки? Наскільки я розумію – це є аристократи, графи. Я думаю, що він точно має графське звання. Вони багаті, високоосвічені. Якщо він приведе тебе в свою родину, то як тебе там сприймуть? Подумай над цим. Закохався в тебе, бо ти красива. Завтра їх переведуть в інше місце, він собі знову закрутить нову любов. А про тебе піде слава парохіями. Хто тебе потім захоче? Ти ж не будеш кричати на всі чотири сторони: “Люди! Я лише познайомилась з ним – і все!” Хто тобі в це повірить?

Оксана все це слухала мовчки. З очей текли сльози і капали на плаття. Вона не хлипала і не витирала їх, лише думала, як чудово було вдень, як усе було весело і радісно. “Ні, ні, це не так, це зовсім не так, він мене покохав щиро, він не такий, він не такий...” – хотіла кричати, та змовчала.

Але те, що казав брат, також має під собою підґрунтя. Вона вже думала над тим, як їхала додому. Тоді як бути? Чому Бог так жорстоко її карає? Адже це жорстоко, жорстоко... Вона хотіла кричати, але слова правди монотонно били по голові...

– Я розумію, що всі дівчата хочуть вибрати гарну партію, але не забувай, що й хлопці теж мають таке право. Як ми хочемо, щоб тобі було добре в житті, так і його батьки йому цього бажають. В цьому якраз і полягає увесь сенс закону природи: боротьба за існування. Кожен повинен знати своє місце в житті: не лізь у постолі за стіл. Хто не рахується з цими життєвими правилами, то все своє життя несе свій непомірно тяжкий хрест. А з другого боку – все від нашого Небесного Отця. Якщо тобі на роду написано, то це тебе не мине. Але береженого й Бог береже.

* * *

Після того, як закінчив писати листа, Роман ліг спати. Але сон не приходив. Як і кожний юнак у подібній ситуації, продовжував насолоджуватися своїм щастям, своїм коханням. Він укотре переконував себе, що покохав щиро. В його характері, в його справах ніколи не було фальшу. Таким він народився, таким його виховали в сім'ї. Він уже уявляв собі кохану Маму, її вираз обличчя, коли прочитає його листа. Роман був упевнений, що його наміри схвалить Мама. Звичайно, на перших порах цього не скаже татові. Це поки що буде їх сімейною таємницею. Вже, як приїде додому, тоді все розкаже й порадує тата. Він їм розповість, яка Оксаночка гарна, як вона його в усьому розуміє. Він собі почав уявляти, як то буде, коли в них відбудеться весілля. Звичайно, це ще не скоро, йому треба закінчити теологічні студії, а потім...

Так у роздумах минуло більше половини ночі, поки зморив сон. Але й у сні не знайшов наш герой спокою.

Йому снилося, що стояв на березі біля великої і широкої річки, дивився у воду, хотів побачити дно, рибок, але ні одного, ні другого не було видно. Вода текла якась дуже брудна, з намулом і сміттям. У черговий раз, як він нагнувся, щоб усе-таки роздивитися дно, втратив рівновагу і впав у цю брудну

воду, хотів стати на дно, але ноги пов'язли в болото по коліна. Він уже був під водою, хотів відбитися від дна, щоб підскочити і вхопити трохи повітря, бо задихався, коли знову спробував відштовхнутися від дна, то відчув, що застряг у болоті вже по пояс. Руками розгрібав це болото, відчував, що дуже замастився. Груди йому розпирало від нестачі повітря, от-от мав набрати в легені води. “Це все, це все, кінець”, – промайнуло в голові. Навіть почув похоронну пісню, йому здалося, що його вже ховають, але зібрався із силами, ще раз сіпнувся і вискочив трохи з цього болота, почав махати руками – і голова звелася над водою. Відкритим ротом вдихнув свіже повітря, відчув у собі силу й вибрався з цієї каламуті на берег. І, дивлячись на руки, побачив, що вони чисті, одежа чиста й суха, туфлі також... На цьому пробудився й чисто мокрий. Надворі вже був день.

Едвард спав горілиць з відкритим ротом, від чого голосно хропів. Роман слухав довго, потім повернувся і потряс його за плече. Едвард відкрив зспросоння очі:

– Що таке?

– Едику, повернися набік, бо ти дуже хропеш, – спокійно сказав Роман.

Ще трохи полежав, обдумуючи свій сон, міркуючи, щоби то він міг значити... Почав одягатися. Потім побіг до костелу на відправу Служби Божої.

* * *

Після сніданку зайшов до свого господаря Якова Бренделя і запитав:

– Я перепрошую вас, пане Якове, але в мене до вас велике прохання.

– Слухаю Вас, паничу, слухаю, я весь увага. – Чуєте, я вас теж перепрошую. Але панич уже скільки у нас живе і ще нічого мене не просив. Я дуже радий. О ласкавий пане, – белькотів без упину Яків.

– Пане Якове, я хотів би, – зніяковіло почав Роман, – аби пан повіз мене завтра після обіду до Городниці.

– О паничу, прошу. Якову два рази казати не треба. Яків усе розуміє з півслова. Чуєте, чуєте, паничу, я розумію, коні мають блищати, збруя теж, бричка не повинна скрипіти і має бути застелена барзо добрим покривалом. Я щось сказав не так?

– Так, так, пане Якове, – Роман лише здивувався, що справді жид зрозумів його з півслова.

– Я перепрошую панича, – белькотів далі жид, – але панич, напевно, не буде їхати в однострої. Ага, вгадав, по очах бачу! Я можу запропонувати паничеві файний фрак. О-о-о! О, що так, то так! Панич сам переконається, як його одягне. А білу краватку, о-о-о-о, вгадав, по очах бачу, по очах бачу, що то барзо добре, я перепрошую, – жид ся розуміє, жид знає, жид возив до Городниці не одне панство. Яків усе добре знає і розуміє.

Роман нетерпляче чекав, хотів ще щось попросити, але вставити кілька слів у цей жидівський монолог не міг.

– А панич хоче, щоб його везли двоє коней, – продовжував монолог Яків, – троє, чи чвірка? О-о-о-о, чвірка, чвірка! Чвірка, по очах бачу. Панич хоче гонорово, ах-х вай-вай-вай-вай, як жид зразу не здогадався, не здогадався, – Яків ляснув себе долонею по чолі, – вай-вай-вай-вай, перепрошую панича, перепрошую. Жид деколи втрачає розум, цю дурну голову треба відрізати і кинути псам. О, що так, то так, перепрошую панича, – рот не закривався, він жестикулював руками, підскакував. Ярмурка з'їхала набакир, пейса підскакували то в один, то в другий бік: жид упевнювався, що з цього буде мати неабиякий хосен. Він нутром відчував уже давно, що панич з дуже багатой родини, має гроші. А що треба бідному жидкові? А, проше пана, треба небагато, тільки

б ще кілька злотих ринських потрапили в капшук, де жид тримає недоторканний запас про всякий випадок. Аякже, то є його скарб, проше пана, то є його життя... Купка дітей, купка кіндерів, і всі хочуть їсти, одягатися і то добре, а не в будь-що.

Розмірковування жида перебив, переступаючи з ноги на ногу, Роман, бо вже спізнювався на військові збори.

– Я перепрошую пана Якова, але чи це можливо, щоб пан десь дістав кілька файних червоних руж на завтра?

– Ого, – жид аж підскаочив, зачав знову плескати себе долонею по чолі. – А що я казав, а що я казав, ця дурна голова... Як я зразу не здогадався, панич їде до панночки, панич їде до панночки, вай-вай-вай-вай...

Роман не витримав цієї бесіди і швидко пішов, бо вже й так спізнився, він поважав в усьому точність і дисципліну.

* * *

Брендель зразу побіг до старої жидівки Дітлі, яка кохалася в квітах.

– Вай-вай, хто до мене прийшов! Сам Яша Брендель! Ото-то! Яким побитом, що сталося? Всі забули за стару Дітлю. Махнули на Дітлю рукою, бо Дітля вже стара. Всі забули, якою вродливою була Дітля в молодості, ай-я-я-я-я!

– Ти, стара, не шкварчи і не згадуй свою молодість, ти не дівка, а я не кавалер, і я не прийшов тебе сватати. Мені потрібні п'ять файних руж, червоних руж, – поправив себе Яків, – маєш чи не маєш?

– Ти диви, який мудрий, маю чи не маю... Яке твоє діло? Ти не хочеш поговорити зі старою Дітлею, а я можу тобі нагадати, як я була на хрестинах, як тобі робили обрізання, а скільки разів я тобі обтирала шмарки під носом, бо текли тобі в рот, а ти те все злизував... А піди-но в сіни і подивися, що там висить на вішаку.

Брендель трохи знітився, стара Дітля збила з нього войовничий запал, але в сіни зайшов, знайшов на стіні старий вішак і ніяк не міг розгледіти, що на ньому висить. Нарешті здогадався, що то лейбик, точніше – давно вже не лейбик, а купка ганчір'я.

– Пані Дітле, – вже гарно заговорив Яків, – та це, здається, лейбик.

– От бачиш, а він старший від тебе на двадцять років, а ти: Дітля стара, Дітля стара...

Дітля повністю збила пиху Якова, і він, присмирнівши, уже тихіше перепитав:

– Так маєте, пані Дітля, чи не маєте червоні ружі?

– Є! Тепер уже певно, що є. За одну ружу треба заплатити один злотий ринський.

– Ви що, здуріли? – тут уже в Бренделеві заграла жилка торгаша. Будь-що-будь, а поторгуватися треба.

– Як за п'ять руж п'ять злотих ринських? – Яків покрутив пальцем біля голови. Але й стара Дітля була не ликом шита:

– Ну, то іди, Яша, в інше місце і знайдеш дешевше. – Дітля добре знала, і Яша теж, що на цілу Городенку ні в кого немає руж, лише у неї.

– Пані Дітле! Та ж це квітки. Сьогодні цвітуть, завтра опадають.

– Яша! Тобі цього не зрозуміти. Я рано встаю, виходжу на грядки, гладжу кожну квітку, кожну квітку нюхаю, смакую її запах, потім сідаю і милуюся ними. Вони мені, як діти.

Але Яків не був би Яковом, якби не вторгував щось. Скривив своє обличчя, видавив із себе сльозу і сказав, мало не плачучи:

– Пані Дітле! Пані Дітле! Вам добре, Ви самі, а в мене восьмеро діточок, одне від одного менше, всі хочуть добре поїсти, одягнутися, всі хочуть вчитися. Я – бідний жидок,

встаю вдосвіта та до пізнього вечора кручуся, як білка в колесі, та все не вистачає і не вистачає. Пані Дітле! Дорогенька, змилуйтесь!

І Дітля зм'якла. Розжалобив стару.

– Ну, добре! Бог з тобою! Не такий ти Яша вже й бідний, півзолотого ринського за квітку.

– О! – підскаочив, – уже плачу. Завтра в обід приїду по квітки. – І побіг.

* * *

Останній місяць весни підходив до кінця, спека ще не настала, але було досить тепло. Всі позирали на небо з надією, що там з'явиться бодай хмарка і скропить порохи. Відколи розтанув сніг, дощу не впало ні краплі. Особливо тривожилися на селі. Підходила пора підгортати картоплю, але як її підгорнеш сухими грудками? За сапою курилася пилюка, за возами – так само. Сильна курява стелилися за худобою, особливо за овечими отарами.

Всі журилися, що буде, як не буде дощу. Особливого страху наганяли порохові стовпи, які виднілися за кілька кілометрів. Старі люди казали, що це на посуху. Слово «посуха» викликало у людей паніку. Вони вже робили запаси із минулорічних продуктів. А ще велися розмови, що в такому-то селі пороховий вихор налетів на полі на дівчину і так закрутив нещасною, що в неї всохла ліва рука.

Коли звіювався вітер, то всі були впевнені, що в тому селі, звідки він звіювався, хтось повісився. А вітер буде віяти доти, поки не поховають небіжчика. А ще, не дай Господи, якщо повішальника хоронили у відкритій домовині, ще й заносили до церкви, тоді дощу не буде, аж поки його не відкопають і перезахоронять обличчям униз. Отак!

У деяких селах за народною традицією перед опусканням домовини з небіжчиком у яму найстарша жінка за віком

виливала відро води в яму і після цього через кілька днів мав піти дощ. По деяких селах правили Служби Божі, ходили з хоругвами полями, маючи надію, що їхні молитви почує Господь Бог і зішле довгожданий дощ.

Увечері, перед нічлігом, усі позирали на небо з надією побачити хмари. Удосвіта також, хто пробуджувався, спершу піднімав голову вгору, чи не хмариться. Але дощу не було – і край.

В один із таких днів Роман задумав поїхати до Городниці і познайомитися з Оксаниними батьками. До поїздки схиляли й інші причини. По-перше, вже кілька днів Оксани не було видно в Городенці. По-друге, закінчувався термін постою курсантів. Незабаром на них чекав переїзд в інше місце, можливо, і до Кракова, туди де вони синтерувалися. Там у них були свої цісарсько-королівські касарні, де були створені всі умови життя для молодих аристократів.

Після обіду на подвір'ї Бренделів була метушня. Бричку ще в переддень помили і місцями підфарбували зеленим. Ще зранку наймит із Никоном натерли крейдою до блиску мідні бляшки на посторонках і вуздечках. Четверо буланих жеребців уже були запряжені в бричку, і Ніка з силою їх стримував. Жеребці гризли вудила, з кінських морд капала піна, копитами гребли під собою землю. З боку здавалося: пусти цих коней з бричкою на волю, то вони рознесуть її на друзки.

У хаті йшли останні приготування. Приміряли до панича фраки кількох розмірів і різних кольорів краватки. Всім цим відала Берта. «Панич має бути, як намальований», – приговорювала господиня. Роман і так був красивий, але Берта старалася від душі, розраховуючи на непоганий хосен. Нарешті Яків сів спереду на бричку. Ніка із землі передав віжки татові. З покоїв вийшов панич із ружами в руках. Усе чудово!

Коні зірвалися з місця, мов змії, і бричка скотилася вниз до Трьох мостів. Роман був у захопленні: куди не поверне голову – йому все усміхалося. Он там, за тином, куц бузку. Йому здавалося, що всі суцвіття повернулися в його бік і, гойдаючись на тонких гілочках, підморгували: «Щастя і добра!» Подивився в інший бік, а там кілька акацій, мов у білій фаті, також вторили бузкові: «Щастя і добра!» Романові здавалося, що він найщасливіший у світі.

– Господи, – думав про себе, – як мені сьогодні добре, як мені весело. Це все з Твоєї ласки. Я дякую Тобі, що Ти мною опікуєшся, що з Твоєї ласки я знайшов красуню Оксану. Господи, дай мені сили, допоможи перебути цей день, бо він для мене буде особливим. Він визначить подальшу мою долю.

Уже давно позаду Городенка. Роман побачив на дереві двох голубів. – «Це, напевно, голуб і голубка», – подумав і попросив Бренделя, щоб зупинився. Голуб усе воркує біля голубки, воркує. Вона повернула свою голівку, голуб захопив її дзьобик своїм. То піднімають, то опускають голівки – цілуються. Роман почав рахувати, скільки разів вони це зроблять. Налічив двадцять два. «І тут любов та кохання», – подумав він і засміявся. Згадав, як одного разу ще в гімназії після уроку біології один із його товаришів пожартував: «Всяке живе дихання по-своєму потребує кохання!»

А ластівок стільки літало навколо них, і то все в парі, в парі... На деревах сиділо повно горобців і дуже голосно цвірінькали. Романові вчувалося, що вони не цвірінькають, а співають: «Щасливо, щасливо, щасливо!» Від щастя, що наповнювало його, Роман весь час усміхався, але в душі відчував якесь занепокоєння. Як то зустрінуть його Оксанині родичі? Що він їм скаже? За весілля говорити зарано. Головне, що він покаже себе, побачить їх, розкаже про своїх батьків.

Як би там не було, але в цьому селі йому доведеться побувати ще не один раз.

Коні не бігли, а летіли. Брендель щосили тримав у руках натягнуті віжки. Двоє коней по боках були притягнуті ними так, що нахилили голови вбік, а два середні – трохи вгору. Бричка аж підсакувала на вибоїнах, але цього не відчували їзджі, бо вона мала ресори і поворотний круг, чим дуже гордився Брендель, бричка розверталася на місці.

Село ще не показувалося, але було видно вдалині якийсь ліс. Роман запитав, чи ще далеко. Брендель повернувся і промовив: «Паничу, вже недалеко».

– А де село, що його не видно?

– О паничу, село внизу. Отой ліс, що його видно, то вже, проше пана, за Дністром. То є Тернопілля, а, там, справа, панич бачить отой ліс, – показав рукою Брендель вправо, – перед лісом є глибокий яр, за яким – коронний край Буковини.

Нарешті коні різко пішли вниз. Яків притягнув віжки. Романові відкрився чудесний краєвид. Попід високою кручею пропливав широкий Дністер: ніби вуж вигинався то в один, то в другий бік. На березі річки розкинулося невелике село, яке потопало в зелені. Захотілося побачити ріку зблизька, і Роман попросив Бренделя поїхати спершу на берег Дністра.

Він зійшов з брички, підійшов до води, нагнувся і зачерпнув долонею. Вона була тепла, чиста. Він нагнувся ще раз і побачив дно. У воді плавало безліч маленьких рибок. А поверхня була рівна і здавалося, що вода стоїть на місці. Лише де-не-де нею крутили водовороти, і тоді було добре видно, що вона тече. Часто з води підстрибувала риба, а вже коли падала на її поверхню, було чути плескіт. Подивився вгору, потім униз, і подумав:

– Колись тобою, Дністрі, плавали судна аж із Чорного моря. Сюди привозили різний крам, звідси забирали сіль, пушнину, мед, віск. Був час, коли ти слугував важливим водним шляхом, свого роду зв'язковим. Галичанам, буковинцям розказував, що діється в Чорному морі. А там оповідав, що бачив тут і дорогою.

Роман ще раз подивився вгору і вниз по ріці й знову подумав:

«Де ж тут міг бути порт, в якому місці? Адже тут пришвартовувалися невеликі кораблі». Але подумав, що займеться цим наступного разу. Тож сів на бричку і запитав Бренделя, чи знає дорогу до плебанії.

– О, знаю, паничу, знаю. Ми зараз там будемо.

Через якийсь час підїхали до будинку, що від головної вулиці направо. Ворота були відкриті, й вони вїхали на подвір'я. Дорогою майже з кожного подвір'я виглядали то жіночі, то чоловічі голови. Четвірка коней, впряжених у бричку, – велика рідкість! Бренделя багато сільських людей знали, особливо чоловіки, які часто їздили в місто на ярмарок. А якщо за віжками сам Брендель, значить, везе досить поважного гостя.

Роман зійшов з брички, тримаючи в руках п'ять червоних руж. Дуже був здивований, що квіти виглядали, ніби тільки що зрізані з грядки.

Із кімнати через фіранки його розглядали Настя з Оксаною. Високий, у гарному фракці, з краваткою. Фрак чорний, сорочка біла-біла, краватка темна. Це надавало Роману якоїсь урочистості та поважності.

– Ну, Оксанко, таких женихів дуже мало. Дуже мало! – повторила їмось. – Ти дивися, з такого знатного роду, аристократ, граф, а як вільно і скромно себе тримає. В ньому не видно зарозумілості, пихатості. Не курить, не плюється

по сторонах, як то люблять робити багачики. Так собі, як буцімто звичайний хлопець, лише з поважної родини, і видно, що він дуже вихований. Може, Гнат не має слухності? Тільки б не наробити біди тобі і йому. Що ти скажеш на це, Оксанко?

Оксана мовчала. З очей почали текти струмочком сльози.

– Я вам обом розповідала, що це за хлопець. Боже, що робити? Що робити? – Оксана почала заламувати руки.

– Настуню, а якщо це моя доля, дарована Всевишнім, Настуню, що робити? Ну що робити? Як бути? Моє серце підказує мені, що все має бути добре. Я розумію, що не маю такого приданого, я не маю відповідної освіти, я розумію, що я до того середовища не підходжу. Але чому в мене така доля? Чому? Нащо я його зустріла? Навіщо? О Боже, за що така кара? Нащо я полюбила і покохала? – Вона вся здригалася від ридання.

– Оксанко, не плач, бо зараз і я заплачу. Оксанко, не край мого серця, значить це не доля, зрозумій, не доля.

Роман стояв уже кілька хвилин, але ніхто не виходив. «Чому не виходить Оксанка? – подумав. – Чи, може, радяться, як зустрічати гостя? Але ні. Тут щось не те, – почав непокоїтись. У голові зароджувалися думки, яких ніколи не було. Він почав гнати їх від себе. – Все буде добре! Все буде добре!

Двері відчинилися. Надвір вийшов молодий священник у рясі. Роман подумав, що це, напевно, Оксанин брат.

– Проходьте, гості дорогі, до покою, прошу вас.

– Сідайте, паничу, – припросив брат Оксани, отець Ігнатій.

– Роман! – вклонився в пояс прибулець.

Біля дверей з другої сторони стояли Оксана і Настуня. Їм було чути всю розмову. Заплакана Оксана перебирала пальці в руках.

– Ви знаєте, отче Ігнатію, – розпочав розмову Роман, – може, вам Оксана розповідала, ми обоє познайомилися, сподобалися одне одному, полюбили один одного і покохали. Ми ще обоє молоді, але я приїхав, щоб ви почули це від мене особисто. Після військової школи я планую вступити на теологічні студії, хочу бути, як і ви, греко-католицьким священиком.

– Як греко-католицьким! Ви ж римо-католик!

– Так, я виріс, виховався, і вся моя родина, римо-католики. Але Бог хоче, щоб я перейшов до чину Василян. Я буду греко-католицьким священиком.

– Мені Оксана розповідала про це. І я думав, що тут щось не те. – Але я й зараз дечого не розумію. Я такого ще не чув, щоб римо-католики переходили у православ'я, – здивовано вигукнув отець Ігнатій. – Щоб римо-католик переходив у схизму? Або ви, паничу, щось темните, або це несерйозно.

– Ні! Тут усе серйозно. Я знаю, що багато хто цього не зрозуміє. Але давайте говорити по суті. Як ви дивитесь на те, щоб ми з Оксаною зійшлися і побудували в майбутньому сім'ю?

Отець Ігнатій від хвилювання почав тарабанити пальцями по столі, думаючи, як продовжувати розмову. Те, що хлопець діловий, видно зразу. Це так. Але...

Романові ставало не по собі. Він теж почав хвилюватися. Так усе складалося добре, так усе добре, а тут ураз щось рветься.

– Бачите, паничу, тут... така справа. Ви з дуже багатого роду, не те, що ми!

– І це все? – схопився Роман і відразу ж присів, узявши себе в руки. «Так от куди воно хилиться», – подумав.

– А чи ви думали, паничу, над тим, як вашу обраницю сприймуть ваші батьки? Чи ви думали над тим, що в неї не та освіта, що у вас, не те виховання?

– Отче Ігнатію! Я все продумав. Мої батьки приймуть її так, як приймають мене. Я є їхній син, а вона буде їм дочкою. В мене дуже добрі батьки, вони нас обох зрозуміють. Якщо в неї недостатня, як ви кажете, освіта, то вона її ще здобуде. Я ще також буду вчитися, ми обоє ще досить молоді, в нас ще все попереду, а щодо її виховання, то, дай Боже, щоб усі були такі виховані й наділені таким розумом, як Оксана. Ви мені вибачте, отче Ігнатію, але в мене складається враження, що ви хочете розірвати нашу любов і наше кохання. Невже ви не бажаєте добра і щастя своїй сестрі? Я її люблю, я її кохаю! – від цих слів у Романа виступили сльози на очах. – Нащо ви губите наше щастя? Це буде на вашій совісті, панотче.

– Паничу! Я вам таке скажу, – і вдарив долонею по столі, мов би виносячи вирок, який оскарженню не підлягає. – Священичі доньки у нас виходять заміж за священичих синів. Оце й усе!

Романові від такого повороту справ потемніло в очах, йому забракло слів. Він зрозумів, що це кінець його кохання. Тут, у цій хаті, обривають пелюстки із розквітлої ружі. Значить, зачахне його любов, його перше кохання? Ні, ні, ніколи! Але це кінець його планам, його намірам. Роман узяв себе в руки, підвівся. Підвівся й отець Ігнатій. Роман узяв отця за руку, поцілував, приклякнув на одне коліно і сказав:

– Високоповажний отче, – карбуючи кожне слово, він не плакав, ні, але з очей текли сльози. Він не міг себе стримати від розпуки, що розривала йому груди, серце калатало в грудях, а в голові гупало, ніби молотом у кузні. Він чув, як хтось у сусідній кімнаті схопився за ручку дверей. Це Оксана не витримала, хотіла кинутися до свого коханого на шию й кричати, кричати: “Ми разом навіки, ніхто не розірве нашу

любов!», але її вчасно взяла за плечі їмость, а рот закрила долонею. Оксана ридала, розуміючи, що вона втрачає. А втрачає велике і щире кохання.

– Якщо ваша ласка, ввольте моє останнє прохання: передайте Оксаночці, що я щиро полюбив і щиро покохав. Передайте їй, що вона в мене єдина любов і єдине кохання.

Роман піднявся з коліна, поцілував ще раз руку отця.

– Передайте моїй єдиній коханій оці ружі на знак моєї вірності...

І вийшов...

* * *

Яків сидів у бричці й притримував неспокійних жеребців. Коли побачив, що з плебанії панич виходить один та й ще з вологими очима, він усе зрозумів. Якова не треба бити в голову. І він пустив віжки. Бричку шарпнуло вперед, лише курява піднялася за нею.

Роман дивився вперед і по боках, але нічого й нікого не бачив. Перед очима стелився туман. Від швидкої їзди у вухах свистів вітер, у грудях не переставало калатати серце, в голові весь час щось гупало: здавалося, зараз вона розірветься на шматки.

* * *

Як тільки бричка виїхала з подвір'я плебанії, Оксана вирвалася з їмостиних рук. Вона мала такий вигляд, ніби не сповна розуму: коси розплелися і розкинулись по плечах, повіки червоні, розширені очі. Ридаючи, вибігла надвір.

– Ромку-у-у! Ромку-у-у-у! – кричала на всю вулицю.

Але там уже влягалась курява, збита кінськими копитами і бричкою. Нічого не бачачи, вона об щось зачепилась ногою і впала посеред дороги в порохи. Крутила головою то вправо, то вліво й кулаками била щосили дорогу, ніби це вона була винна, що забрала її коханого.

– Ромку, я тебе люблю! Ромку, не лишай мене саму! Ромку, мій дорогий і коханий! – шепотіли її уста. Тіло здригалося в конвульсіях.

За нею вибігли отець Ігнатій, їмость. Отцю заважала ревенда, і він на ходу нагнувся, підняв рукою її, бігти стало легше:

– Ади, дівка здуріла, чисто здуріла! – все повторював отець, повертаючись до їмості.

Підбігли обоє, попід руки підвели запорошену Оксану й повели в плебанію, викликаючи здивування у сусідів, що визирали з-за парканів.

– Пустіть мене, залиште мене, я не хочу жити, – шепотіли її уста, – я хочу вмерти, я накладу на себе руки...

– Оксано, не дурій! – прикрикнув отець Ігнатій. – Це ще не страшно, перебудеться, перемелиться, як кажуть люди. В тебе ще все попереду.

– Оксаночко, Оксаночко... – співчутливо шепотіла їмость.

* * *

При виїзді з села дорога повернула різко вгору. Роман прийшов до тями:

– Пане Якове! А швидше можна?

– Паничу, бійтеся Бога, – забелькотів Яків, дивлячись уперед та повертаючись назад, – та ж це прикрий горб, і коні не можуть швидко бігти, зараз виїдемо на рівну дорогу, тоді. Вйо-о-о-о-о-о! – вигукнув Брендель. Він хотів розказати Романові, як купував ружі у старої Дітлі, але бачив, що паничеві не до цього, і промовчав.

На деревах продовжували галасувати горобці, немов на дощ: “Цвірінь-цвірінь! Цвірінь-цвірінь!”... Але Романові тепер вчувалося, що вони кричать: “Невдача-невдача! Невдача-невдача!”... Від цього його судомило в бричці. Та ще

гірше зробилося, коли виїхали із села. Десь захрипло вгорі озвався ворон:

– Карр! Карр! Карр!

Кожне оте “Карр!” ніби обухом било по голові. Роман молився в душі, прохаючи:

– Господи, допоможи це перебути! Господи, допоможи...

А вгорі не вгавало:

– Карр! Карр! Карр!

Небо почало затягатися чорними хмарами. Повіяло прохолодою. Потемніло надворі, як для такої пори дня. Вітер здійняв у повітря хмари пилуки. Почало кидати дрібним краплями дощу.

Роман мерзлякувато зіщулився, стягнув докупи поли фракa, але це його не зігрівало. «Невже і природа з мене кепкує? – подумав панич, – все проти мене!»

У цей час бричка вже зїхала в долину Трьох мостів. Уперіщило дощем. Через кілька десятків метрів показався костел. Роман попросив Якова зупинити коней і, вискочивши на ходу, побіг до будівлі.

У костелі чомусь правила співана служба Божa. Людей було малувато. Роман сів у коляторську лавку, яка була порожньою, ближче до головного престолу. Найсвятіші тайни ясніли, наче сніг, від безлічі запалених свічок. Йому здавалося, що його серце дуже близько від Спасителя, що воно почало танути від усього пережитого за півдня.

Зі сльозами на очах і з найбільшим душевним трепетом, молився до Ісуса Христа, глибоко вірячи, що він єдиний може розв’язати той вузол, у який потрапив...

Минула перша частина служби Божої. Після Євангелії духівник, як звичайно, поставив заслону перед Найсвятішими Тайнами й розпочав проповідь. З того місця, де сидів Роман, було видно з-поза заслони дарохранильницю

і Найсвятіші Тайни. Вони бачилися йому, наче освітлені небесним світилом. Роман схилив низько голову, відчуючи присутність Бога, й почав благати:

– Господи Ісусе! Я такий смертний, як і всі люди на землі, я також маю право любити й кохати, невже це мені заборонено? Адже Ти, Господи, хотів, як я Тебе зрозумів, щоб я був греко-католицьким священиком-василіянином. Я всім серцем сприйняв Твою настанову і готувався до цього. Але сьогодні я зрозумів інше, що Ти, Господи, спокушаєш мене і випробовуєш, як випробовував Тебе у пустині сатана. З усього мені стало ясно, що Ти, найсвятіший Отче, хочеш від мене більшого, ніж я від Тебе почув. Тільки сьогодні до мене дійшло, що Ти хочеш узяти мене на службу в свої Святі Престоли. Я не знаю, чи я зможу з цим упоратися, але, Господи Ісусе і Боже мій, у Ваших руках моя доля!

Після служби Божої Роман домовився із духівником, що вранці прийде до святої сповіді й прийме Святе Причастя.

* * *

Оксана лежала на ліжку. Голова боліла, просто розколювалась, і їмось перев'язала її мокрим рушником. Проте біль не втихав.

Біля неї на столі стояли у глечики п'ять червоних руж. Оксана дивилася тільки на них. На те, що говорили до неї отець Ігнатій та їмось, вона не реагувала. Дівчина нікого і нічого не чула і не хотіла чути. Її увагу заповнили ружі, що подарував любий, милий, коханий...

Але через деякий час ружі почали в'янути, схиляючи донизу голівки й скручуючи пелюстки. Оксана першою це помітила й знову почала істерично плакати. Їмось швиденько поміняла воду. Але ружі все губили й губили свої пелюстки...

– Оксанко, не плач, – розчулено промовила їмось, – не плач. Давай, домовимося. Ти заспокоюєшся, а я завтра

раненько поїду до Городенки, знайду твого Романа і привезу сюди.

Оксана повернула голову і пильно подивилася на їмость.

– Так, так, Оксанко, я завтра поїду і все залагоджу. Тільки не хвилюйся.

– Справді, Настуню, поїдь завтра і знайди його, я згодний на все, хай буде що буде, лиш аби було все добре, – Отець Ігнатій уже почав переживати, аби з сестрою не сталося непоправного. Не простив би собі цього ніколи.

А ружі все ж зів'яли. Їхні голівки зігнулися, а пелюстки згорнулися. Кілька листочків опали на поверхню стола. Такі були розкішні, красиві й... не втрималися.

* * *

Прийшовши на квартиру, Роман відчув, що дуже змерз. Він приліг і добре накрився, щоб зігрітися. З голови не виходили події сьогоdnішнього дня. “Як зігріюся, – думав він, – обов’язково напишу своїй Мамі про відмову”.

З часом його почало морозити. Едвард побіг за лікарем. Той виписав ліки, сказавши, що хворий просто простудився. Едвард також бігав до старшини, і той прийшов провідати хворого. Роман запевнив його, що немає нічого страшного, до ранку все пройде. Але через кілька годин температура підвищилася, Едвард знову побіг за старшиною. Тоді зійшлися на тому, що треба відвезти Романа в Коломию до ранішнього львівського потягу. Наступного дня пізно ввечері він уже був у Кракові на вокзалі, звідки його відразу відвезли додому. Хвороба прогресувала.

* * *

Оксана лежала із заплющеними очима. Вже скоро полудень, а Настуня не з’являлася. Вона раз по раз визирала у вікно, чи не видно брички. Уже почала уявляти собі зустріч

з милим серцю Ромком, усміхаючись сама до себе, від чого зробилося так добре, що стала наспівувати. Та через деякий час спів перервав гуркіт брички, що в'їхала на подвір'я. З брички встав фірман і почав прив'язувати до дерева віжки. За ним підвелася Настуня, і подивилася у вікно, в якому було видно зблідлу Оксану...

– Прости нам, Оксанко, – слова Настуні ніби вбивали в її голову цвяхи, – я не знайшла Романа. Дорогою, як їхав від нас попав під дощ, промок і простудився. Бренделиха розповіла, що хворого панича сьогодні вдосвіта відправили поїздом додому аж у Краків.

* * *

Роман, уже будучи вдома під наглядом батьків, почав марити: «Оксанко, Оксанко... моя мила, я тебе люблю, я тебе кохаю!...»

Простуда, яку впродовж доби лікували неефективно, спричинила скарлатину з ускладненням: зараження крові й запалення суглобів.

Пізніше, вже одужавши, він часто аналізував цю ситуацію і так до кінця своїх днів не міг зрозуміти, чи це була Господня відплата за те, що Тато спротивився його намірам стати греко-католицьким священиком, чи за те, що він покохав?

Хвороба ускладнювалася. Після двох днів лікарі констатували тяжкий стан хворого. Йшла боротьба між життям і смертю. Були хвилини, коли хворий втрачав свідомість і сильно марив: «Оксанко, Оксанко моя... люба моя!...» А коли надходили хвилини просвітлення, хворий просив Маму присісти біля нього, кажучи:

– Бачите, Мамочко, як Господь Бог мудро всім скерував. І той світ, в якому Тато хотів, щоб я бував, і те військо, – все нараз перетяв і замкнув нас обох у цих чотирьох стінах...

Роман часто молився, і в молитвах просив Оксанку, щоб вона простила йому те, що так сталося, а Господа Бога – простити йому, що не зрозумів Його та спокусився на чари кохання. Під час цих молитов у нього з очей текли струмочки сліз. Дуже важко переживав розрив з коханою, але й розумів, що мусить це забути, бо Господь Бог покликав його на службу до Своїх Престолів.

Мама, яка весь час сиділа біля хворого, бачила його страждання від свіжої ще рани і від небезпеки, яка тяжіла над ним. Вона знала про його захоплення там, далеко в Галичині, бо одержала від нього лист, але не докоряла і навіть нічого йому не згадувала. Хоча мовчання Мамаи щодо його Оксани трохи й нервувало Романа, та на все свій час, заспокоював себе.

Був момент, коли хворий запитав Маму, чи немає в нього ще й запалення легень, але вона заперечно похитала головою. Тоді він сказав їй: «Шкода, бо якби я знав, що зі мною вже зовсім зле, тоді сказав би Татові, щоби мене пожертвував Богові...»

Романові часто було дуже зле, і він втрачав свідомість. Були моменти, коли йому легшало. Одного разу уві сні він удруте в своєму житті почув похоронну пісню. Йому здалося, що його вже хоронять. Пісня чулася все сильніше й сильніше. Він спробував відкрити очі й почув голосну молитву. Тато з Мамою, вклякнувши на коліна серед хати, голосно приказували: «Під Твою Милість, Господи...» Роман зрозумів, що вони своєю молитвою хочуть заглушити спів похоронної процесії, яка наближалася до їхнього дому. Від переживаного міцно заснув.

І Господь Бог зберіг його та повернув до життя. Роман ніби відродився. Йому здавалося, що справа покликання вже була вирішена. З пам'яті трохи вивітрилися його минулі

проблеми, і він постановив забути про кохання і віддатися своєму покликанню. Лише донедавна він думав бути греко-католицьким священиком, а йти в монастир якось вагався. Тож тепер прийняв остаточне рішення: йти тільки в монастир, і не інакше. У нього з голови не виходило: «Раз Господь Бог врятував від смерті, то він тепер обов'язково піде служити Йому.»

Якось під час хвороби коло нього сиділа Тета Дуня, вона його спитала:

– Як це могло статися, що ти, Ромтуху, вже від п'ятої гімназійної кляси думав про Василян?

– Що? – відповів, – щойно від п'ятої кляси? Це, тето, було набагато раніше! Наскільки я пам'ятаю, не мав ніяких інших мрій, – лише стати греко-католицьким священиком!

Хоча він і одужав, але лікарі винесли вердикт, що подальша військова служба йому заказана. Батько, який покладав на це великі надії, всупереч своїй волі мусив збирати документи на звільнення Романа від військової служби, сприяючи скорішому втіленню в життя його заповітної мрії.

Одного разу все сімейство Шептицьких пішло в гості до своїх близьких знайомих. Там було багато молоді, особливо дівчат. Грала музика. Роман трохи побув і втік з того товариства із двох причин: перша, що його всі вітали, ніби воскреслого, а це йому дуже не подобалось, друга – йому перед очима була його мила і кохана, яку не міг забути. Хоча пообіцяв Господу Богу, що забуде її, але не міг. Вона нагадувала про себе щогодини, а то й щохвилини. В цьому його розуміла тільки Мама, його кохана і найкраща Мама.

Одного разу він сказав їй: «Моя Мамо, в мене на душі великий смуток. І Ви знаєте чого? Я не маю зневіри, ні! Але, аналізуючи свої почування і переживання, я часто доходжу

до висновку, що моє покликання захиталося і Бог може у мене це відібрати, бо я не виявив себе достойним такої святої справи... Я не можу забути своєї коханої і не можу піти до монастиря, бо батько не дає дозволу. Поки сонце зійде, роса очі виїсть, а поки я дістану цей дозвіл, не буду вже у силі ним користуватися. Божа ласка не чекає... Ви, Мамо, не в силі зрозуміти, як усе ламається і рветься в мені, як уже нічого не залишилося з того, що колись було. Я відчуваю, що коли теперішній стан потриває довше, тоді вже не вистачить у мене сил для подальших студій. Я заявляв раніше і тепер кажу, що я ніколи не піду в монастир без татової згоди і благословення. Ради всього, ради всіх, заради себе самого, заради Вас, моя кохана Мамо, я мав би втекти з дому, але я цього не зроблю, хоча відчуваю на кожному кроці, що є спричинником суму і негараздів у домі. Через моє покликання!"

З цієї нудьги і неспокою Роман почав займатися різьбярством, щоденно ходив на службу Богу і часто приймав Святі Причастя.

9 серпня у нього були іменини. Після Служби Божої і сніданку до них прийшла сусідка з образочком у руках і сказала:

– Нехай Пані Графиня не гніваються за мою сміливість, але я дізналася від вашого слуги, що сьогодні в панича Романа іменини... А я, бачачи, як він молиться під час Служби Божої та служить до неї щоденно, прошу Ісуса Христа, щоб дозволив йому стати священиком, бо гідний того, та бажаю, щоб він став великою потіхою Пані Графині... Отож і принесла я цей образочок з побажанням, а не знаю, де він був би тепер...

Тяжким хрестом для Романа була мовчанка батька, і він вирішив поспробувати пом'якшити ситуацію, написавши татові листа.

Довго молився перед тим. Молився, як писав, молився, як написав, молився цілу дорогу, як ішов на пошту відправляти листа, бо тато в той час був у Прилбичах.

«Найдорожчий Тату!»

Здавна пригнічувала мене мовчанка, яку я застосовував супроти Вас у справі мого покликання. Сьогодні пишу, бо вважаю, що таку важливу проблему необхідно глибше розважити, їй треба більше часу присвятити, як це можливо в особистій справі. Тому я не прошу Вас, Тату, про негайну відповідь, а навпаки, прошу глибше зостановитися над цілою справою, над моїм минулим та над моєю вдачею. Я хочу відкрити перед Вами моє серце й сказати все, що всеціло полонило мої думки.

Ідея, про яку я згадував Вам, Тату, серйозно ще перед роком і то перший раз, не є й не була новою. Ще, будучи в шостій гімназійній класі, отже, за два роки перед Добромильською реформою, я говорив про неї Едварду Ярошинському. Ця думка поставала в мені на ґрунті нашої родинної любови до Унії, яка відзивалася голоснішим гомоном у мене, як і в інших, але цього ніколи не затаювала.

Вона назрівала поволі, бо думка про обряд сягає ще далі, аж до моїх дитячих літ, і вона часто виринала наверх, та хоч я в таких справах дуже мовчазний, її не можна було приглушити. Я говорив про це доволі часто з Мамою, а також з Ізьом, та й Вам згадував декілька разів про своє покликання. Але інакше говорить восьмирічний хлопець, а зовсім інакше – дев'ятнадцятилітній юнак. Це самозрозуміло.

Сьогодні я вже дійшов до літ, у яких життя представляється поважно й визнаю сміливо, що моїм покликанням є: стати Василіянином.

Моя воля є у Твоїх, Дорогий Отче, руках і то з двох причин: правом Батька й правом твоєї любові та страждань, які переносиш ради мене.

Знаю, що Ви, Тату, не схвалюєте моєї думки, але знаю й те, що Ви займаєте таке становище не ради любові до Бога і Його святої справи на Русі, але побоюєтеся, щоб не Бог, а люди намовляли мене до монастиря. Знаю теж, що головною ціллю Тата є впевнитися, чи моє покликання походить від Бога. Бачачи, як дуже Вас, дорогий Батьку, ця думка хвилює і болить, скажу все, що відчуваю.

А передовсім я є найглибше переконаний, що коли не піду за Божим голосом, який мене все виразніше кличе до монастиря, змарную не лише своє власне життя, а й Ваше затрую, а поза монастирем ніде не знайду щастя. В нашій родині маємо доволі багато відстрашливих зразків знівеченого життя, щоб і я не побоювався про моє прийдешнє. Та все частіше тривожить мене думка і свідомість, що моє життя втікає, я бачу себе не раз у гадці нуждарем, який може бути навіть баластом для інших, а сам замучую себе думкою, що міг бути корисним для оточення. А нині тільки заважаю іншим. Я міг бути підпорою, а став тягарем, міг бути щасливий, а сьогодні лише затрую себе й інших...

Тоді заздрю кожному, хто вільно може йти туди, де знає, що буде корисним для Бога й краю... Відштовхую ці думки від себе, шукаю товариських розваг, яких тут маю досхочу, а все-таки моє життя тільки нидіє. Мій найдорожчий, найлюбіший Тату! Я хотів би кинутися Вам до ніг, благувати про прощення, що так Вас мучу, що за всі Ваші добродійства, за Вашу любов, за сльози, Ваші страждання я відплачуюся лише сумом і журбою...

Ви поклали свою надію на мене, а я відбираю її Вам і все, що для Вас наймиліше, потоптую я, Ваш син...

Може, краще було б для мене, якби Господь був покликав мене до себе під час моєї останньої недуги, на моєму серці не лежав би камінь невідячності і Вашого серця не ранив би Ваш син.

Але чи маю право мовчати, коли я свідомий того, що ніколи не досягну мети, якої щиро бажаю, що кожний інший шлях, на який я вступив би, був би не тільки моїм, але й Вашим нещастям.

Мене найбільше тривожить думка, що Ви, Тату, може, навіть не ймете віри ні моїм сльозам, ані всім моїм присягам, нічого не схочете прийняти з того, що я бажав би від себе дати, а все схильні відкинути. Ви самі розранюєте своє серце підозрінням про мою невідячність. Ця думка, на моє нещастя, є аж занадто обґрунтована, й вона може навіть найбільшого легкодуха звалити з ніг. Але як я можу мовчати, коли чую іноді, що Ікси, а деколи й Іпсильони, мусять відчувати: “Я є для світу лише непотрібним барахлом”. Якщо Ви, Тату, діждалися б у мене таких хвилин зневіри, тоді гірше ще роздерлися б наші серця.

Я Вам, Тату, своє розкриваю, не погордіть ним і не кажіть, що в мене нічого більше нема, крім омани. Проте прошу мені вірити, що мій душевний стан буває не раз страшний, коли подумаю, що моє життя мало б приносити Вам лише смуток і нічого більше. І це найбільш болить мене.

Не хочу просити Вас, Тату, про дозвіл вступити ще в цьому році до монастиря, хоч такого дозволу я щиро бажав би, може, зволите вислати мене спершу до Риму на теологію, а якщо ні, прошу послати мене туди на пробу, а тоді я міг би ходити там на деякі курси, не будши ще студентом Богословії. Прошу самому розглянутися в ситуації, а якщо бажаєте нових спроб і доказів, прошу далі досліджувати мене.

Перед роком я обіцяв Вам, що не буду більш сповідатися в отця Яцковського і я додержав цю обітницю. За сповідника я вибрав, за порадою дядька Генриха Скинського, єпископа Янішевського. Це отець Скинський погодив з Вашою волею. Я обіцяю і далі, що буду слухняний. Прошу тільки не залишати мене далі в такій непевності, зате прошу пообіцяти мені, що якщо переконаєтеся в правдивості мого покликання, зволите дати мені дозвіл за рік, чи за два. Тоді я буду вичікувати цього дня, наче спасення, і не буду мати перед собою жадливого марева – даремного життя.

Тату! Змилосердіться надо мною, розважте цю справу у щирій молитві і дайте мені свою відповідь.

Я буду нетерпляче чекати на Ваше рішення-присуд і прийму його в покорі. Все, що дістану від Вас, вважатиму за дар від Бога.

Заявляю ще, що хочу мати Вашу доброзичливу згоду та маю надію, що дістану її.

Бідний, коханий Батьку! Вір мені, що я завжди буду старатися, щоб Вам віддячитись. Ви не втратите сина. Дорогий Батьку, я завжди був такий холодний до Вас, але і в мене є серце. Я Вас, Батьку, розумію у Ваших терпіннях і плачу над Вами і над собою самим.

Бідний мій, коханий Батьку! Ніхто Вас не покидає, в синові-монахові знайдете, може, кращу дитину, як у мені, я ж бо такий невдячний, я ж бо такий земний, але не думайте, Батьку, що я жадаю від Вас такої посвяти! Я Вам присягаю на всіх святощах, що ніщо не виidere мені любові до Вас.

Я залишусь Вашим сином назавжди, накажіть мені відректися від усього, чого бажаю, а я буду все-таки завжди Вас любити й ніколи не забуду, чим Ви є для мене. Дорогий Батьку, не осуджуйте мене про недостатчу любові, бо це раниць мою душу, вірте мені, бо таке довір'я

принесе й Вам полекшу. Хоч я буваю іноді земний і твердий, та де ж я мав би розум і серце, що у його глибині не відчувати Вашого болю?

Бог вимагає від Вас, Тату, великої жертви, але невже ж вона буде втрачена і для Вас, для родини і для краю?..

Чи Ви, Тату, не будете колись горді на таку пожертву?..

Я хотів би присягати Вам, Тату, що тільки від мене самого походить моя постанова, що не було тут ніякого стороннього впливу, що я ніколи не розмовляв у цій справі з ніяким Ісусівцем перед моїм рішенням, коли ж моя думка дозріла, я розказав про неї своєму сповідникові, але не почув від нього ні одного слова заохоти, а тільки наказ випробовувати себе.

Про руську справу я з ніким ніколи не говорив, лише з Вами і тільки Ви, Тату, впливали на мене своїми оповіданнями про діла наших попередників.

Та чи Ви, Тату, повірите мені, чи, може, знеохочені не спалите цього листа? Не знаю, а це одне лише знаю, що хоч би Ви й усе відкинули, я не перестану вичікувати з Ваших уст прихильної відповіді і я такий впевнений у правдивості Божої волі, що хоч би мій розум бунтувався проти Вашої постанови, моє серце переможе і я залишуся слухняним сином.

Перепрошую Вас, найдорожчий Батьку, що я так довго мучив Вас і вибачте мені, що перериваю мовчанку, яка мене самого пригноблювала та що я сказав щиро все, що відчував і думав. Якщо я спричиню Вам лише біль, то ненароком і якщо не приношу Вам ніякої радості, то тільки тому, що й сам не знаходжу її для себе у своєму серці. Один Бог є моєю силою. Я тому те саме кажу, що я Вам, Тату, сказав і Він потішає мене та каже мені сподіватися від Вас хвилин щастя і віри, а може, й користі та не даремної праці.

Цілую руки Дорогому Татові, залишаючися назавжди відданим сином.

Роман.

Р. С. Я довго вагався, чи цього листа вислати поштою, чи ні, я боявся зажурити Тата і щоб наші відносини ще більше не погіршилися. Але в добрій вірі, що правда ще нікому не пошкодила, посилаю свій лист у Боже ім'я. Благаю Вас, Тату, уважайте мене за сина, а не за чужого Вам, який провадить змову з Ісусівцями, та перетніть цей вузол, який нам обом так дошкулює.»

Цей лист був написаний в Криницях, де Роман з матір'ю і братом Олесем перебував на лікуванні.

* * *

Батько Романа – Ян Шептицький, син Петра /1836-1912рр./ одружився в 1861 році з дочкою відомого польського письменника Олександра гр.Фредра – Софією /1837-1904рр./, яка була високоосвіченою жінкою: крім рідної польської знала ще англійську, німецьку і французьку мови. В хаті Шептицьких розмовляли польською, деколи українською мовами. Листувалися між собою тільки по-французьки, а з урядовими чинниками – німецькою мовою.

Софія мала нахил до малювання, тому удосконалювала своє мистецтво в Парижі. Кілька ікон, намальованих нею до 1852 року, зберігались у костелах Жовкви і Кракова. Портрети її рідних виставлялися навіть у Паризькому салоні в 1855 році.

Ян Шептицький господарював у своєму родинному помісті в Прилбичах на Яворівщині. На старому цвинтарі покоїлись померлі українські бояри – Шептицькі.

Господарка Шептицьким ішла добре. Вони разом з Софією мали семеро синів: Степана, Юрія, Романа, Леона, Олександра, Казимира, Станіслава. Старші два сини померли. Степан, маючи кілька років, Юрій – у юному віці.

* * *

Ян уже змирився зі смертю двох синів. Адже Бог дав і Бог забрав їх до себе на небеса. Але коли він почув при

розмові Софії із отцем Яцковським, що його син Роман воліє йти на службу до Василянів, у його душі щось надірвалось.

– Як? Його Ромтук хоче покинути обряд, в якому його виховали? Покинути Латинський Костел, після Бога для них, Шептицьких, найдорожчий! Ні! Ні! Ніколи! – заволав у душі Шептицький. Він деякий час тримав зло на жінку, бо вихованням синів займалася переважно вона. Він весь час то в полі, то на фільварку, то при рахунках, то в поїздках, то на всяких зустрічах. Часто ходив до костелу на службу Божу. Лягав спати майже останнім і вставав завжди першим. Господарка вимагала догляду. Крім того, вони тримали великий будинок з обслугою в Кракові, що вимагало відповідних витрат. Усі діти вчилися у вищих школах. Усього не перелічиш. Усе могло бути, все йшло добре, як у більшості таких родин.

А тут уже п'ятий рік він не може вплинути на свого сина Ромтуха, який з-помежи усіх дітей ще змалку виділявся ученістю, послухністю. Батько на кого, на кого, але на Ромка покладав великі надії. Він вважав, що Роман – його розум, його діловитість, його, проше пана, в решті-решт, і великий гонор.

І що найдужче пекло старшого Шептицького, так це те, що син не поміняв своїх намірів. Деколи Ян себе розраджував, заспокоював, що, можливо, це справді все від Бога і вже-вже змирювався, але як нагадував обличчя своїх родичів, сусідів і, особливо, своїх недругів, зависників, те, як вони по кутках будуть сміятися з нього, нащадка аристократичного роду, будуть показувати на нього пальцями, він ще і ще раз клявся в душі, що ніколи цього не буде, він до цього не допустить. Ніколи! В ньому закипала аристократична кров від гніву, від люті, від безсилля.

Як це так, що Роман не хоче його послухати і змінити свій намір? Якщо раніше мав зло на жінку, то потім

переконався, що і вона за це все переживає. Вона також, ідучи поряд зі своїм чоловіком, несе цей тягар, цей тяжкий хрест.

Пізніше мав зло на отця Яцковського, духівника його синів, але той написав листа йому, з якого видно, що і він не винен. Тоді хто?... Хто?... Хто?...

Вкотре Ян виїхав на поле, пустив коней пастись, а сам ліг у траву і не те, що плакав, сліз не було, він просто вив. І вкотре. – Хто винен у цьому? Хто? Що вже п'ятий рік у хаті не має спокою?

Старший Шептицький настільки був вихований, побожний, що до Бога претензій не мав, та і не міг мати. Бог для нього – Бог! І цим усе сказано.

Витягнув з кишені в черговий раз листа, якого написав Ромко. Його Ромко пише до нього листи! Син пише батькові й відкриває свою душу! О Господи! В той же час при зустрічах вони обидва стараються не дивитися один одному у вічі, розмову ведуть про се, про те, а про головне ні слова.

Батько знову впав у траву, крутив головою, стогнав, рвав руками траву, рвав і рвав...

– Господи! Навіщо забираєш у мене третього сина? Навіщо?! – крикнув Ян і замовк. Підняв голову і поозирався, чи ніхто не бачить і не чує. Ніде нікого.

Боже! Таке це можна здуріти від того всього. Знову розгорнув листа. Дивився в нього, дивився, нарешті зупинився на словах:

– «Найдорожчий Тату!» – лице трохи прояснилося. Так може писати лише мій Ромтук. Усе-таки в ньому щось є від роду Шептицьких, що не кажіть, – тут уже з гордістю підняв догори голову Тато, і задумався. Потім знову почав переглядати листа і зупинився.

«Моя воля є у Ваших руках і то з двох причин: правом Батька й правом Вашої любові та страждань, які приносите

ради мене», – від цих слів почали здригатися плечі. Згадавши за ті страждання, вкотре не витримав і заплакав. Дав сльозам волю. Адже цього дома він собі дозволити не міг.

«Я буду нетерпляче чекати на Ваше рішення-присуд, та я прийму його в покорі. Все, що дістану від Вас, вважатиму за дар від Бога.

Заявляю ще, що хочу мати Вашу доброзичливу згоду, та маю надію, що дістану її!»

Тут Шептицький усміхнувся:

– Ну й синочок у мене. Йде до своєї мети поступово і впевнено.

– «Я маю надію, що дістану згоду», – прочитав ще раз уривок з листа.

– І в кого він отакий вдався? – подумав укотре за цих кілька років батько, але внутрішній голос прокричав: “У тебе! У тебе! А ти не впертий?”

– Тьху! – сплюнув спересердя Ян, підводячись із землі.

«Сьогодні ввечері напишу відповідь. Ти мені листа, – подумав, – а я тобі листом відповідь... Побачимо, що з цього вийде!»

* * *

“Дорогий мій Ромтуху!

Я відважився дати тобі відповідь, щоб, нарешті, розв'язати тобі і собі руки. П'ятий рік у нашій сім'ї йде про це мова, про твоє покликання. Ти собі вбив у голову і мучиш нас обох з мамою. Який світ широкий. Скільки в ньому різних доріг. Кожна молода людина вправі собі вибирати свою дорогу, але перш, ніж вибрати цю дорогу, радиться з родичами, звертається до своїх предків. А твої предки – це графи Шептицькі, які були гонором для Польщі, пізніше служили Австрії, потім Австро-Угорщині. Це треба враховувати...”

– Що враховувати? – запитав у себе Ян, що я пишу? Кому потрібна ця писанина? – І почав рвати недописаний лист на шматочки. – Що за нісенітниця я пишу?

І пішов спати...

* * *

Через кілька днів Ян Шептицький усе-таки знову відважився написати відповідь. День був сонячний, теплий, робота йшла добре, тож з настроєм приступив до роботи:

“Дорогий мій сину!

Лист твій я одержав і досить уважно прочитав. Наскільки я зрозумів, ти хочеш, щоб я дав дозвіл на твій вступ до монастиря. Вже п'ятий рік ти ведеш за це мову, що це твоє покликання. В якійсь мірі я згідний з тобою.

Але, сину, я вже розмовляв з тобою про твого покійного брата Ізя. Які він подавав нам світлі надії, як про нього добре відзивались професори, як він добре вчився. Ізьо мав великі признання від своїх товаришів, як вони його поважали, як його любили. Його товариші признавали над собою його вищість. Як ми з мамою тішилися ним, як нам обом було приємно, коли він приходив з гімназії, від нього розпливалось якесь тепло по хаті, якесь натхнення, і діставало нас. Я і мама, після того, як не стало Ізя, думали, що те все, що було в Ізєві, перейде до тебе, і нам легше буде, ми легше перенесемо його відсутність.

Але сталося зовсім інакше...”

Від написаного Ян утратив настрої, почав плакати, нагадавши про Ізя, і порвав недописаного листа...

* * *

“Дорогий мій Ромку!

Усе ніяк не зважусь дати відповідь на твій лист. Прочитавши його, все думаю і думаю, скільки чинів є в нашій католицькій церкві. Вибирай, який хочеш, вибирай

собі, який твоя душа бажає. А які у нас величаві костели! В який би ти не зайшов, аж душа радується, як усе гарно!

А тебе чогось тягне до руського духовенства, до їхнього чину Василян. Тобі вже не раз про це сказано, що їхній обряд характерний простацтвом, набагато згіршений, руське духовенство має свої хиби, бездонну темноту, захланність і прості звичаї. Наші духівники є високовченими. Знають латину, німецьку, польську, англійську і французьку мови. Де в руському середовищі знайдеш таких грамотних духівників? Схаменися, Ромку, поки не пізно. Я, як батько, дуже переживаю за тебе! Де ти опинишся, з ким пізнаєшся – то таким ти і станеш. Ти ж не зможеш один те все перевернути. Це все не так просто.

Правда, слід признати і таке, що, хоч руське духовенство темне і дике, але споконвіку виступало проти латинської церкви і польської національності. Тут їм мусимо віддати належне. Але цього досить мало, цього досить мало, щоб підняти культуру Східної церкви. Ромку, спам'ятайся! Ромку, спам'ятайся!..”

Не це треба писати, – схопився за голову Ян Шептицький. – Не це! Ну, як його переконати? Як йому роз'яснити, щоб він залишив у спокої ту схизму...

Як?... Як?... Як?... І у відчаї знову розірвав написане...

* * *

“Дорогий мій Ромтху!

Все ніяк мені не складається дати тобі відповідь на твій лист. Вже кілька разів заставляв себе сісти і дати тобі відповідь. Тільки почну писати, а мені перед очима спливає отой мій недруг Казьо Хлендовський, князь Чорторийський, або оті Пузини. Їхні спотворені обличчя зі сміху наді мною, над нашою родиною, що ти такий файний, начитаний, з такого знатного роду і так низько сідаєш.

Дорогий мій Ромтуху! Чи ти собі уявляєш, як над нашою родиною будуть сміятися, принижувати? Від нас і від тебе, мій любий, багато відвернеться наших друзів, родичів, якщо ти підеш до Василян, підеш служити Східній Церкві.

Тебе будуть називати зрадником. Усі будуть дивуватися, як ти покидаєш обряд, в якому тебе виховали, покидаєш Костел, після Бога для нас усіх найдорожчий.

Ромтуху! Ти ще молодий, ти, може, це перебудеш, але як ми з мамою це все перенесем? Чи стане в нас здоров'я це витримати: оці насмішки, оці приниження? Ромтуху мій любий, Ромтуху..!"

* * *

“Дорогий Ромку!

Ніколи не думав, що мені в житті доведеться вже в старшому віці здавати такий важкий іспит. Так, для мене це є складний іспит. Лягаю – думаю про це. Сплю – мені це сниться, встаю і думаю... Що б не робив – думаю, навіть при їді... думаю, думаю. Мені не стає волі дати тобі “добро” на таку справу. Вона мені немила.

Я би хотів тобі розказати, як після нашого весілля ми з мамою верталися додому з гостей, а це було взимку, ще в 1862 році. Ми чекали першу дитину. Вже було видно в присмерку Прилбицькі світла. І тоді я в захопленні, в якомусь пориві сказав:

– Якщо я матиму кількох синів, я хотів би, щоб один з них став уніатським священиком. Мама, обхопивши живіт, скрикнула. А я продовжив розмову.

– А це тому, щоб міг стати єпископом і зреформувати руське духовенство. Значить, я це сказав у таку хвилину, що Бог це вчув і йому це стало угодним. Тільки виходячи з цього, я, може, і дам тобі “добро”...”

Коли рука писала це, старший Шептицький вкотре подумав:

«Що я пишу? Невже я сходжу з розуму? О Господи, за що така мука? П'ятий рік я мучуся. Чому?... Чому?...

І знову недописаний лист був пошматований на клаптики.

Так минуло три тижні...

* * *

Тим часом Роман кожний день чекав відповіді від тата. Дні збігали, а її не було. Цих три тижні були не життям, а мукою.

Після одужання від тяжкої хвороби, яку подолав з допомогою медицини, його переслідувала друга хвороба, про яку він навіть мамі нічого не розповідав.

Дуже важко, коли не маєш поруч близького товариша, з ким можна порадитися, викласти свій душевний біль. У Романа було багато друзів: близьких і далеких. Але тепер, у цей важкий для нього момент, поруч не було нікого. Майже з усіх питань він радився з мамою. Але щодо Оксани якось не смів.

Аналізуючи все, що сталося в Городниці, ніяк не міг з тим примиритися. Ніколи не думав, що йому, молодому графові, аристократові (знав собі ціну), можуть відмовити. Причому проста священича сім'я:

«Дорогий паничу, у нас такий порядок: священичі доньки виходять заміж за священичих синів!»

Ці слова уже впродовж кількох місяців не виходили в нього з голови. Проста священича сім'я, але також знають собі ціну.

Якщо раніше мріяв стати греко-католицьким священиком, а про монастир говорив так собі, непевно, то тепер хотів лише в монастир. Там, у келії, в чотирьох стінах, молитвами до Господа Бога хотів хоч якоюсь мірою пригоїти рану. Він уважав, що з його рани капає жива кров. Уранці

вставав і перша думка була: як там Оксана? Сідав їсти – вона біля нього: всміхається, так невимушено дивиться на нього, мовби перепрошує за те, що сталося. Цілий день думав про неї... Темніло, лягав спати, щоб у сні забути про неї, але цілу ніч і в снах був то коло неї, то вона коло нього.

У монастир. Тільки у монастир, бо цього можна не витримати. Але тут був на перешкоді тато. Не витримав і написав листа. Вже третій тиждень, а відповіді немає.

– О Господи! Чи це Ти й далі мене випробовуєш? Я згоден на твої випробування, але чи я в силі це все витримати? Чи справиться мій молодий організм та ще й після такої важкої хвороби?

* * *

Одного дня тато приїхав до них у Криниці, де вони ще лікувалися. Відразу взяв Романа під руку і сказав:

– Підемо, трохи пройдемося в цих Криницьких лісах. Хочу з тобою поговорити, сину.

Від цих слів Романові стало не по собі, але в такій непевній ситуації навколо нього йому було вже байдуже. В листі неможливо всього викласти. Напевно, це і є той момент, коли буде все розставлено на свої місця. Роман уже давно був готовий до відкритого діалогу.

Пізніше мама розповідала, що весь той час, коли вони з татом провели в лісі, вона з Олесем, упавши навколішки, молилася. Молилася Господові Богу, щоб скінчилася ця невизначеність, нервозність у їхній сім'ї, щоб, нарешті, запанували мир і злагода.

Ліс починався відразу за селом. Вони вийшли на лісову дорогу, протоптану возами, і йшли поруч. Розмова на початку не клеїлася. Щось тато, між іншим, запитав. Роман навіть пізніше не міг згадати про що саме. Так само, між іншим, відповів.

Нарешті тато зупинився біля великого граба і дуже уважно подивився на Романа.

– Сину, – з хвилюванням розпочав, – з якого це часу ти став зі мною спілкуватися за допомогою листів? Це вас так навчили в гімназії чи у військовій школі?

– Тату... Дорогий мій таточку... – з тремтінням у голосі почав говорити Ромко. – Простіть мені, що я в такий спосіб вирішив відкрити свою душу. Але, таточку, ще змалку ми привикли, що Ви завжди зайняті своїми справами – чи влітку, чи взимку. Коли ми вставали, Вас уже не було. Коли лягали, Вас ще не було. Весь час ми спілкувалися з Мамою. Ви це добре знаєте. І Ви ніколи цього не забороняли. Тепер я перебуваю в такому стані, що Мама допомогти мені не може. Ми ніколи з Вами відкрито не говорили, а, зрештою, і не було такої потреби. Тепер у мене так склалося, що я задумав покласти цьому край, тому і написав Вам. Якщо я Вас, таточку, образив цим, я готовий стати перед Вами на коліна, цілувати Вас у руки і просити прощення. Але, зрозумійте мене, я так далі жити не можу...

Запала мовчанка. Вгорі на дереві стукотів дятел, десь кувала зозуля, гілками легенько гойдав вітер. Навпроти вітру бігла лисиця, але вітер доніс до її нюху чужий запах. Лисиця зупинилася, підняла вгору мордочку і почала водити нею то вправо, то вліво. Таки щось учула, бо звернула вправо й обійшла те місце, звідки потягло чужим для неї запахом.

– Добре, – після мовчанки промовив батько, щоб продовжити розмову. – Скажи мені, сину... Коли ти був дуже хворий, часто марив все згадував про Оксану. Хто вона? І чого раніше ти говорив мені, що хочеш стати греко-католицьким священиком, а тепер просиш відпустити в монастир? Що змінилося у твоєму житті?

– Таточку... Як Вам це пояснити?... – почав Роман. – Я вже не дев'ятилітній Ама, а дев'ятнадцятилітній Роман. Будучи на постої в Галичині, я одного дня зустрів на вулиці файну дівчину. О тату! Це не те слово! У цій дівчині Бог втілює диво краси, і я зрозумів, що її післано мені Богом. Я полюбив її і покохав. Так, так, таточку! Я її покохав. Це священича донька. Одного дня я поїхав у це село, щоб познайомитися з її батьками. Ви розумієте, тату, вони бідніші від нас, вони простіші, як ми, але володіють високим достоїнством і знають собі ціну:

– Паничу! Священичі доньки в нас виходять заміж за священичих синів, – так було мені сказано. Для мене це був удар. По дорозі я потрапив під дощ, промок і захворів. – Я вже кільканадцять разів сповідався і приймав Святе Причастя, але Оксану забути не можу. Ви розумієте, Тату, не можу забути. В мене до сьогодні із серця капає жива кров. І я не можу, – Роман покрутив головою, – я не можу заспокоїтися. Ось у Криницях скільки дівчат, а я бачу перед собою лише її, і забути не можу. Я нищий. Нічого мені не миле. Я це не витримаю. Я можу надірватися. Чи не будете Ви потім жаліти? Тепер Ви зрозуміли, чому я хочу піти в монастир?... Ви зрозуміли? – ковтаючи сльози розпачу, з притиском повторив Роман.

– Ви зрозуміли? Ви зрозуміли? – стукотіло Янові у голові. І він подав голову назад, притулив до граба, щоб відчутти холод граба і остудитися трохи, але вгорі почав довбати стовбур дятел, шукаючи поживу, і це віддавалося в голові старшого Шептицького.

– О Господи! Дай сили це витримати, – прошептав, – Ромку, мій Ромтуху! Сину мій! – І плачучи притулив його голову до своїх грудей. – Скажи, як мені переступити через це болото? Ти розумієш, як оці Хлендовські, Чорторийські,

Пузини будуть сміятися наді мною, над графом, який є нащадком знаного роду Шептицьких, аристократів?... Ти думав над цим? Як я зможу комусь пояснити, чого ти покидаєш обряд, у якому тебе виховали, покидаєш величавий Костел після Бога для нас усіх найдорожчий! Як? Як?! – відпустивши голову Романа і дивлячись прямо у вічі – майже закричав Ян. – Чого вже п'ятий рік ти мене мучиш цим? Ромку, Ромтуху мій дорогий, моя люба дитино? – заривав Ян Шептицький. – З його очей покотились сльози. – Сину, мій сину! – закрив руками обличчя Ян. – Як переступити оте провалля? Через таку для мене вузьку кладку? Насмішки, приниження? Я також можу це не витримати і впасти в те провалля, що тоді? Як мені бути? – В повітрі ніби пронеслося відлуння слів розпачу: – Як мені бути?... Як бути?... Бути?...

Дятел вверху, мовби зрозумівши, про що внизу йде мова, перестав стукотіти, навіть вітер почав тихіше колихати вітами.

– Таточку! Тату мій любий! То скажіть, а що мені робити? Коли мене Господь Бог кличе на службу до Своїх Престолів. Невже Ви цього не розумієте? Що Вам Хлендовські, Чорторийські, Пузини? Ви за нас думайте! Тату! Мій душевний стан буває деколи страшний... Я живу силою одного Господа Бога нашого...

Шептицький закрив руками обличчя і затих. Мовчанка тривала, Романові здалося – вічність. Нарешті руки опустилися, набрав повні груди повітря, ніби від цього у нього в грудях трохи полегшало. – Добре, я перейду через це болото через твою впертість. Я бачу, що тебе не переконаю, – промовив Ян Шептицький таким страдницьким голосом, ніби його мали зараз пекти на вогні. Проте в душі він ще був проти синівського наміру вибору:

– Добре! Підеш у монастир. Але з такою умовою: вимагаю від тебе проби. Це у твоїх інтересах, і я хочу бути з чистою совістю, що я для тебе зробив усе, що зміг. Я хочу, щоб ти скінчив університет, здобув звання доктора права. Впродовж чотирьох років поконтактуй зі світом, більше дізнаєшся, подорослішаєш, порозумнішаєш. А це багато значить для майбутнього життя.

Роман мусив погодитися. Хоч це все не так просто, та все ж була хоч визначена головна мета, до якої він прагнув.

* * *

Восени Роман із братом Олесем вступив до Вроцлавського університету. Там знайшов багато друзів, притягаючи їх своєю особистістю, ідеями, які засвідчував власними вчинками за спонукою Божих ласк, і став їх безкомпромісним визнавцем, імпонував і усюди здобував людські серця, а голови схилялися перед його душевною силою.

Усе більше відчувалося в його настроях, спілкуванні, розмовах, що він зближується із Господом. Так, в одному з листів він писав:

“Дорога Моя, Кохана Мамо!

Оце із серцем, сповненим подякою Нашому Спасителеві Ісусові Христові, починаю писати цей лист, поки піду спати, щоби його завтра вислати до Вас. Передовсім дякую Богу за найбільшу ласку, за ясність світла з небесних висот. Не буду обширно писати про цю ласку, вона вростає заглибоко в наше душевне життя. Я хочу тільки поділитися з Вами моєю радістю, щоби й Ви подякували Богу за мене, а враз із тим за всі ласки, за все світло, яким Бог мене осяяв. Я навіть не смів просити про оцю ласку, вона сяяла на мене з висот як доказ, що Господь думає про мене й провадить мене

вперед... За інші ласки буду дякувати Спасителеві продовж цілого мого життя..."

А через кілька тижнів на папір з-під його пера лягли такі слова:

"Дорога моя Мамо!

Пригадуєте собі, як Ви сказали мені одного разу, що турбуєтеся тим, що я ще не маю свого хреста? Якщо прийшла саме тепер така хвиля, якщо цей хрест дає мені Бог через Свою ласку, тоді я радо приймаю його.

Хочу нести свій хрест відважно й витривало..."

* * *

Хоч тато дав свій дозвіл на вступ до монастиря, якщо переконається у беззастережливому покликанні свого сина, але сам Роман добре розумів, що тато це все зробив нещиро. Він уже починав розуміти людей, те, про що вони думають, тож бачив, що тато у глибині душі все-таки плекав надію, що син відвернеться від монастиря.

Проте минув час, і тато потрохи почав вірити, що це Романове покликання. Любов до сина робила своє. В батьковому серці помалу скресала крига і народжувалася повага до власної дитини та віра в її вище призначення. Все більше росла свідомість того, що Роман є Божий і лише позичений батькам. З часом сталося так, що те, яке Роман вважав добрим або злим, не підлягало ніякій дискусії. Тато почав якнайбільше розуміти якнайкраще бажання сина, став підтримувати його морально і духовно, дозволив знову перейти під духовний провід отця Яцковського.

"Сьогодні вранці я був уже вдруге в отця Яцковського. – Я висповідався в нього, доручив йому свою душу й дякую Богу за цю ласку. Я вже такий спокійний, такий радий, що хотів би поділитися з Вами цим спокоєм, тією радістю серця... Тому й пишу до Вас, моя Дорога Мамо, бо знаю дуже

добре, що у Вас є чимало прикрих хвилин. Та будьте спокійні, моя Дорога, моя добра Мамо, Бог стереже нас. А ми молимося, нічого злого не може бути в нас...” Роман ще хотів запитати Мами, що сталося з Татом, що він так різко поміняв своє ставлення до Романового покликання, почав сприяти у всьому та, подумавши, вирішив поки що не зачіпати цього питання.

Під час навчання в університеті на пропозицію батька Роман кілька разів побував у Римі, де зблизився з папським престолом.

Одного разу був на Службі Божій, яку вів Папа, й отримав з його рук Святе Причастя, став перед папським престолом. Просив святого Отця, щоб він своїми молитвами допоміг йому вступити до Василян. Папа поклав Романові на голову руку і сказав словами Христа: “Ти вибрав найкращу частину, яку не відніметься тобі”.

* * *

Настав святий вечір. Вся сім'я Шептицьких сіла за святковий стіл, відтак помолились і почали вечеряти. У Мами потекли з очей сльози. Всі хлопці, крім Романа, переглянулися, а потім подивилися то на маму, то на тата. Тато тримався, але теж не вечеряв.

Стась не витримав і спитав:

– Мамко, що сталось?

– Діти мої, пробачте, – поспіхом витерла хусточкою очі мама і почала вечеряти. Її підтримала решта родини.

Роман зрозумів у чому річ. Це була його остання Свята Вечеря в сімейному колі. Він розумів Маму. Вона сприймала його ще за дитину.

* * *

Настав кінець квітня. Роман тримав у руках тільки що одержаний документ, який гласив, що йому присвоєно

звання доктора права. Збігло чотири роки з моменту вступу до університету... Вкотре подумав: “Виконував волю батька”. Він добре розумів, що ця наука йому не потрібна. Але... Але...

У нього було вище покликання...

Через місяць настав момент прощання. Роман від’їздив до Добромильського монастиря.

У хаті всі приклякли перед мощехранильніцею, що висіла над клячником. Мама поволі, але голосно прочитала молитву: “Під Твою милість”, і “Царю Небесний”. Вийшли надвір. До брички зійшлися усі домашні. Роман кожному з них подав на прощання руку і зауважив, що кожен її поцілував.

У монастирі Роман здобув нове ім’я – Андрей. З того часу став отцем Андреем Шептицьким.

* * *

Збігли десятиліття. Митрополит отець Андрей сидів у просторому приміщенні і щось писав. Крізь відчинене вікно завівав теплий травневий вітер із запахами бузку, розмаю і півоній. Вловивши ці запахи, він відклав ручку і подивився у вікно. Ожили спомини... Скільки літ сплигло, а ці п’янкі запахи все нагадують і нагадують молодість. Оксана!... Так, так. Оксана... Де вона тепер? Що з нею?

Під час навчання в університеті він так і не зміг викинути із серця свою єдину кохану... Ні молитви, ні сповіді, ні Святі Причастя не змогли цього зробити. Рана в серці ятрила його душу і не хотіла загоюватися. Скільки було красивих дівчат – студенток в університеті! Не одна заглядалася на тодішнього красивого парубка – й жодна не мала успіху! Всі дивувалися його байдужості до красивої і слабкої статі. Хто міг знати, що творилося в його душі, в його серці? Про себе він подумки весь час твердив: “Єдиний раз полюбив... Єдиний раз покохав...”

Навчаючись в університеті, він багато досяг у науці, набув знань, порозумнішав, познайомився з багатьма відомими людьми. Це аж тепер зрозумів. А після закінчення шкодував, що марно пропало в нього чотири роки життя. Все це так. Але свій душевний біль вгамувати не зміг. “У монастирі, – весь час думав він, – усе це буде в монастирі. Тільки там зможе вилікувати свою незагоєну рану». Роман постановив собі за всяку ціну забути про Оксану. Служити... служити Господові Ісусу Христу – в цьому його покликання, це все має бути на першому місці.

Але, як засвідчило життя, не все було так просто. Загоїти рану не вдалося. І чи за це Господь Ісус Христос розсердився, чи з якоїсь іншої причини, але перед складанням урочистої монашої обітниць Роман знову серйозно захворів, але на тиф.

Мама («Моя Кохана Мама!», як часто любив повторювати Роман), викликала до Прилбичів найвідоміших на той час лікарів – доктора Паренського із Кракова, Зембіцького і Ляховича зі Львова. Після огляду хворого всі заявили:

– Ми вперше зустрілися з такими ознаками перебігу хвороби. Ситуація дуже й дуже складна...

Уже всі погодилися, що смерть неминуча. Лише отець Яцковський сумнівався в цьому. Він не був біля Романа, бо в той час робив реколекції у Познанщині, але в своїх листах повідомляв його батьків: “... Бог ще нічого не сказав про Романову смерть, я молюся по дорозі й далі благаю Бога, щоби зволив Вас потішити, а хлопця зберіг для справи, до якої його покликав. Бо я все ще не вірю, щоби Ромтух одержав цю ласку лише для власного освячення, але сподіваюся, що Господь Бог хоче через нього спасти багато інших...

Кого тільки можу, запрягаю до молитви, щоби Господь Бог потішив Вас і зберіг хлопця на свою хвалу. Обійміть від мене Ромтуха, нехай покориться Божій волі, але нехай не піддається смерті та складає обіт своєму Небесному Заступникові св.Андрієві. Я вже вчинив зі свого боку такий обіт...”

Завдяки вжитим зусиллям кількамісячна недуга відступила, і Роман на зиму поїхав до Закопаного набратися свіжих сил.

У 1892 році він склав у Кристинополі урочі монашії обіти, а третього вересня був висвячений на священика єпископом Юліаном Пелешем у Перемишлі.

Через кілька днів відправив першу службу Божу в Прилбичах. На Службі були присутні всі ті, хто мав яке-небудь відношення до справи його покликання, хто радою, молитвою, своєю приязню допомагав, терпів і радів з ним.

* * *

Митрополит отець Андрей дивився у вікно зі свого кабінету і відганяв спомини, але вони зринали знову й знову. Пригадав, як був одягнутий у ризи, “мов у шлюбний стрій царівни”. Східний фелон і дальматика були виготовлені з важкого білого бродату й підшиті багряним шовком – барвами Ісуса Христа, підбиті по краях таким самим оксамитом та золотими мережками. Посередині фелону золотим гаптом сіяла у променях грецька монограма Спасителя. Ризи доповнював довгий – за обрядовими правилами, – єпархиль, а на ньому виринала внизу родова пам’ятка жертводавців – герби Фредрів і Шептицьких.

Ніби вчора це було, коли на його очі напливали сльози щастя. Чотири роки чекав на це щастя, чотири роки тому на

його очі напливали час від часу сльози терпіння. І все це з великої Божої ласки він перебув.

– Благовіння служби Божої, – усміхнувся Митрополит до себе, – Боже, як приємно це згадувати! Молитовний настрій усіх, усе це підводило підсумок його довготривалому терпінню.

Під кінець того молитовного торжества всі присутні навколішки переходили перед престолом, а він благословив їх, благословив, кладучи руки на їхні голови, а його руки, освячені Господньою Жертвою, всі цілували. Боже, як це було приємно і радісно, що дочекався тієї днини, тієї хвилини!

Добре пам'ятає, що першими благословив своїх найдорожчих – Маму й Тата, відтак братів, потім – старенького пароха, який його охрестив, отців Яцковського, Шепковського і всіх-усіх присутніх.

На честь цієї знаменної для їхньої родини події Шептицькі в той день закопали біля Прилбицької церкви місійний хрест.

– Господи, ніби вчора все це відбувалося. А скільки то вже років пройшло? – перебирав далі свої думки і прошепотів: “Я цей хрест селу і родині своїй, як пам'ятник, залишив їм на пожиток, а моєму Господеві – на славу.”

А все-таки цікаво, як там Оксана? Як склалася її доля? Чи звинувачує його в тому, що сталося? Знову в думках повертався до своєї молодості, але в цю мить його думки перебив брат, що тихо зайшов до кабінету.

– Ваша ексцеленціє, вибачте, але до Вас проситься жінка, яка приїхала аж із Покуття.

– Хто вона? – стривожився Митрополит, зачувши це дороге для нього слово – Покуття.

– Вона назвалася Оксаною Попович.

– Як, як? – підвівся з крісла і відчув, як кров шугнула в голову, як забилося серце в грудях. Боже, лише подумав про неї, а вона вже тут. «Що це: чудо, чи Боже провидіння?» – запитав себе. Ноги налилися, наче оловом, не міг ними поворухнути. А руки? Руки тремтіли. З очей спали окуляри на папери. Брат Василій, уже скільки служить при канцелярії митрополита, таким його ще не бачив: той то червонів, то білів, губи ніби промовляли молитву.

– Вам погано? – запитав брат.

– Ні, ні! – Заперечив голосно, подумавши, що брат, пильно дивлячись на нього, відчитав думки і зрозумів його розгубленість.

– Брате Василю, нехай почекає, я покличу.

«Боже мій милосердний, як мені бути? Як себе вести?» – розгубився цей сильний, твердої волі, чоловік, мов гранітна скеля. Здавалось би, що ніхто не зможе захитати таку гранітну скелю – коли в 1914 році прийшли арештувати його росіяни, поведився, як належить людині такого високого становища. «А тут, а тут, – подумав отець Андрей, – як хлопчисько, Господи! – впав навколішки. Пощо мене знову спокушаєш? Пощо, Господи? – І став ревно молитися.

Під час молитви, здається, трохи заспокоївся, сів у крісло, знову схопився, почав ходити, знову сів, узяв окуляри і почепив на ніс, потім зняв їх.

– О Господи! – повернувся вкотре до розп'яття, яке висіло позаду на стіні, – допоможи мені, допоможи, Господи!

* * *

У приймальні сиділа Оксана Островська-Попович і також переживала. Як то зараз буде, як то зараз буде? Скільки років минуло, і ніякої вісточки. А як щебетав, як щебетав

соловейком, а вчинив, як горобчик. Так, так! Оксана крутила пальцями.

Брат Василій дивився на все це і зрозумів, що то неспроста. Там ексцеленція то впріває, то замерзає, а тут ця пані також дивно себе веде. Але як це все зв'язати? – тяжка справа, подумав брат.

«Звичайно, багато років перебігло з того часу, – подумала Оксана. Вона вийшла заміж за священника. Вже наймолодший син пішов слідами батька і подався вчитися до Львівської духовної семінарії. Невдовзі – рукоположення, і роботу пропонують аж на Волині. Чому так далеко? Боже! Та невже немає ближче?»

І вона наважилась поїхати до самого Митрополита.

* * *

Андрей Шептицький нарешті заспокоївся, сів у крісло, одягнув окуляри, сперся руками об стіл, кілька хвилин посидів отак і задзвонив у дзвінок. Увійшов брат Василій.

– Брате, нехай заходить та пані.

Проте, коли зайшла пані Оксана, отець Андрей все одно підвівся з крісла. Не зміг він сидіти, коли з'явилася все та ж красуня. Хоч пройшло більше тридцяти років, як вони розстались, хоча пані Оксана посоліднішала, стала повнуватою, у волоссі вже пробивалась сивина, але краса, неймовірна краса все-таки збереглася. Тільки очі, очі дивилися якимось насторожено, в них було якесь сум'яття, несміливість. Вона підійшла ближче до столу, отець Андрей за звичкою простягнув руку. Пані Оксана підхопила, поцілувала і притулилась щокою до руки, з очей потекли сльози.

Його ексцеленції підкотився до горла клубок, в голову знову шугнула кров, загупало там, як у кузні б'є молот по ковадлу, йому стало гаряче, але якимось устиг взяти себе в руки.

– Сідайте, пані Оксано, сідайте, перепрошую вас, – і сам сів. – Я слухаю вас уважно. – І глянув їй в очі, заповнені сльозами.

– Пані Оксано, не треба! – Я не винен! Я не винен! Ваш брат! Ваш брат! – не стримався отець Андрей.

– Ваша ексцеленціє, спокійно мовила Оксана, – якщо то щиро то за любов треба боротися. Але я приїхала до вас з великим проханням, – вона вимовила ці слова скоромовкою.

Отець Андрей пропустив ці слова мимо вух і подумки почав згадувати їхні зустрічі, обійми, поцілунки. По тілі пробігала дрож, мовби невідомі електричні заряди...

– Мій син, – продовжувала, – закінчує Львівську духовну семінарію, і його вже попередили, що буде мати скерування на Волинь.

Отець Андрей слухав неухважно, він сам це відчував, але з ним ніколи такого не було. Що це, що це з ним твориться?

– Ваша ексцеленціє, я прошу Вашої допомоги, щоб він обійняв парохію десь ближче, – вона помітила, що отець Андрей слухає її неухважно, їй стало прикро за це, вона вже подумала, що даремно сюди їхала. Чого так принижуватись?

– Я слухаю вас, пані Оксано! Продовжуйте! Його мозком заволоділи слова «За любов треба боротися! За любов треба боротися! За любов...»

– Він згідний бути навіть приват-сотрудником, – чулося ніби десь із-далека – але недалеко від дому. Я Вас прошу.

– Пані Оксано, все буде так, як ви хочете, – а в голові стукотіло « За любов треба боротися! За любов треба боротися!...» – Їдьте додому і зайдіть до свого декана. Він буде знати і все зробить. Все буде добре.

Оксана піднялася з крісла, підвівся й митрополит.

«О Господи! Я не повинен вставати, це так не прийнято», – подумав отець Андрей.

Оксана подивилася на руку, хотіла на прощання поцілувати з вдячністю, але рука в отця не піднімалася.

– Я Вам дуже й дуже дякую. – І вийшла. Митрополит на прощання поблагословив Оксану.

Ексцеленція задзвонив. Увійшов брат Василій.

– Заклич отця Тита Войнаровського, а поки він прийде, нікого не впускай. Як тільки двері зачинилися, отець Андрей упав навколішки перед розп'яттям, плечі його здригалися:

– Господи мій, Господи! І доки це буде? Адже це все йде від Тебе. Навіщо Ти так випробовуєш мене? Мені здавалося, що я вже давно забув свою любов і своє єдине кохання. Ти знаєш про це, Господи! Навіщо Ти так зробив, щоб вона явилась перед мої очі? Навіщо ятрити мені мою рану? Я думав, що вона загоїлась. Але як сьогодні побачив Оксану, з моєї рани потекла далі жива кров. Значить, моя рана не загоїлась. О Господи! Чи достойний я служити у Твоїх Престолах, коли не можу подолати своє почуття? Господи, дай мені сили перебороти цю слабкість!

Отець Андрей почав молитися навколішках. Молився довго, аж доки Господь не відповів йому голосом без слів, якого не чує людське вухо, але розуміє серце.

– Роби так, як і робив. Усе буде добре!

Отець Андрей оглянувся, підвівся з колін, довго дивився на розп'яття, хотів ще щось почути, але воно мовчало. Потім підійшов до стола, сів у крісло, одягнув окуляри і спохопився, що через розсіяність не все з'ясував із відвідувачкою.

Ось він сказав, аби зайшла до свого декана, але як декан буде знати? І треба повідомити в семінарію.

Митрополит голосно задзвонив дзвінком. Увійшов помічник:

– Брате Василю, ти знайшов отця Тита Войнаровського?
– Він чекає в приймальні.
– Нехай заходить. Увійшов адміністратор столових дібр Галицької митрополії отець Тит Войнаровський.

– Слухаю, Ваша ексцеленціє!

Отець Тит Войнаровський у свій час служив в кількох парохіях на Покутті. В тому числі і в Топорівцях, що на Городенщині. Потім його забрав у митрополію отець Андрей Шептицький.

– Дорогий отче Тите. Ти колись хотів поїхати навістити сім'ю свого брата?

– Отця Юліяна Войнаровського, який є парохом у селі Топорівцях, що на Покутті? – перепитав отець Тит Войнаровський.

– Тож слухай уважно. Я тебе відпускаю тепер, якщо ти ще маєш таке бажання, але по дорозі ти мусиш повернути в Станиславівську Єпископську консисторію і там розпорядитися, щоб семінариста Островського взяли до себе і залишили служити десь на Покутті. Городенському декану теж залишиш побажання, щоб він влаштував по змозі його на роботу в своєму деканаті. Я тебе прошу, владнай усе це. Щасливої дороги! – І отець Андрей поблагословив на прощання.

* * *

Оксана зайшла у вагон і сіла. Дуже боліла голова. А зрештою, й було чого. По-перше, дуже і дуже шкодувала, що поїхала до митрополита на прийом. Від його неуважного ставлення до неї, від того, як з нею говорив, як себе вів, не могла прийти до тями. Як він змінився з того часу, коли був Романом. Так, так! І це її мучило. І мучило, як у ньому колись помилилася. Вона добре

вийшла заміж, добре живе зі своїм чоловіком, якого дуже й дуже поважала та й тепер ставиться до нього як до найдорожчої людини. В них чудова сім'я.

Але те, що зветься першим коханням, першою любов'ю, не забувається ніколи. В глибині душі коли-неколи все спливало наверх: оті всього-на- всього кілька зустрічей, обійми, поцілунки... Вони залишили свій слід на все життя. Так увесь час думала Оксана. Але тепер... Була дуже розчарована і пригадала слова отця Ігнатія, свого брата: «Почуття, любов, кохання? Це лірика, але за цим криється спільне життя». «Так, так, – подумала тепер Оксана, – ще й довге життя».

По-друге, вона нікого у Львові не знала, і їй довелося всю ніч сидіти на лавці у великій залі двірця. Гуркіт поїздів, крики п'яних пасажирів не дали їй можливості навіть подрімати. Тому від цього всього в неї сильно розболілась голова.

Але почала й сама себе розраджувати. В думках затіяла сама із собою суперечку: «А ти що думала? Приїхала до митрополита і гадала, що він, як колись, кине́ться на шию, почне обіймати, цілувати, як колись? Тьху на тебе, навіжена! Та це ж не Роман, дев'ятнадцятилітній кавалер, а Галицький митрополит, його ексцеленція отець Андрей Шептицький, знаний у всьому світі чоловік... Цього не дозволяє йому його духовний сан, його високе становище. То було колись, а то є тепер. Як кажуть у народі: “То було давно і неправда”.

Хто знає, що би далі снувалося в Оксаниній голові, якби її думки не перебив голос старшого чоловіка священничого сану:

– Слава Ісусу Христу, – привітався.

– Навіки Слава Богу! – відповіла Оксана.

– Біля вас можна сісти? – в руках тримав п'ять червоних руж.

– Будь ласка! – з радістю відповіла, думаючи, що, можливо, цей священник розвіє її сумні думки, і пильно подивилася на ружі, які тримав у руках.

– Чи далеко їдете? – продовжив панотець, пильно дивлячись в обличчя своєї супутниці.

– Я, отче, їду до Коломиї, а звідти – до Городенки.

– Значить, ви з Покутського краю?

– Так, – ствердно кивнула головою.

– А скажіть, будьте ласкаві, пані, колись на Товмаччині служив отець Василь Попович. Ви знаєте щось про цю сім'ю?

– Так, панотче. Це був мій тато.

– А чому був, – отець перехрестився, – царство йому небесне.

– Він уже давно помер, – а чому ви, панотче, питаєте?

– Бачите, о ласкава пані, Ви дуже схожі до його їмості. Як дві краплі води. З цього я і здогадався, хто ви. Ми працювали поряд і часто зустрічалися. А ще можу вам, о ласкава пані, дещо сказати. Ви тепер Острівська.

В Оксани розшились очі від подиву. «Він що – ворожбит?» – подумала і перехрестилась.

– Правда, я вам не представився. Я – адміністратор столових дібр Галицької митрополії отець Тит Войнаровський. Їду в Топорівці, що на Городенщині, до свого брата отця Юліяна в гості. В цьому селі моє вподобання. Там я колись служив священником. Там колишній управитель школи, нині покійний Петро Стефанів назвав на мою честь свого сина Титом. Там уже більше двадцяти років служить священником мій брат отець Юліян. Ще можу вам, о ласкава пані, розповісти, що вчора ви були на прийомі у його ексцеленції отця Андрея

Шептицького. Я ще знаю про ваші проблеми із працевлаштуванням вашого сина. Все сказав? – усміхнувся отець Тит.

– Боже!?! – здивовано вимовила Оксана. – А звідки ви, отче, це все знаєте? – в неї від здивування аж пересохло в горлі. А від радості, що вона має солідну компанію аж до Станиславова, ще й перестала боліти голова.

– Та ж я нікому про це у Львові не розказувала, а в кабінеті його ексцеленції, крім нас двох, нікого не було. Як це так?

– А так, – спокійно відповів отець Тит. – Мене інше дивує. Не так часто їмості їдуть до його ексцеленції. Ігомості собі таке не дозволяють. А їмості? Вибачте, – розвів руками.

– Ну, знаєте! – знітилася і почервоніла Оксана. – Якби в мене не склалися такі обставини, то я б ніколи не поїхала.

– Мене дивує, – допитувався хитро й напівжартома отець Тит, – у деканаті є декан, вище – єпархиальна консисторія, а ви, прекрасна пані, – прямо в митрополію...

Отець Тит Войнаровський любив усе знати. Він збагнув, що тут щось не так. Оте, що він чекав у канцелярії під дверима до митрополита, чого ніколи не було, його здивувало. Вже більше двадцяти років працює на запрошення самого отця Андрея адміністратором митрополичих столових дібр. Завжди до його ексцеленції заходив у будь-який час і скільки треба було. А тут його покликав брат Василь і сказав почекати в канцелярії. Подруге, ця пані приїхала прямо до отця Андрея аж із Покуття, по-третє його ексцеленція сам дозволив отцеві Титу, нарешті, поїхати і відвідати свого брата, отця Юліана, який уже більше двадцяти років служив на парохії в Топорівцях, що на Городенщині. Крім того, він мав завідати про працевлаштування сина цієї пані, як здогадався вже старший отець.

І найосновніше, його ексцеленція при від'їзді особисто дав йому п'ять файних красних червоних руж і звелів вручити від його імені цій красивій пані при від'їзді зі Львова вже у потягу.

– Боже! – проясніло знітилася Оксана. – А це що таке? – Отець Тит простягнув їй ружі у красивій скляній посудині, наповненій водою...

– Дорога прекрасна пані! – Це вам подарунок від його ексцеленції!

– Мені?! – вигукнула від здивування Оксана й озирнулася довкола.

Отець Войнаровський поставив перед нею на столику ці прекрасні квіти. Оксана нахилилася і понюхала їх. «Боже! Як гарно пахнуть!» – присіла і відчула, як у грудях стало гаряче-гаряче, серце почало битися дужче, а в голові – щось гупати. Вона пригадала: «Такі самі ружі, як тоді! Так, так! Як тоді! О Господи! Він не забув!... Він пам'ятає!... Пам'ятає!... Пам'ятає!... – стукотіли колеса потяга на стику рейок. – Невже цьому не буде кінця?» Тут же промайнула інша думка: «А ти чого їхала до Львова? Невже не могла здогадатися, що таке може бути? Хіба ти цього не хотіла? Ні, ні! Не хотіла!» – мало не скрикнула Оксана й пильно подивилася на отця Войнаровського.

Він сидів і, спостерігаючи за нею, усміхався.

– Бачите, – знітилася Оксана й уважно подивилась у вічі панотцеві. Його відкрита бесіда, ввічливість і, найголовніше, те, що він знав її батьків, – розчулили Оксану, і вона не витримала: – Я знаю його ексцеленцію ще відтоді, як його звали Романом, як він був юнаком і вчився в однорічній військовій школі. Кілька чет прикомандирували до нас у Городенку. І вони там проводили свої заняття...

І Оксана розповіла все своєму супутникові, аж до того, як її приймав ексцеленція. Боже, як неуважно слухав її. Запала мовчанка. Оксана подивилася на ружі:

– Боже! Які вони красні!

Потяг мчав, ніби боявся, що його наздоженуть і чомусь зупинять або завернуть назад. Зупинявся біля кожного населеного пункту: чи то велике містечко, чи мале село. Одні люди виходили, інші – сідали. І так безперервно. Надворі було дуже тепло. Був травень. Пахло бузком, розмаєм і півоніями. Оксана була ще під враженням пережитого й щойно розказаного, тому подумала: – “Травень, тепло, пахощі. Так само, як тоді... Так само... О Боже!” – і знову подивилася на панотця.

Потягом хитало на стику рейок, хиталися і пасажирки. Хитало і панотцем.

– Дорога моя доню, дозволь мені тебе так називати. Ти розказала досить цікаві для мене речі. Я дуже багато спілкувався і спілкуюсь із його ексцеленцією отцем Андреем. Багато за цей час у нас відбулося розмов із ним на різні теми, деколи навіть особисті. А ось про те, що ти розповіла, не чув.

Далі панотець додав:

– Вас обох звів Господь Бог, він же вас і розвів. Ти можеш запитати, доню, чого звів і чого розвів. Якби ви одружилися, то, напевно, ви обоє і ще кілька ваших рідних були б щасливі. А сьогодні, маючи такого Князя Церкви, щасливий весь нарід Галичини, а якоюсь мірою й інші народи. Ти собі уявляєш, доню, що це значить?

Оксана сиділа тихо і дивилась то у вікно вагона, то на ружі. Потяг мчав і мчав, віддаляючись від Львова та наближаючись до Коломиї. За вікном пробігали поля, луки, пасовища і сінокоси. Все було в зелені. На полях сапали вже кукурудзу і картоплю. Чоловіки, як правило, були одягнуті у

портяниці, зверху звисала полотняна сорочка, підперезані чересами або просто окрайками. Траплялися села, де сорочки лише накривали портяниці, в інших – сорочки були довщі, а ще в інших – звисали аж до колін. Жінки були одягнені в полотняні сорочки до колін і в горботки, в деяких селах – у темні спідниці.

– «Кожне село, – подумала Оксана, – має свою ношу, і по-своєму красиву.»

– Доню моя, – звернувся отець Тит, бачачи, що Оксана дивиться у вікно і не слухає його, – цей чоловік має свої особливості, напевно, наділені самим Господом Богом. Як його призначили єпископом Станиславівської єпархії, – продовжував далі отець Тит, – йому ледве сягнуло 34 роки. Це майже вік Ісуса Христа. Він був повний енергії, а оскільки від природи дуже любив і поважав бідних, сиріт, немічних і престарілих, то свої візитації по парафіях розпочав із гірської місцевості, де люди жили дуже й дуже бідно...

Кожний чужий чоловік, який з'являвся в горах незалежно, з якою метою, перевірявся гуцулами: “Це наш чоловік, бритчику, чи не наш?” З цією метою мусів пити кілька гранчаків горілки, кілька горнят жентиці і станцювати аркана. Коли це все чоловік витримував, то на нього казали і поплескували по плечу:

– Мой, це наш чоловік, бритчик, наш!”

Таким випробуванням піддали гуцули й молодого владику. Хоч як священики попереджали своїх парохіян не робити дурниць, попереджали і владику не піддаватися на такі спокуси, але де там!

Отець Андрей був у розквіті сил, міцної будови, високий, плечистий, дуже енергійний. Щоб заповнити серця бідних і гордих гуцулів, Господь Бог, напевне, наділив

його якимось особливими рисами. Адже в горах отець Андрей творив справжні чудеса. Коли йому піднесли замість води гранчак горілки, він зрозумів “жорстокі” жарти, але, навіть не моргнувши оком, уперше в своєму житті залпом випив і не скривився. Тоді йому налили другий гранчак. Він осушив і його.

Гуцули потирали руки: “Все, бритчики, він уже готовий!”. Але, на превеликий їхній подив, отець Андрей ходив помежи людей, розпитував про все і з ним нічого не ставалося...

– «Мой, – перемовлялися межи собою гуцули, – це якесь чудо, такого ми ще не виділи. Така спекотна днина і йому нічого не є.»

– Ану, бритчики, даймо єму квартиру жентиці, він відразу лишить бесіду і буде шукати собі ради.

Проте і це нічого не дало. Тоді організували танці. Молоді чоловіки пішли аркана. Стали провокувати і владику. Священики почали махати руками і заперечувати:

– Що ви, добрі люди, майте розум, таже це сам Станиславівський єпископ! Бійтеся Бога! Що ви робите? – хрестилися до сходу сонця, – Господи, прости їм, бо ж не відають, що творять!..

Владика усе зрозумів і, щоб здобути ще більшу прихильність парохіян, підтягнув реверенду і, на превеликий подив супроводжуючого його духовенства, приєднався до кола танцюристів. Їхні погляди говорили: “Такого ще не було в нашій пам’яті, щоб духовна особа, та ще й такого високого рангу, танцювала з парохіянами”.

– Перший раз у своєму житті танцював отець Андрей гуцульський аркан, – продовжував свою розповідь отець Тит, – причому так танцював, ніби це робив усе своє життя.

Музиканти старалися зі всіх сил. Танець за участю владики зібрав велику масу людей. Пекло сонце, а танцюють уже близько години. З усіх тече піт. Нарешті один гуцул вискочив з кулка, не витримав, далі другий вилетів. Владика ще дужче почав розкручувати всіх. Проходить ще півгодини, третій вилітає, потім четвертий, п'ятий...

На превеликий подив усіх присутніх, залишився один владика, і сам ще танцював близько десяти хвилин. Був би ще танцював, але вже не витримали музиканти. Скрипалеві затерпла рука, і той ледве кивав смичком. Цимбалістові від кісточок затерпли пальці, а сопілкарям від довгої гри понабрякали губи та язика.

– Отакої, – сміялися всі, – хотіли провчити владику, а владика провчив їх! Гуцули ввійшли в азарт і привели здорового жеребця із панської конюшні, якого не виводили надвір чотири роки. Жеребець ставав весь час дибки, бо не міг змиритися з тим, що на нього накинули сідло, яке ніколи не носив. Весь час іржав, але його міцно тримали на чотирьох пасах кілька здорових чоловіків.

У владики, який уперше побачив такого коня, аж очі заблищали від захоплення. Хто міг сподіватися, що і тут він покаже чудо. Підійшовши до жеребця, який копитами не переставав гребти землю під собою, поплескав кілька разів по шиї, і миттєво опинився в сідлі. Ніхто не зрозумів, як таке могло статися.

– Хіба це не чудо? – пізніше обговорювали це горяни.

Гуцули скинули паси, владика притягнув жеребця за вудила, той ще раз став дибки, і владика на ходу спрямував його на стежку в гори. Кілька гуцулів на зойки жінок, що жеребець рознесе владику на друзки, скочили на своїх

коней і поскакали вслід рятувати владика. Проте наздогнати не змогли. Всім було дивно, що така духовна особа виробляє такі чудеса.

– Про це довго ходила слава в горах, – закінчив свою розповідь отець Тит Войнаровський про одну зі сторінок великого життя Князя Церкви.

Оксана це все слухала з великим захопленням. Але її очі помітили, що ружі почали раптово в'янути. Так, так! Як тоді! Оксана не зводила очей із руж, і уважно, не перебиваючи, слухала отця. Свою розповідь про митрополита отець Тит продовжив. Він не помітив стривоженого погляду своєї супутниці.

– Отець Андрей, будучи єпископом, невдовзі відкрив у Станиславові Духовну семінарію і передав їй чотири тисячі книжок зі своєї бібліотеки. 12 січня 1901 року отець Андрей вступив на митрополичий престіл у Львові, як архієпископ Львівський, єпископ Кам'янецький і Митрополит Галицький. Через чотири роки заснував у Львові церковний музей, який тепер називається Національним. Розширив духовну семінарію в Станиславові і відкрив Велику Духовну Семінарію. Збудував і відкрив Духовну семінарію в Перемишлі, у Львові – Богословську Академію. Посилає окремих семінаристів за родинні кошти вчитися за кордон – до Рима, Інсбрука та Августінеуму (Франція), Фріберга (Швейцарія).

Доню моя, щоб перелічити всі його добрі справи, зроблені ним для нашого народу, треба багато часу. Я вже не кажу про те, як він підніс престиж нашої Греко-Католицької Церкви, нашого духовенства, мови, культури і т.д.

От бачиш, якби Ви одружилися, цього могло не бути. Тому на початку нашої розмови я сказав, що це все, напевно, від Бога. І не жалкуй, доню моя, що так сталося. Напевно, так треба було. І не тримай, ще раз тебе прошу, на нього зла. Не нарікай, що він тебе прийняв не так, як ти собі уявляла. Це не відповідає дійсності. З твоєї розповіді я зрозумів, що його це ще болить. Він і досі має незагоєну рану. Я колись не міг зрозуміти, чому він не зробив візитації в Городенський деканат, Товмацький, і аж тепер це зрозумів. Там він поранив своє серце, – аж тепер отець Тит теж звернув увагу, що ружі почали хилити свої голівки, подивився стривожено на Оксану і продовжив:

– Але отець Андрей Шептицький є дуже добрий чоловік, дуже добрий пастор церкви. Думаю, що про його великі духовні справи буде говорити не одне покоління. Я впевнений, що у великих містах Галичини йому ставитимуть пам'ятники, центральні вулиці будуть названі його іменем. Також плекаю надію, що після смерті його причислять до лику святих. Якщо не його, то тоді кого? Це є велика людина – Князь Церкви!

«Так-так», тільки «так-так», «так-так», тільки «так-так»... – стукотіли колеса потягу, наближаючись до Коломиї...

Ружі уже давно зів'яли. Їхні головки згорнули свої пелюстки. Кілька пелюсток і листочків опали на столик.

Оксана дивилась у їх бік, але нічого не бачила. З її очей капали сльози...

Епілог

Від того часу минуло майже десять років. Андрей Шептицький під час заслання російськими окупаційними

владами у Нижній Новгород, Курськ, Суздаль і Ярославль дуже простудився. Особливо під час перебування у монастирі в Суздалі, де його тримали у спеціальній келії, яка була холодною і сирою. Там він обморозив ноги. Спочатку це не віщувало чогось поганого, але з часом Митрополит почав відчувати тяжкість у ногах, а потім при перебуванні в Антверпені ноги вперше почали відмовляти, і він змушений був навіть злягти. Опісля, при перебуванні в Чикаго, хвороба знову прикувала на кілька днів до ліжка. А далі продовжувала прогресувати. Все частіше й частіше отцеві Андрею доводилося лежати в ліжку. В жовтні 1923 року Митрополит Шептицький уперше з'явився на людях в інвалідському візку. Хвороба прогресувала, але й відступала. А з часом стався параліч ніг. Інвалідський візок став неодмінною приналежністю Митрополита.

Відтоді вибирали двох студентів із Богословської Академії, аби возити Митрополита його палатами, а особливо ж при Богослуженнях у церкві Святого Юра.

Наприкінці 1930-х років ректор Богословської Академії отець Йосип Сліпий і завідуючий столовими дібрами Галицької Митрополії отець Тит Войнаровський привели до палати отця Андрея Шептицького двох нових студентів. Ті, що возили його ексцеленцію, дотепер уже закінчили навчання. Перед Митрополитом стояли два студенти: високі, розвинутої статури, красиві. Отець Андрей Шептицький дивився то на одного, то на другого і думав: «Колись і я був таким молодим, високим, розвинутої статури, красивим, а сьогодні став безпомічним старцем і потребую сторонньої допомоги».

У палаті було тихо-тихо. Всі присутні мовчали. Отець Йосип Сліпий теребив пальцями, загнувши руки назад, і

слідкував за Митрополитом. Але обличчя того було спокійне. Він чогось мовчав. Ректор Богословської Академії вже почав думати, – «невже чимось не догодив?» В останній час все важче і важче було догодити старому Митрополиту. То це не так, то щось інше.

Мовчав і отець Тит Войнаровський, дивлячись на обличчя Митрополита, ніби хотів щось на ньому прочитати. Він теж був причетний до відбору студентів і теж переживав, хоча, працюючи з Шептицьким уже майже тридцять років, здавалось би, вивчив і знав кожен порух руки, очей, губ Митрополита, деколи за мімікою обличчя вже знав наперед, що той хоче сказати або що думає з того чи іншого приводу. Але сьогодні обличчя отця Андрея було мовби кам'яним, і на ньому нічого не можна було прочитати.

Хлопці вперше перебували в палаті Галицького Митрополита, ще й так близько від нього, і стояли мовби по команді “Позір!” У кабінеті Митрополита було тихо-тихо. Мовчанка затягувалася.

Крізь відкрите вікно в кабінет залетіла велика муха і літала собі попід високою стелею. Від тієї тишини, дуже було чути дзижчання, від чого по стелі почали водити очима отці Йосип Сліпий і Тит, ніби від цього муха засоромиться і перестане дзижчати, але та літала куди хотіла і дзижчала скільки хотіла. Вона ніби була рада, що тут у неї воля. Їй не треба стерегтися тих клятих горобців, синичок та ще й ластівок:

– «От наплодилось усякої нечисті на нашого брата», – думала собі муха, – літаючи попід стелею і весело дзижчала.

Дзижчання мухи отець Андрей Шептицький не чув. Крізь відкрите вікно проникали запахи бузку, розмаю і півоній. Надворі йшов травень. Кожного року ці запахи

ятрили душу Митрополита і заставляли згадувати його молодість. «Так, так! – думав не раз отець Шептицький, – колись поривався у монастир, щоб молитвами заглушити той біль у грудях, позбутися кровоточивої рани, завданої світлим коханням, але, де там! Кілька років був у засланні, вже у старшому віці, особливих турбот не мав, молився і молився, але свої світлі почуття молодості так і не зміг пригасити». Він вважав це своєю великою таємницею. Він не мав таких близьких, щоб міг відкрити свою душу. Навіть своєму братові отцю, Климентію, не зміг з цим поділитися, бо той завжди ставився до нього з великою вимогливістю, дуже турбувався про брата, щоб той, не дай Боже, десь не проявив свою слабкість у високому духовному та урядницькому середовищі.

Нарешті отець Андрей поворухнувся, ніби пробудився і запитав студента, що стояв неподалік зліва:

– Як Вас звати, юначе?

– Степан, Ваша ексцеленціє! – карбуючи кожне слово, мовби на екзамєні, відповів.

– Прізвище? – спокійно запитав Митрополит.

– Попович, Ваша ексцеленціє!

Митрополит підняв угору брови, рука почала сіпатись. Це відразу помітив отець Тит Войнаровський.

– Звідки родом? – докопувався, не знати для чого, отець Андрей.

– З Городниці Городенського повіту, що на Станіславівщині, – відчеканив той.

– Що-о-о? О Господи! – І хоча цей Попович не мав ніякого відношення до тих Поповичів, – Шептицький прикрив обличчя здоровою рукою. Серце, оте кляте серце закалатало

сильніше, в голові почало щось гупати. «О Господи! – подумав Митрополит, – доки ці Поповичі будуть мене переслідувати і збурювати вже стару душу? Допоки це буде в мене жевріти в грудях? Адже минулого не повернути. Та й чи потрібно? А зрештою, і неможливо!»

Отець Войнаровський кивнув головою і студенти швиденько вийшли з палати, нічого не зрозумівши. За ними вийшли отці Йосип Сліпий і Тит Войнаровський. Отець Йосип Сліпий зиркав, виходячи то на Митрополита, то на отця Тита, нічого не розуміючи.

Отець Тит знав, що один із відібраних мав прізвище Попович, навіть знав його походження, його батька, який був родом з Топорівців. Але він навіть не міг припустити, що це прізвище так збентежить вже старого чоловіка.

Залишившись на самоті, отець Андрей Шептицький вкотре молився:

– Господи! Коли я був молодший, то завжди думав, що Ти мене випробовуєш, чи достойним я буду служити у Твоїх Престолах? За такий довгий час Ти мав можливість пересвідчитись у моїй вірності до Тебе! Пощо Ти, Господи, ще і ще раз завдаєш мені душевного болю? Бувають моменти, що я про це забуваю і мені здається, що моя сердечна рана давно загоєна. Та й вік, Слава Богу, вже який... Виходить, що то не так. Ой, не так!.. – махнув головою отець Андрей Шептицький і вкотре поринув думками у далеку молодість – пору свого першого і єдиного кохання в житті, яке зів'яло, мов ті ружі...

АУДІЄНЦІЯ

Повість

По небу одна за одною пливли хмари. Ті, що вище, пливли повільніше, вони були світліші, а ті, що нижче, темніші, пливли швидше і коли-не-коли кидали снігом, який, падаючи в болото, тут же топився.

Параска підійшла до плота і мовила до Марії-сусіди:

– Марцю, і доки буде кидати цим снігом? Уже майже й сніг увесь стопився, потепліло, а тут усе ліпить і ліпить в очі. І коли це скінчиться?

– Парасю, ти що не знаєш, що в народі кажуть: “Поки Явдоха не повимітає всі свої закутки від снігу, доти не буде теплої весни”.

– Та вона вже два тижні гуляє й гуляє. То скільки в неї тих закутків?

– А то ліпше най тепер погуляє, лиш би була тепла весна й літо...

– Мой, не нервуй мене, не нервуй! – почувлися крики з канцелярії сільської гміни. – Доки меш пити кров із мене ти, голаку?

– Маріє, а що то там такі крики сьогодні вже від ранку?

– Та щось радні засідають уже давно та й чогось там сваряться й сваряться. От не мають роботи, та й казяться між собою.

У канцелярії вже дві години засідали радні. За столом сидів війт Микола Угрин, старший чоловік, поважаний у селі, вйтував уже більше двадцяти років. Радні переобиралися, а він ні – в селі не було чоловіка, поважнішого й авторитетнішого, ніж він. Одне, що Бог не обділив його розумом, красою, а друге – мав біля тридцяти моргів поля,

пару волів, пару коней, кілька голів худоби, овець, свиней. Взагалі у дворі було багато різної живності.

Та й з паном-дідичем добре собі заходився. Пан його уважав, навіть деколи радився з ним. У повіті теж непогано війт собі заходився зі старостою та деякими урядниками. Взагалі чувся добре. А що суворий із людьми, ну та це таке, хтось мусить тримати порядок у селі.

Люди є люди, – не раз розмірковував собі пан війт, – як ті горіхи. Є горіх великий і має тонку шкарлупу. Потиснеш такий горіх – і він розлущиться. Є горіхи дрібніші і шкарлупу мають твердішу. Такий горіх треба добре потиснути, аби його роздушити. А є горіхи маленькі та ще й у кінці загнуті. Такий горіх тиснеш, тиснеш і не можеш роздушити, тоді береш молоток або обрубок якоїсь лати, вдариш по ньому, а він розлетівся на друзки, тай нема що з ним заходитися, а якщо збереш до купи ці друзки, то мучишся, мучишся, а ядро вибрати не можеш. Ніби маленький горішок, а користі мало, і намучився і впрів, а вгвдати його нема сили. Отак і серед людей. Є люди, з якими поговорив – і порядок. Ти розумієш, що хочеш від нього, а він зрозумів, що від нього потребується. А є люди, що ти говориш до нього, говориш, а він своє провадить. Кажуть у народі: “Хоть бийся каменем у голову чи головою до каменя, то все одно”.

А є такі, що прийдуть до гміни, або зустрінеш на вулиці, то хоч утікай від нього. Як причепиться з якоюсь дурницею, то хоч стій або скач, не можеш виговоритися. Тому війт ходить з палицею, як таки попадеться такий собі, що тебе нервує, то, бувало, як уперіщить палицею по спині, то той зразу стає податливішим і легше говорить з війтом. Таже, люди добрі, схаменіться, таже то є війт, громадою обраний. Громада вибирає радних, а радні – війта. Війт то є влада, а

всяка влада дана Господом Богом. “Господи Боже, прости мені,” – перехрестився до образу, що висів на стіні.

– Або оногда, – нагадав собі в голові війт, – прийшов Василь Куфликів, та й уповідає, що його вибила жінка, та й плаче. Боже, війт, як це вчув, то аж упрів, як це так, аби жінка била чоловіка? Таже най такого чоловіка шлях трафить, а такій жінці руки посохнуть аж по лікті. Людоньки добрі, таже це скоро буде кінець світу, як таке діється.

Настя, жінка Василева, дібрала способу, як має набити чоловіка. Бо чоловік, він є чоловік, усе-таки дужчий від жінки. Настя запхала в кухню гачок, взялася там ним крутити, перевертати грань, то так, що доховина аж з гранню попадала на землю, почало куритися, в хаті зробилося багато диму, Настя заверещала не своїми голосами. Василь після ранішньої роботи в стайні сидів на лаві й курив. Коли побачив таке дійство з боку Насті, та й ще не стало чим дихати від диму, подумав: «Вийду надвір, най цеса дурна вгамуєси та й перебуду цей крик.» Устав – і в двері. Уже хотів було зачинити хатні двері, як Настя навздогін кинулася до нього, вдарила гачком по плечах і раптово прикрила двері. Василь не сподівався такого від Насті і вирішив вернутися до хати. Усе, що сталося, зачепило його за живе, бо Настя таки добре утріла його по плечах. Вхопився за клямку, та Настя враз зсередини закинула заціпку і не впустила його.

Василь, неборака, посіпав двері, посіпав і повернувся, щоб вийти надвір. В цей момент хатні двері несподівано відчинилися і Настя вперіщила Василя другий раз, третій і скочила на хатній поріг, прикривши на всяк випадок двері.

Чоловік постояв у дверях, постояв тай рушив надвір. Та Настя підбігла до надвірних дверей і ще там уперіщила двічі Василя гачком по плечах. Він повернувся, та Настя заскочила

в сіні і знову спритно, мовби це робила кожний день, зачинила на защіпку й ці двері.

Газда погримав, погримав, повернувся й пішов плачучи, думаючи: Що то сирота... Не має, де притулитися. Оженився зі старшою дівкою... Звичайно, яка тут любов чи повага від неї. А з його боку – це вимушена обстановка. Куди діватися? – Та й пішов до канцелярії.

Війт прогнав настирливі думки, що лізли в голову звідусюди, як ті хрущі в маю – звідти і звідти летять, а зупинити неможливо.

– Таже, Іване, вгамуйся та тримай себе в руках. Та що ти так пискуєш панові війтові і нам усім? – повчав один зі старших радних, уже сивий Танасій Грищук, – таже бійся Бога...

– Вуйку Танасію, а чому війт не боїться Бога? Що він мені лиш не говорить!... Таже при Вас лиш тепер назвав мене голаком...

– Ти, шмаркачу! – скочив із-за стола війт, ударив себе в груди по блясі (це була з добру долоню кругла бляха на якій було вибито цісарський герб, таку бляху носили лише війти в селах на шнурку, або красивому ланцюжку на шиї), – таже я війт, розумієш? У мене влада в руках! А, зрештою, я і старший від тебе, де твоя повага? Ти думаєш, якщо тебе такого молодого вибрала громада в радні, то ти є великий. Мой, це моя вина, бо-м хотів омолодити склад радних. Але де я думав, що ти такий дурний, – і знову сів за стіл.

– Таже, пане війте, – огризнувся Іван, – якщо Ви хочете аби Вас уважали, то уважте і ви трохи людей!

І звертається до радних: – Ви розумієте? Обзиває мене голаком. Таж у мене дванадцять моргів поля, та й худоби не менше, ніж у війта. А подивіться на оці руки – кервавиці. Ви думаєте це легко мені далось?..

– Набасував купу дітей! – скочив із-за стола війт.

– Купу дітей? – прискочив до стола Іван Яценюк, – у мене шестеро дітей, а у Вашого тата менше було? Всі знають, що він мав семеро дітей, то він також басував?

З-за стола вискочив війт і вхопив Івана двома руками за поли кожуха – Ти, Йване! – війт важко дихав, очі налилися кров'ю, ніздрі то розширювалися, то звужувалися – Ти, Йване! – знову прохрипів війт.

До них кинулися радні і почали розтягати. Проте війт добре вчепився в поли кожуха, аж кожух по швах затріщав.

– Ти мого тата не чіпай. Вже п'єш з мене рік кров, та ще й до тата мого, покійного, руки протягаєш?.. Я тобі... Я тобі... – важко дихав війт, – руки від мого тата вкоротаю!

Нарешті радним вдалося розняти їх і стати між ними.

– Вдарте мене, вдарте! – і собі розійшовся Яценюк. – Я з вас п'ю кров? Пане війте, та то люди бачать, хто з кого п'є кров. З перших днів, як мене обрали радним, за кожну дрібничку ви до мене чіпляєтеся, а вчепіться вже хоть раз плота, дай Боже, а не до мене. – Чого я Вам такий великий в очах?

Війт поспробував обійти радних і кинувся знову до Яценюка.

– Я тобі, небоже, покажу, я тобі!... – але радні знову перегородили дорогу між Угрином і Яценюком.

– Покажете мені велику дулю! – Яценюк стиснув пальцями дулю, підняв догори. – На, маєте, маєте, маєте! Дивіться, аби я вам не показав. Мені втрачати нічого, а от як ви позбудетесь війтівства, то багато втратите. Я все зроблю, худобу попродаю, поле продам, але ви тут, пане Угріне, війтувати не будете. Ой не будете!

Іван Яценюк вийшов з канцелярії і пішов додому. Дорогою розмахував руками і сам до себе говорив: “Ну як це... Ну як це так можна?... Що, небоже, мені з села виїжджати чи

що? О ні, я це так не лишу, о, не лишу, що ні, то ні!”

І не лишив.

* * *

Іван прийшов додому дуже знервований. Ні до кого не обізвавшись, переодівся у старі гачі, кожух, чоботи і пішов у стайню до худоби. Повичищував з стайні. Впріг коні, заїхав до свіжого гною і давай накидати на сани.

Євдокія побачила Івана, що він не в дузі і не обзивалася. Вона знала. В такий момент краще помовчати. З часом йому це перейде і тоді все в порядку. Тому дивилася з хати у вікно і дивувалася, що той грузить. Ніколи не вивозив у поле свіжий гній. Вона догадувалася, хто міг так рознервувати Івана. Бо в хаті весь час були нарікання на війта. Дуже вже не любив його.

Іван нагрузив повні сани гною, розправив так, по-газдівські і в-йо-о-о у поле. Дорогою їдучи нікого не помічав зі злості. А вже, як приїхав на своє поле та й трохи спам'ятався: “Що я роблю?... Та же то нерви. Ох ті нерви”.

Та як скидати у полі свіжий гній. Таже він має перегнити. Він може скинути у невелику купку, але люди будуть іти попри поле та й будуть дивуватися, а то й сміятися. Думав Іван, думав, та й став розвертатися. Повіз гній назад додому.

– Господи Боже! Поможи мені, – Іван перехрестився, – аби ніхто не зустрівся по дорозі. Таже це встид, що такий газда, як він, та й возиться із таким вантажем. Так доїхав до млина, нікого. Попри панський двір, попри церкву, нікого. Слава тобі Господи! Яценюк уже наближався до своєї хати, коли це вибіг на дорогу сусід – вуйко Андрій. Вчепився рукою за каливороть і пішов рядом із саньми.

– Що ти, Йвасю, везеш?

Яценюк так скривився, гейби набрав у рот калини.

– Картоплю! – буркнув.

– Фе-е-е! Як це не файно. Діда твого пам’ятаю, тата, але то були газди. Ніколи й нікому не пискували. А ти?

Іван знову почав нервуватися:

– Не бачите, що везу гній.

– Та бачу! Чого не бачу. Що мені позакладало? Везеш додому свіжий гній. Цікаво хто продав. Може би і я купив.

– Вуйку! – це Яценюка таки добре взлостило, – Ви не маєте вдома роботи? Чого ви мене вчепилися? А вчепіться!...

– Гайда маєш! – вуйко опустив руку з каливороті, – Нема права й запитати. Що за газди пішли?

Іван знову знервувався, але поки скидав гній на купу, розпріг коней, злість трохи перейшла і він зайшов до хати на обід.

* * *

На другий день Яценюк устав удосвіта. Надворі було ще темнувато. Небо затягнуло важкими хмарами. Похолодало. Виглядало, що буде падати сніжниця. Та воно й не дивина – пора така. В полі ще нема роботи, а надворі неохота в таку погоду щось робити. За зиму Іван вивіз увесь гній на своє поле. Був би вивіз і ще, коні має добрі, по-господарськи зробив йому сани стельмах – німець Фрідман, але вже більше минулорічного гною не було, а свіжий Іван не вивозив ніколи. Це вчора, зі злості, возився зі свіжим гноем. Але Бог нарозумив та й поправився. Він належав до добрих газдів у селі, з ним рахувалися, навіть приходили радитись по господарству. Коли Іван одружився, то тато дав йому лише два морги поля і коня.

Перша жінка, Настуня, добра була, але сарака, застудилася, бо перед Великоднем боса мила кошик у потоці, а то вода ще холодна. Перед Зеленою неділею її поховали. Залишила йому синочка. Іван невдовзі оженився вдруге, бо що то господарка без жінки. І взяв собі дівчину з приданим: два морги поля, вола і корову.

Отак з цього всього й почали наново ґаздувати. Спершу побудували хату, потім стайню, пізніше стодолу. Молоді дуже важко працювали, але, слава Богу, їм усе йшло до рук.

В тому ж році корівка розтелилась і привела двоє теляток: теличку і бичка. До двох років мали вже молоду корову і молодого гарного волика. Старшу корову і воли продали, купили молоду кобильчину і один морґ поля. Отак малу-помалу і пробігло двадцять років подружнього життя. За цей час уже була сильна господарка: два коні, два воли, три корови, телиці, бички, свині, вівці, різна птиця. Іван уже оженив свого сина від першої жінки у село Підвисоку. Трохи посилювався з помітчу, і вже той став непоганим ґаздою. Євдокія народила йому п'ятеро дітей. Найстарша Марійка тепер на відданню. Іван спочатку дуже хотів хлопчика. “Що то за господарка, якщо немає наслідника роду,” – так собі весь час казав Іван, жартуючи.

А коли вже жінка зайшла з другою дитиною, то всю надію мав лиш на хлопчика. Що не робив надворі чи в полі, то все про себе співав: “Синочку, мій синочку, на тебе моя надія”. Взагалі-то він уже мав синочка, котрий ріс коло його родичів, дуже його любив, бо то його кров і згадка про першу жінку, але дуже хотів мати хлопця із Доцею.

Якось на Толічці цигани розкинули шатро. До них на подвір'я прийшла стара циганка, подивилася на Доцю і підморгнула до Івана: “Купуй, господарю, зелений капелюшок та маленький плужок. Будеш мати файного помічника.” Іванові від тієї звістки аж груди розпирало, на радощах дав циганці кусак солонини, миску кукурудзяної муки, миску фасолі. Був би й ще щось дав, але жінка його спам'ятала: “Іване, бійся Бога, що робиш?” Та й Іван спам'ятався. Циганка скоро пішла з подвір'я, аби господарі не передумали.

Іван свою радість приховував і від братів та сестри. Думав, коли вже народиться хлопець, то тоді всі дізнаються, а так хай буде, як є. Він уже не міг дочекатися тієї ночі чи днинки, коли це має статися. А коли вже дочекався, жінки вигнали його з хати, бо, як то годиться, жінка родить, а чоловік сидить у хаті.

Іван ходив попід вікна то попід двері і все прислухався, коли почує голос свого наслідника. Він навіть ім'я підшукав. А які хрестини зробить Міськові – та на ціле село!... Нехай усі знають, який він газда, не тільки в полі, в господарстві, а й дома. Може би ще й даліше Іван щось гадкував, але в хаті заплакала новонароджена дитина. Він кинувся до хати, відкрив двері, звідти: “Куди?!, Куда рвешся, як німий до суду?!... Зачекай ще трохи.” Але Іван своєї: Хто і хто там?

– Хто, хто? – перекинула стара Палагна. – Які ці хлопці дурні! То що не одно, аби лиш було здорове і щасливе. Іванові пересохло в горлі і від цього забракло слів. Підозріваючи, що то щось не те, Іван усе-таки відкрив широко двері, урвався в хату. В цей момент якраз пеленали дитину і він побачив. Від того, що побачив – потемніло в очах. Зціпивши зуби, щоб не завити в хаті з образи, вхопився за лаву, аби не впасти, нарешті побачив двері і бух у двері. Вийшов надвір і бехнувся на ослін, що стояв під хатою. Стало нестерпно душно, і він розщепив киптар, сорочку. Але де там! Так упрів, ніби лиш зжорнив міх кукурудзи. В роті стало сухо, язик присох до горла. Якби хтось у цей момент заговорив до Івана, то він не говорив би, а лиш гикав. “Агій, це що за нещастя? – подумав Іван і почав себе розраджувати: “Це ще не біда”. З того всього витягнув капшук з тютюном, щоб закурити. Та й що з того, що витягнув капшук? Три рази брався скручувати цигарку, але не зміг. Не міг та й усе. Пальці ніби задерев'яніли, тютюн з папірка висипається. “Агій, – думав

Іван, – яка це біда, якщо собі взяти це так близько до голови”.

Відтоді Іван кожного разу, як лиш почує, що на Толічці цигани розкинули шатро, біжить туди. Дуже хотів побачити ту стару циганку. Що мав їй сказати, і сам не знав, але дуже хотів її побачити.

А вже як прийшло до хрестин, то закликав лише кумів, привіз старенького отця Стрийського та вже запросив і їмость. Він знав, що вона писката, і до всього вмішується, але аж так?

Коли розповіли дитину, їмость подивилася та й до Івана: “Іване, Іване, та вже пора, аби був хлопчик”. Боже, Іванові від цих слів світ перевернувся в очах, ним затрясло, відібрало розум, підскочив: “І-і-і-ї, і-і-і-ї, – затагнув Іван, як нечисте в кукурудзах, – Їмосте! Їмосте! – нарешті заверещав, – я вас не питаю, ви мене не питайте!” Коли це жінка вже не стрималась: “Ти здурів чи що, та ж село буде з тебе сміятися”. Іван потрохи та й прийшов до тями.

А вже як народився хлопець, то Іван два рази гнав коні аж у Тополівку, де мав чотири морги поля. Був би гнав ще й третій раз. То нічого, що коні були в піні, але радість! Яка радість! Іванові розпирало груди, глибоко дихав, дуже хотів сміятися, кожному в селі казати, що має хлопця, хлопця, хлопця... Але тут заговорила Марійка: “Тату! Тату! Ідіть до хати, вас мама кличуть”. Розпріг коні, повитирав віхтями сіна піну з коней, дав їсти та вбіг у хату.

– Іване, не дурій, Іване! – заговорила Доця з ліжка, застеленого полотном від жердки аж до землі, відгородили її від чужих – так годиться.

– Доцько, – радісно заговорив Іван, – не хрестини зроблю, а весілля. Чуєш? Весілля!...

Усе це Іван перебирав у пам’яті, запрягаючи коні, бо їхав у Городенку. Хотів потрапити до повітового старости і розказати про сільського війта. Що жінка вговорювала і ськ

і так, але Іван був від природи впертим чоловіком. Як що собі задумає, то ніхто його не розрадить.

Уже в дорозі Іван укотре сам до себе звертався подумки: “І що цей вїйт з мене хоче? Що я йому поганого зробив? Чи це із заздрості чи що?” Іван притримував усе коней за віжки, а вони все норовили на галоп. Але Яценюк притримував – не мав куди спішити. По-перше, ще дуже рано. По-друге, – трохи було болото хоч хвости підв’язав, а все-таки, поки доїде, то коні забрюхаються дуже. То як тоді їхати містом? Ще оштрафують. То навіщо витягати з кишені зайві корони? Хіба він їх так багато має?

“Але цей вїйт, – Іван далі своєї, – обзивав при людях лайдаком, голаком, шмаркачем. Таже за таке б’ють по писку. Але то старший чоловік, та ж не буду битися. Може, його повітовий староста спам’ятає”.

Яценюк почав собі обдумувати, як то він зайде в салю, де сидить староста, вклониться йому до пояса. “Аякже, треба до пояса вклонитися, – міркував собі. – Ну і шапку, шапку скину з голови ще в коридорі. Аякже, треба скинути ще в коридорі”. Потім скажу: “Слава Ісусу Христу!”. Аякже, то чоловік учений, напевно, поважний і, звісно, побожний. Воно таке, як чоловік побожний, то він і культурний. Задурно не крикне, не посварить, а все вислухає, вислухає, що йому вповідають.

А Іван має, що вповісти. Аякже. Все розкаже, як рідному татові. “Так і так, – думав Яценюк, – розкажу трохи про себе, хто я такий, звідки. Потім все про вїйта, як він згонить мене з цього світу. Та й скажу, аби спам’ятав його, хай він лишить мене в спокою. Я не чіпаю його, і він най не чіпає мене. І все. Все дуже просто.”

Так розмірковуючи, не спам’ятався, як показалися Глушківські Зброди. Навколо стало вже видніше. На

пасовищах де-не-де ще лежав сніг. Було дуже сиро і холоднувато. Але Яценюк був одягнутий у киптар, кожух, зверху ще й сардак, у портяницях і гачах. На ногах мав добрі чоботи, а на голові – смушеву шапку. Тому йому було тепло. Міг їхати і далі як до Городенки.

Несподівано побачив на пасовищі близько двадцяти бузьків, які ходили в різні боки один попри одного.

“Так холодно, а вже прилетіли. От бідна птаха, – подумав, – але що зробиш, як свято теплого Олекси вже минуло, а вони прилітають якраз на це свято. Звідки вони знають, яка тут погода? Але приходить пора, і вони летять. Та все одно це добра прикмета, і значить, скоро буде весна”.

Іван при такій згадці трохи зрадів. Усе-таки, як там не є, а хочеться щось робити в полі. Боже! Як він любить працювати. Весняне сонечко пригріває, вітерець повіває. А він оре плугом, оре. Міцно тримає чепіги в руках. Скиба накриває скибу. Все більше поля чорніє, все більше. Потім полуденок, обід, підвечірок, а ввечері їде втомлений додому і милується надвечірнім краєвидом, милується... Пригадав, як любить сіяти зерно. Боже! Як то приємно. В цьому суть його життя.

Потім, як приємно, коли сходить ярина: пшениця, жито, ячмінь, пізніше кукурудза, картопля. Яценюк від цієї згадки, аж заусміхався. А далі сапання, збирання. Рік довгий, довгий, і їсти щось треба... І вбратися в щось... І весілля дітей уже підходять... Еге-ге, треба та й треба. І тій требі нема кінця, а тут тобі той війт нерви сотає. Яценюк при згадці про війта знову в душі озлився.

Так помалу минув Глушків і вже – в Городенці.

“О, – подумав Іван, – то даром у народі кажуть, що ранок – то все панок. Коли щось вирішувати серйозне, то треба зранку”.

Він знав, де знаходиться повітове староство, але під'їхати туди возом щось роздумав, заїхав у подвір'я до знайомого жида. До староства пішов пішки. Перший раз обійшов довкола, щоб побачити всі двері, в які входять, в які виходять, бо ніколи тут не був і нікого тут не знав, а, зрештою, може хтось з урядовців зверне на нього увагу, вийде і запитає, чого він хоче, а він скаже, мов так і так, і той попровадить його куди треба.

Три рази обійшов староство, але ніхто не звертав на нього уваги. Одні люди входили, інші виходили. Лише як третій раз обходив, то зауважив, що на вхідних дверях стоїть шандар і пильно спостерігає. Іван подумав: “О, це те, що треба”. Чемно підійшов до жандарма, вклонився, скинув шапку: “Слава Ісусу Христу!”. Шандар стоїть собі як укопаний. Іван подумав, що, може, він недочуває, та й вдруге, але голосніше, привітався. Ззаду жандарма показався якийсь чоловічок, засміявся, щось заговорив по-польськи до жандарма, той пішов назустріч до Яценюка, витягнув з-за пояса нагайку та як уперіщить по плечах один раз, другий. Іван швиденько натягнув шапку на голову і ходу звідти, думаючи, що те, що вдарив по плечах, то дурниця: сардак, кожух, киптар – то нічого не чуєш, але як від нагайки трісне кожух? “Ой, Божечку! – подумав, – та я лиш недавно його пошив. Але і це дурниця. Добрий – таки той шандар, дай йому Боже здоров'я, а якби вдарив по голові? Боже, таже то могла тріснути шкіра, а то міг мене розкривавити. Оце-то пожалівся, оце-то пожалівся! – думав Іван”.

Яценюк зі злості розв'язав коні, з хати вибіг жид і почав вайкотіти: “Вай, вай, вай, щось панові не пощастило, не повезло, пан дуже швидко вернувся, дуже швидко, може я би панові чимось порадив, допоміг...” Іван тицьнув у руки жидаві грейцар, розвернув воза і поїхав на Топорівці. Ніщо

його тепер не цікавило: ні базар, ні склепи, ні ціни на хліб. Додому – і все.

– “Оце пожалівся, – все далі думав Іван. – Оце знайшов правду. Хоча, де шукати ту правду, справедливість? Їхати у намістництво? Аж до Львова? Ні, там те саме, або ще гірше. Де шукати правду?”

Так думав Яценюк, притримуючи добре віжки, бо коні завжди, коли їдуть додому, біжать швидше.” Цар далеко, Бог високо, – міркував Іван, – а святі роблять, що хочуть”.

Він пригадав слова із пісні:

Пішла правда долинами,
А неправда межи нами...

Ці слова не сходили з гадки.

Нарешті в голові промайнула думка: “До цісаря! До Відня!” Іван аж підскочив на сидінні і перехрестився з цього всього.

“А, зрештою, – вирішив, – може ця думка з’явилася йому від Бога?” Яценюк почав молитися і дякувати Богу за таку думку. “Ото справді, – розмірковував Іван, – цісар, це як тато, він не знає, що тут твориться, а звідки йому знати?” Іван аж поозирався і тут пригадав, як двадцять років тому цісар об’їжджав свої землі, то побував і в Городенці. Тоді їх кілька з села (до речі, і вїйт їхав) поїхали в Городенку подивитися на живого цісаря. Народу було сила-силенна. Цісар вийшов на підвищення і щось говорив, говорив, але то все було не по-нашому, та й було дуже погано чути. Коли вже закінчував говорити, то крикнув по нашому: “Мій народ! Мої вірнопіддані!” Всі люди впали на коліна і почали молитися за здоров’я найяснішого нашого цісаря Франца-Йосифа.

“Як це він раніше про це не подумав, – картав себе Іван Яценюк і вирішив, – усе-таки це, напевно, від Бога. До цісаря! До Відня!”

Прошло більше місяця. Яценюкові не виходила думка з голови про Відень. “Але з ким порадитися? – Як це практично здійснити? Як це? Як це?” – мордувався чоловік. Що б не робив, куди б не їхав, а на думці одне й те ж: “Як це зробити? Хто може порадити?” Вночі, як пробудиться, то заснути не може. Думає, думає, перевертається з боку на бік. Оногда, Доця обізвалася: “Іване! Що ти, мой, ночами не спиш та й не спиш? Чим ти мордуєшся? Ранком устаєш невиспаний. Може, тебе яке щезле мордує? То я піду до Бубички, та й вона скине тобі оловом, а, зрештою, ти й сам можеш піти. Наберу вдосвіта води з криниці. Не маленький. Та не маленький

– Що тобі, Доцько, дурне в голові? Я сплю добре, нармально, висипляюся.

– Та то, Іванку, тобі здається, що все нормально. А то, дитино, не так! Ти колись спав переважно на правім боці, оберненим до мене. А вже кілька місяців ти спиш на лівім боці, тобто оберненим від мене. Це щось та значить. Га? Ти почав чахнути. Що сталося? Чому ти не поділишся зі мною, що тебе мучить?

Але Яценюк лише відмахувався від Доциних нарікань і все чекав нагоди, що хтось підвернеться з учених та мудрих людей і порадить йому, як потрапити на аудієнцію до ясновельможного цісаря. Він цим так захопився, що навіть сімейні справи його так не хвилювали – збайдужів до поля, почав менше спілкуватися з ріднею, сусідами...

Невдовзі по селу пішли чутки, що готуються засновуючі збори по створенню якогось січового товариства. Всі люди тільки про це й говорили і чекали того дня. Іван Яценюк чекав також.

* * *

Ось і настав той довгожданий день. У селі на Толічці відбувалася вельми важлива подія. Кирило Трильовський проводив засновуючі збори по створенню “Січі” в Топорівцях. Йому в цьому допомагали Василь Стефаник і Лесь Мартович.

Іван Яценюк дуже уважно слухав, що говорилося з дерев'яного підвищення. Особливо цікавим був виступ Василя Стефаника, бо в той момент до Яценюка прийшла думка: “О, цей чоловік мені порадить, як дістатися до цісаря на аудієнцію!”

Як лише зійшли гості з підвищення, а це було не так скоро, Яценюк підійшов до Стефаника, чемно вклонився, поцілував його в руку: “Пане Стефаник... пане Стефаник. – Іван узяв того за руку і відвів трохи вбік. – Я маю до Вас велику просьбу. Порадьте щось мені, порадьте, я Вас прошу, не відказуйте мені!”

– Слухаю Вас, чоловіче. Що у Вас скоїлося? – запитав поважно Василь Стефаник.

У цей час до них підійшов Лесь Мартович: “О пане Яценюк, – потиснув руку, – як ся маєте, як живете?”

– О Лесю! Слава Богу, що і ти підійшов, може ви оба разом мені щось допоможете. Я заївся з нашим війтом. Та ти його, Лесю, добре знаєш.

– Знаю, знаю, то є прикрий чоловік, – і Лесь усміхнувся. – Війт має звичку бити себе по блясі на грудях кулаком: “Я війт, я влада на селі!” – пояснив Мартович Стефанику

Лесь, ще як був малим, то кілька разів межи дітьми в школі показав, як це робить війт. Діти дуже сміялися. Лесь копіював такі речі, ну і хтось межи дітьми, напевно, був ріднею війтові. Війт приходить одного разу до школи, та до управителя школи пана Петра Стефаніва (Лесь Мартович

жив у нього, бо той був одружений з найстаршою Лесевою сестрою Марією.

– Пане професоре, а що то ваш малий Лесь та показує дітям дурниці на мене? То собі мав з нашим отцем Іваном Стрийським (та ви пане Петре, добре це знаєте), тепер узявся за мене. Я би хотів знати, хто буде наступним. І чи це Ви припрете, чи це так буде й далі?

– Пане вййте, я перший раз від Вас це чую, я розберуся, і якщо він винен, то буде битий.

А як розбирався з Лесем, і Лесь показав, як це робить вййт, то Стефанів таки не міг стриматися від сміху. А насміявшись, насварив Леся, аби він це більше нікому не показував. Знав вййта Лесь Мартович і в інших справах.

– Розумієте, – продовжив розмову Яценюк, – обзиває мене всякими словами, смішить межи людьми, задурно-запусто, я навіть не можу Вам пояснити, з чого це пішло. Оногда в гмінній канцелярії при радних тряс мене за поли кожуха. Я думав ще й бити буде. Але радні, слава Богу, не дали. Я вже, було, поїхав до повітового староства шукати якоїсь ради, але там мене ніхто і слухати не хотів, ще й шандар вперіг по плечах нагайкою. Тому я хочу шукати захисту і розради в нашого найяснішого цісаря. Порадьте, як мені попасти до цісаря на аудієнцію.

Стефаник уважно слухав і не перебивав, а в кінці розмови пильно подивився на Яценюка, чи, бувало, цей чоловік не з'їхав з глузду...

Мартович присвиснув: “Та ви що, пане Яценюк!? Це не можливо. Що ви собі щось таке взяли до голови? Це все не так просто.”

Яценюк звернувся поглядом до Василя Стефаника. Той також помахав головою: “Пане Яценюк, Ви розумієте, про що просите? Це не так усе просто. Ви собі викиньте це все з голови!”

– Ну та як? Що, й далі терпіти, це все від війта? – сплеснув руками. – Та ж я битися з ним не хочу. Чи хіба йти з ним на ножі?

Яценюк добре зрозумів, що це ті люди, які йому допоможуть у його біді. І він приступив ближче до них.

– Та що Ви, – промовив Лесь Мартович, – ні одне, ні друге. Просто не звертайте на це увагу та й жийте собі далі, як жили.

– Та коли не мож, та не мож, – повторив Іван.

Василь Стефаник зауважив, що це впертий чоловік, і так просто свої думки не позбудеться.

– Ви розумієте, що це не так просто, як Вам здається, – вкотре повторив Стефаник. По-перше, я повторюю, це не проста справа. По-друге – це буде дуже коштенно.

– Я цього не боюся. Маю дванадцять моргів поля, найпродам усе поле, – категорично заявив Яценюк. – Але я свого доб'юся! Утрин Никола війтом не буде! Тоді побачим, хто з кого буде сміятися.

Наступила довга мовчанка. Василь Стефаник щось думав.

– Раз така справа, я щось подумаю. – Але, боронь Боже, не думайте, що це буде завтра, через місяць. Це може бути і через рік, і через два. Тому я би радив Вам піти на примирення.

– Що?! Миритися?! Ніколи! Чуєте, ніколи! – знову категорично заявив Яценюк.

* * *

У невеликій підвальній кімнаті, у Чернівцях містилася шевська майстерня. Стіни і стеля були колись, напевно, побілені, але від того залишилися лише деякі сліди, – все було закурено. В кімнаті стояла напівтемрява. Світло падало з одного невеличкого, заграбованого віконця та ще від засклених дверей. Коли надворі світило сонце, то менш-більш можна було роздивитися, що робиться в шевській майстерні, а коли день коротшав, чи надворі було хмарно,

то мусили засвічувати лампу, прикріплену саме на стіні. Світла вона давала мало, зате давала багато диму, від чого стіни і стеля були закіптюжені.

За двома столиками сиділи чотири молоді хлопці. Кожний учився на шевця. Власник майстерні, старий жид Мойсей, або як його всі звали Мошко, вчив їх шевства один рік, а після мав право видати їм квит, що вони самостійно можуть працювати шевцями. З хлопцями зразу була трохи морока – не так легко навчити тримати добре в руках шевський молоток, рівно забивати цвяхи у підосшву, заківкувати. Але Мошко за це брав плату і мусив ділитися зі своїми учнями шевськими секретами. От і сьогодні зранку розпочав з хлопцями науку, коли це двері відкрилися і в майстерню зайшов поважний чоловік. Хоч було темнувато, але майстер зразу впізнав гостя:

– О-о! Кого я бачу, хто до нас прийшов, – Мошко усміхнувся, підбіг до гостя, став з одного боку, потім з другого, після витер з табуретки порохи полою свого фартуха:

– О пане Яценюк, пане Яценюк! Сідайте! Як давно я вас не бачив! Ви, пане Яценюк, щось забули про бідного Мошка, не приходите, вже заґонорувалися, напевно, знайшли собі багатшого, ліпшого шевця, а Мошко бідний, у Мошка восьмеро діточок, і всі хочуть їсти, хочуть убратися. Моя бідне Суре не може дати їм ради, та, то я вас перепрошую, всі дівчата, але такі гарні, такі гарненькі, одна краща, від другої, ах вай мір, ах вай мір! Пане Яценюк! Яким побитом? Як ви за мене нагадали?

– Я собі уявляю, – перебив лепетання Мошка Іван.

Він уже трохи знав цю майстерню, тут не раз робив собі чоботи, покійній Насті, після Євдокії, тай вже кільком дівчатам. І якщо Мошка не спинити, то буде говорити півдня.

– Я собі уявляю, – вів далі своєї Яценюк – які в тебе, Мошку, файні дівчата, якщо вдалися в тебе.

Хтось з учнів пирскнув від сміху, Мошко зразу подивився в той бік і нічого доброго не розгледів: одне, що в майстерні зранку ще було темнувато, а по-друге, на однім оці мав більмо. В жидів не прийнято було йти служити в цісарську армію. Тому ще маленьким хлопчикам батьки спеціально сліпили на одне око.

Крім того, Мошко був косооким, мав довгий горбатий ніс, а волосся на голові, борода були руді, аж червоні. З-під ярмурки звисали довгі пейса, закручені на кінцях. Мошко весь час погладжував кучеряві пейса.

– Та так, – усміхнувшись показав жовті великі зуби, – та я, що не файний? Та моє Суре так мене любить, так любить... А дівчатка як мене люблять!...

Яценюк засміявся. Хоч який там на вроду був жид, але майстер був добрий. У селі також були майстри і добрі майстри, але таких чобіт, як робив Мошко, в селі ніхто не міг зробити.

– Мошку, я прийшов до тебе, аби ти мені зробив добрі боксові чоботи і щоб були побиті жовтими цвяшками.

– Йо-й! Пане Яценюк, таже пане Яценюк! Ви мене вже давно запізнали! Таже я не фальшую, я не фальшую! Я роблю на чесність, аякже, це моя марка! Всяк у Чернівцях скаже, що Мошко то є Мошко! В моїх чоботах ваші ноги не будуть у воді, не будуть мерзнути! В моїх чоботах ви можете йти по леду, як кіт, і не посковзнетеся, та що там говорити!

– Мошку, бери мірку, – перебив Іван, – я не можу довго тут сидіти.

– О! Проше пана Яценюка, проше!...

* * *

Прошло більше року. Від Василя Стефаника і Леся Мартовича не приходило ніяких вісток. Іван Яценюк не

втрачав надії. Рахував, що має справу з серйозними людьми. Вони не хто-будь, а все таки теж пани. Причому свої пани і не повинні підвести. Бували моменти, коли Яценюк зневірювався у своїх намірах. Тоді ходив навколо хати, чи їхав у поле і дуже нервувався. Продав трохи поля, пару волів. Складав гроші на поїздку до Відня. Трохи розтратив на адвокатів. Ходив у Городенку до одного знайомого.

– Пане Штайнберг! – при цьому Іван муцувався, муцувався, як то краще викласти суть його справи. Хотів якось по вченому, але то не виходило.

– Давайте говоріть, як є? – допомагав пан Штайнберг.

Яценюк розповідав. Зі злості і ненависті при згадці про Миколу Угрина червонів, жили на шиї натужувались, руки затиснуті в кулаки тряслися.

– Хочу до Відня. До цісаря!

– Що я Вам пане Яценюк, скажу, – мовив спокійно адвокат, – якщо попадете на аудієнцію до самого цісаря, хоч це не так просто, все розкажете, то кажу Вам, поки приїдете додому, за війтом лише загуркотить.

Іван Яценюк від таких слів трохи що не був на сьомому небі. Витягнув з-за череса гроші і всунув на radoщах в руки адвокатові. “Боже! – думав, – які то є люди розумні на цьому світі. Жити хотілося. Їхав додому веселий, від радості співав, хоч до співу не годився. Кричав на все поле: До Відня! До цісаря!

Пройшов час, перебуваючи в Городенці, Іван Яценюк якось зайшов до другого адвоката. Розповів усе по-правді. Той кивнув головою:

– Що Вам скажу на це пане Яценюк. Це добре. Добре, що в нашому краї є такі люди, що хочуть справедливості. Але боюся, що з цього нічого не вийде. Ще ніякий ворон воронові очей не виклював. Яценюк розсердився на адвоката, щось там тицьнув у руки, бігом надвір і гайда додому. Знервувався,

гнав дуже кіньми і все думав: “Навіщо йшов до нього. Де я знав, що він такий дурний” – сердився і розраджував сам себе.

А коли одержав лист від Василя Стефаника, і там говорилося, що йому паде дорога до Відня, радості у Івана не було меж. Хотів усім розповідати, що нарешті доб’ється на аудієнцію до самого-самого... далі мовчав усміхаючись. Їхав у Тополівку, і коли там нікого не було, то кричав на всеньке поле:

– Все! Все! Вже не довго залишилося тобі вийти урядувати! Ще трохи! Ще трохи! Я тобі покажу, хто я такий. Я тобі дам. Ти попам’ятаєш мене. Не на такого трафив, та трафив...

Правда, з такою радістю не ділився ні з ким. Навіть жінці нічого не розповів. Боявся, що хтось йому в цьому перешкодить...

* * *

– Ой, людоньки добрі! Що це має бути на цім світі, щоби газда не займався господаркою, збільшував її, а розтринькував нажите добро? Діточки, мої діточки, що на вас чекає? Ади, продав воли, продав два морги поля. Знайшов собі якихось адвокатів і збирається їхати до Відня! Чого, питається, чого? – голосила Євдокія Яценюкова в хаті, приповідуючи, жаліючись своїм гостям.

Іван Яценюк збирався їхати до Відня. Дорога далека, скільки він там мав бути, – не знав ніхто. І він сам не знав. Але дорога є дорога, тож зійшлися рідні, сусіди провести Івана.

З цієї нагоди Доця, хоч і не схвалювала чоловікових рішень і була категорично проти цієї поїздки, але все-таки поставила на стіл миску сира, розведеного сметаною, миску колоченої барабулі, миску квашених огірків і повний таріль накришеної солонини. Навіть поставила пляшку горілки. Маленький наперсток, пішов по колу вже не один раз, і, звісно, вже декому розв’язався язик.

– Та цить ти, бабо! – перервав свою жінку Іван. – Скільки тобі говорити, не мішайся до чоловічих справ. Твоя робота – це діти, їсти зварити, худобу погодувати, подоїти і ще дещо. А до того, що я роблю, тобі зась! – Так, вуйку Андрію?

– Та воно так, так, Іване. – Вуйко Андрій, багато всього знав і по господарству, і міг навіть худобу спасти від деяких слабостей, навіть дещо розумівся у політиці, бо служив у цісарському війську при конях, та ще й у самому Відні. Дуже любив уповідати, як раз бачив самого цісаря. Правда, то було дуже далеко від того місця, де стояв вуйко Андрій, то розгледів він добре лише білого коня, бо говорили, що Франц Йосиф їздить тільки на білих конях. Ну, а цісарський кінь хоч може, то був і не цісарський – це всеодно, що сам цісар. Вуйко Андрій, як трошки вип’є, то дуже любить це всім уповідати – “Я це розумію, бо я, прецінь, служив у цісарському війську та ще й при конях, – при цьому вуйко Андрій піднімав угору палець і замовкав, обводячи всіх своїм поглядом, – це вам не що-будь, а то-то, і на всякім ділі треба розумітися. Те, що Іван їде до Відня, це, прецінь, проше пана, є велика політика, – загадково сказавши, вуйко знову обвів усіх по черзі своїм поглядом, – а політика, то є штука тонка”.

При цьому вуйко Андрій у черговий раз калатнув наперсток у горло, а горілка виявилася міцною, зажмурих очі, стиснув губи, голову втягнув у плечі і заціпенів. Усі повернули голови в його бік і подумали, що горілка не туди попала, куди її послали, лице почервоніло, Доця одним махом наляляла у кварту вару з сушениць, але врешті очі відкрилися, потім витягнулася угору голова і з рота вискочило: – “Ну й мощна горілка, аби ця Ауторка зависилася в своїй корчмі, що вона робить з тою горілкою, що вона так пече в роті і в горлі!” Доця протягнула кварту, вуйко рукою відвів кварту, вломив шматок хліба, понюхав кілька разів і поклав на стіл.

– Скільки всім говорити, що я не запиваю горілку нічим, я ще смакую її в роті, в горлі, я цього навчився у війську, у самому Відні, де служив при конях, – і вуйко Андрій, припіднявшись, зверху подивився на всіх.

– Ото і я кажу, прецінь, політика – штука тонка!

Один із сусідів вуйка Андрія, ще молодий хлопець, запитав:

– Яка за тонка, вуйку Прецінь? Бо в селі вже багато називали вуйка Прецінь. Вуйка пересмикнуло від цього голосу і цього тону, бо цей сусідський Петруньо завжди зачіпав його у бесіді, особливо як було багато людей, ще й при старших газдах.

Скільки вуйко Андрій говорив уже цьому молокососові, що такі шмаркачі як він не повинні вмішуватися або перебивати бесіду старших. Вже й татові його це говорив. Але таде там! Одна невихованість! І завжди від цього Петруня нічого доброго не чекай, дуже вже він був гострий на язик.

– Доцю, – звернувся вуйко Андрій, – подай мені голку. От дивись, Петруню, якщо ти хочеш грати в політику, показує гострий кінець. Бачиш? Яка голочка тут тоненька, отака й політика. По цих словах старий раптово вколов Петруня в руку, той вхопив руку і скривився.

– Бачив? Що таке політика? Газда має займатися, прецінь, господаркою: орати, сіяти, жати, молотити, молоти і їсти хліб. А якщо він грається з політикою, то він завжди, прецінь, буде битий по м'якому місцю. І вуйко Андрій поплескався по задньому місцю. Всі за столом замовкли. Доця знов схлипнула в кулак.

Але тут мовчанку порушив Петруньо.

– Вуйку Андрію, ану розкажіть, як Ви служили у війську і дістали в писок? Дехто пирскнув зі сміху.

Вуйко Андрій відкинувся на лаві, помотав кілька разів головою то вправо, то вліво, ніби збирався з кимось боротися, подивився в бік Петруня і зовсім спокійно:

– Петруню! Ти такий дурний, як твій тато, аби лиш когось зачепити за живе! Чому ти не говориш за отченаш, прецінь, або кілька раз у ту неділю в церкві заспівав “Слава Тобі Господи”, в крайньому разі, по чому поросята на базарі, а тобі лиш дурниці в голові, – і під загальний сміх присутніх, – ти, прецінь, прецінь, прецінь, шмаркачу!

Вуйко Андрій справді любив розказувати, як одного разу він, викупавши коней у воді, а коли висохли, акуратно почесав їх щіткою. Коні блищали, як слимаки. Він стояв біля них і милувався своєю роботою. Але тут наднесло польського офіцера. Вуйко так втішився, думаючи “Зараз одержить якесь приємне слово, або навіть корону за свою старанність”. Адже всіх його побратимів відпустили в місто, а він вирішив зробити приємне панам офіцерам. Пан офіцер підійшов, звісно напідпитку, витягнув хусточку з кишені і протягнув по одному з коней. Вуйко, витягнувшись, чекав на винагороду. Той подивився на хусточку, обличчя скривилося від люті:

– Ти бидло! Свіня! Чому коні брудні? – підійшов і вуйкові у писк раз, потім з другого боку. Отак вуйко дістав винагороду за свою вірну службу. Не раз собі думав “Чи не краще було піти у місто разом з хлопцями?”

Іван Яценюк сидів заглибившись у свої невеселі думи. Ці розмови вуйка чув уже не раз. Тепер у нього в душі творилося казна-що. То думав, що вже нікуди не їде. Але як нагадає про війта, то знову приймає рішення все-таки їхати.

– Ти, Петруню, коли маєш іти до війська? – лагідно запитав вуйко.

– А вже скоро! – скоромовкою випалив Петруньо. – А що?

– Буду день і ніч молитися, аби ти, Петруню, попав

служити до Відня.

– А то чому, вуйку?

– Бо у Відні є кавалерікасерне, і там на її третьому гофі (подвір'ю) кожної суботи б'ють провинників військової дисципліни. Ти зі своїм язичком маєш бути битий кожної суботи.

Вуйко, задоволений придуманим, аж потер руки.

– Всіх штрафників пошикують і – крикнув вуйко на всю хату, – банк геравс, шток геравс! (давай лавку і бук!).

Від цього крику Доця ніби пробудилася і заголосила.

– Нащо тобі, Іванку, той Відень, та й той цісар? Сиди собі дома та й ґаздуй поволеньки, як усі ґазди в селі. Таже піди до війта тай помирись оба, та ти все-таки молодший від нього! Та навіть у біблії написано, що всяка влада, кожний начальник то є від Бога. Не зачинай собі, Іване, не зачинай, бо, чує моє серце, це добром не скінчиться!

Але при згадці за війта та ще й за примирення, Івана мовби щось укололо всередині.

– Та цить, Доцько, цить! – прикрикнув Іван. Але тут же подивившись на жінку, серце йому зм'якло, він обняв її й заговорив, піднявши голову. Очі його світилися вогником: – Ти кажеш, Доцько, лишити це все, примиритись. О ні, мені не дозволяє зробити це моє сумління. Якщо не я, то хто? Хто це зробить? Мало того! Я хочу, аби війта зняли з роботи, все-таки менше буде на одного яничара в краї. Я ще хочу розказати, як тут здирають з нас податки: за кожне дерево плодове, за кожну худобину, птицю, за вікна, за дим, за поле! Та всього не перелічиш. Я, ґазди, ади, маю худобу, маю дванадцять моргів поля і не завжди можу сплатити податки. Як це так? Цісар про це все не знає! Я хочу все йому розказати. Я не зупинюсь. Як я сказав, так і буде! Так і буде... Так і буде... – луною пішло по хаті.

Калать-калать, калать-калать – стукотіли колеса по з'єднаннях рейок. Поїзд їхав до Львова, все більше і більше, віддаляючи Івана Яценюка від рідного дому.

Боже, які були плачі коло хати, коли сідав на фіру.

– Таже схаменіться! – гукав Яценюк на жінку і доньок. – Таже ще не вмираю, що ви заводите на цілу вулицю! Таже не ховайте мене живцем, Усе буде добре, ось побачите!

В думках звучали слова Штайнберга "...Якщо попадете на аудієнцію до самого цісаря..., то кажу Вам, поки приїдете додому, за вйтом лише загуркотить..." Боже! Як приємно було на душі Яценюка від цих слів, а тут голосять, як по небіжчику. Бабство! Що воно розуміє?

– Ого, вже, відай, добра не буде в нашій родині. Всі люди кажуть, що це недобре, ой недобре ти, Іване, робиш, я вже тобі не перший раз кажу. Чує моє серце, що добром це не скінчиться. Ой люди добрі, що це впало на нашу господарку? Йой, люди, це щось пороблено на мого газду. Ади, газди, як газди, а цей шукає якоїсь правди. Де ти її знайдеш? Навіщо тобі ця правда,? Що ти з нею будеш робити? Що ти з неї будеш мати – хліб, чи до хліба? Жий так, як живуть усі люди, і терпи, – приповідала Доця Яценюкова. – Терпіння дано людині від Бога. Недаром кажуть: хто терпен, той спасен.

– Господи, Господи! – хрестилася Доця, – нарозум мого чоловіка. Ще не пізно, схаменися, Іване, не їдь нікуди!

Коні були впряжені, на сидінні сидів синок. Михайло, один з усіх не плакав і не приповідав, все-таки не годиться мужику показувати слабкість.

Іван сів на лавку під хатою, так годиться перед дорогою присісти, все жіноцтво теж поприсідало і вмовкло.

Яценюк одягнув нову вишиту сорочку, після светр, який йому виплела старша донечка, киптар, кожух і зверху новий

сардак. Під гачі вбрав нові портяниці, все-таки надворі розпочинається зима, кінець листопада, на ноги взув нові-новісінькі чоботи. Все це збоку мало виглядати, що він неабиякий газда. На голову натягнув каракулеву шапку. Мав з собою тайстру. Жінка поклала туди пару кусаків солонини, дві хлібини, калач, кілька головок часнику і цибулі, ніж, пучок солі.

Іван устав, перехрестився.

– Ну! З Божою поміччю в дорогу!

Сів на віз, коні рушили. Тут же подумав: – Бувайте, Топорівці, здорові. А чи ще побачу Вас?”

* * *

Калать-калать, калать-калать – стукотіли колеса, вагон погойдувався, поколисувався на сидінні Яценюк, усе думаючи про те, що спричинило його до цієї поїздки. Іван їхав у невідомість, не знаючи, що його там чекає. Василь Стефаник передав йому листа, сказавши, що у Відні його зустріне посол до австрійського парламенту від їхнього округу – Олекса Барвінський. Він мав би там уладнати справу з Яценюковою аудієнцією до цісаря.

У душі Яценюк почав уже каятися, що затіяв таку справу, почав втрачати надію, що з цього щось зміниться, але стрепенувся, відігнав від себе пусті думки і озирнувся по вагоні. З Коломиї, як виїхали, то людей було багатенько. Поки доїхали до Станиславова, у вагоні залишилися лише кілька жінок. У Станиславові зайшли два молодики з дівчатами і сіли на лавку навперед Івана. Молодики щось жартували, дівчата сміялися.

Іванові стало жарко. Він скинув сардак, розщепнув кожух, зняв шапку і все це поклав на лавку поруч із собою, а зверху на це все своє добро поклав руку і почав надрімувати. Ніч брала своє. Після всього пережитого за день його хилило до сну. Час від часу пробуджувався, озирався по вагоні і далі засинав. У черговий раз пробудившись, відчув, що дуже

парить у ноги. Він онучі не брав, бо доньки виплели йому вовняні шкарпетки. Нові чоботи, нові шкарпетки, все нове, щоб не приводити в сум'яття від запахів пасажирів, які будуть з ним їхати.

Іван зсунув чоботи з ніг, поставив ноги на халяви і знову заснув. Скільки спав, не пам'ятає, пробудився від того, що поїзд рушає, глянув у вікно. Ліхтарі висвітили йому назву станції. Іван довго читав по буквах, хоч вокзал почав відставати від поїзда, та все-таки прочитав, що це Ходорів. Нарешті приглянувся, що його супутників нема, глянув під ноги: "Ой, лихо, а де чоботи." Іван схопився, і лише у шкарпетках бігом чимдуж до виходу. Але поїзд набирав швидкість, двері вже були зачинені. Іван від такої несподіванки побіг у другий кінець вагона. Там теж нікого. Бігом знову до виходу. Провідник уже вклався на відпочинок, але зауважив, що пасажир чимось стурбований і запитав:

– Що сталося, вуйку? До Львова ще далеко. – Але Іван махнув рукою і сів на своє місце. Жінка, яка спала через дві лавки, прокинулась і стурбовано дивилася на Івана.

– Боже! Це ж нові чоботи! Мошко дорого за них узяв, бо одне, що має багато дітей, і їх треба чимось прогодувати, а по друге, – чоботи не зносяться до смерті, – нагадав Іван лепетання жида. – Нові чоботи, підбиті жовтими цвяшками, і їх нема. Що нема, то нема. – Іван з досади розвів руками.

Нарешті кинувся про решту речей. Тайстра є, сардак, кожух, шапка є, а нових чобіт нема. Іван знову подумав: "Підбиті жовтими цвяшками!... Нові чоботи. О-о-о-м-м!... Чоботи мої, чоботи!"

Калать-калать, калать-калать! Стукотіли колеса. Яценюк на всякий випадок зазирнув під лавку. Ні, немає. Подивився вправо, зігнувшись, – нема чобіт, подивився вліво, де сиділи молодики, побачив, що там щось є на підлозі. Схопився,

перебіг на другу лавку, зігнувся, ой леле, чоботи є, але старі, ялові і потріскані, ще й у болоті. Іван подумав: “Таже скрізь замерзло, де вони знайшли болото?” І кинув їх назад.

– Мої чоботи нові, та ще й підбиті жовтими цвяшками, – подумав чоловік і знову сів. Сон пропав. Перша невдача в дорозі.

Нарешті йому стукнуло в голову: зараз приїде до Львова і вийде на перон, а надворі сніг, мороз, а він іде в кожусі, сардаку, на голові шапка, на плечах тайстра, а на ногах шкарпетки. Всі дивляться на нього, показують пальцями та й сміються. Іван аж упрів від таких думок.

Нагнувся, знову взяв чоботи, обдивився, обдивився. Ні, це старі, потріскані. Знову кинув. Мої були нові, боксові. Ще й підбиті жовтими цвяшками.

Калать-калать, калать-калать... Поїзд наближався до Львова. “Скоро треба виходити на перон, – подумав Яценюк і вкотре нагнувся, підняв чоботи. Старі, потріскані, але нелатані, – втішив себе, – ану поспробую взути”. Всунув ногу в чобіт, тісенько-тісенько, але взув. Спробував другий – те саме. “Тиснуть”, – подумав і уявив собі, що по перону він іде вже в чоботах.

* * *

Вже три дні перебував Яценюк у Відні. На вокзалі зустрів його Олександр Барвінський, потім відвіз на вулицю Кайзерштрассе і поселив у напівпідвальному приміщенні. Це був свого роду готель для приїжджих. Яценюк жив у маленькій кімнатці один. Наказано було нікуди не виходити, щоб не загубитися.

За цей час пан Барвінський, як посол австрійського парламенту, оббивав пороги різних установ про аудієнцію до цісаря хлопа з Галичини. Це прохання скрізь сприймали всміх: “Невже у нашого найяснішого цісаря, Його

Апостольської Величності, імператора Австрії і короля Угорщини нема важливіших питань, ніж слухати дурних хлопів та ще й з Галичини?”

Володимир Барвінський знав і раніше, що це буде дуже хлопітна справа, але мав велику повагу до Василя Стефаника і не зміг йому відмовити. Стефаник у кількох листах, які писав до нього, згадував про цю справу.

* * *

Першим імператором Австрійської імперії проголосив себе цісар Франц II (1768-1835 р.р.). До нього правителями Австрії іменувалися цісарями. Після Франца II імператором став Фердинанд (1793-1875 р.р.). Під час буремних днів, названих пізніше істориками “Весною народів”, Фердинанд зрікся престолу. На його місце імператором став молодий 18-річний принц Франц-Йосиф I (1830-1916 р.р.).

Але революція в Угорщині, незважаючи на прийняті урядом маніфести, все розгоралась. Австрія опинилася на грані розпаду, як імперія.

Молодий Франц Йосиф їде у Варшаву, де тоді перебував російський цар Микола I, на поклін до нього з проханням про воєнну допомогу.

Микола Романов “як покровитель” юного кайзера направляє 200-тисячну армію під керівництвом фельдмаршала Івана Паскевича. Угорська революція подавлена, Австрія уникнула розпаду.

У 1851 році імператор Австрії скасував конституцію і встановив правління абсолютизму. Тоді ж одружився з Єлизаветою, яка почувала себе дуже самотньою у імператорському домі. Через деякий час вона знаходить собі друзів в Угорщині, ті її підговорюють вплинути на імператора, щоб він дав більше прав у правлінні Угорщиною.

Таким шляхом у 1867 році була створена Австро-Угорська імперія, де угорці дістали великі права. Було запроваджено нову конституцію. Франц і Єлизавета були короновані у Пешті як угорські король і королева.

Австро-угорська імперія укріпилася як держава. Справи в імператора як державні, так і особисті йшли більш-менш добре. Проте в 1879 році, як грім серед чистого неба, прийшла звістка, що найстарший син Рудольф у лісі застрелив свою жінку, а потім себе. Ця трагічна подія підірвала здоров'я Єлизаветі.

Щоб якось змінити сімейну обстановку, Франц Йосиф з Єлизаветою робить турне по країнах своєї імперії. В 1880 році побував у Галичині, в тому числі, в Коломиї. Деякі історики твердять, що Франц Йосиф I побував і у Городенці

Але Єлизавета невдовзі помирає. Франц Йосиф так і прожив до кінця своїх днів неодруженим. В 1901 році імператору йшов 72 рік. Імперія трималася міцно. Народ по своїй наївності називав главу держави цісарем.

* * *

В один із днів Барвінський добився, щоб Івана Яценюка прийняв у своєму імператорському дворі сам Франц Йосиф. Яценюк уже кілька днів обдумував, як він має себе вести на аудієнції в самого австрійського цісаря. Насамперед Іван почистив свої потріскані чоботи, намастив їх чорною пастою і добре поглянцував. Коли це робив, то все думав: "Ех, якби це були мої нові чоботи та ще підбиті жовтими цвяшками, то я гоноровіше ходив би по Відню. Весь Відень дивився би на мої чоботи, але що поробиш? Далі гачі мусять бути. Кожуха не візьму, лиш сардак, бо у Відні нікого не бачив у кожусі. Все-таки панство, а під сардак киттар і вдягну вишиту сорочку. Підперезався новим, красивим, навіть трохи поцяткованим чересом.

“Сардак і шапку, – міркував Іван, – скину десь там, у покоях. Не личить заходити до цісаря в сардаці із шапкою в руках”. Але на голові завжди стирчало волосся. Щоб його привести в порядок, купив чвертку олії. “А там, – міркував своєї, – зайду в залу, вклонюся в пояс, усе-таки цісар, не хто-небудь, і розкажу все по порядку: за війта, за податки, за все, за все. Цісарю, напевно, буде цікаво послухати, як живе його народ, аякже, цікаво”.

І от настав той день, задля якого Іван так багато змарнувався: продав кілька моргів поля, пару волів, позбувся нових чобіт, підбитих жовтими цвяшками, втратив немало часу.

Вже в коридорі пан Барвінський помітив, що в Яценюка чомусь блищить шия.

– Пане Яценюк, а чого це у Вас так блищить шия?

– Та то я, перепрошую, намастив собі голову олією, аби волосся не стирчало.

– Таже по шії тече олія, та що Ви наробили?

– Та то, проше пана Барвінського, невеликий клопіт, – сказав Іван і рукавами від сардака потягнув кілька разів по шії і витер олію.

Побачивши це, Барвінський скривився.

У коридорах повно було жандармів. Стояли собі рівно в шоломах, у красивих костюмах і з гверами. Вони йшли коридорами і йшли. Нарешті їх перед великими дверима зупинили. Пан Барвінський щось пошварскотів по-німецьки з двома панамі, і ті пішли. Яценюкові сказав зняти шапку, поправити сорочку, черес. А після сіли і довго чекали. Іван в душі був радий. Таки добився свого. Через якусь хвилю буде у найяснішого... Він вкотре пригадав милі йому слова адвоката Штайнберга: “Якщо попадете на аудієнцію до самого цісаря... то кажу Вам, поки приїдете додому, за війтом лише загуркотить...” Боже! Що то вартує оте поле, що

продав, тоті воли, той час, що стратив на підготовку до поїздки, коли чоловік не має замилованя на спокійне життя. А зараз! А зараз все закінчиться. Він докаже Миколі Угринові, що він не буде війтом. Не буде збиткуватися над такими газдами, як Іван Яценюк”. Від задоволення аж потер руки...

Нарешті великі двері відчинилися, звідти показався панок. “Сом, Сом,” – помахав рукою іти за ним. Барвінський підштовхнув Яценюка в спину: – Ну, з Богом! – промовив тихо. – Багато не говоріть, а лиш по ділу. Яценюк тричі перехрестився, обернувся і на ходу: – Пане Барвінський, я лиш по ділу!

Яценюка провели ще через кілька великих залів, нарешті привели знову до великих дверей і зупинилися. Скрізь на дверях, на стелі, на стінах було повно золотих речей. Іван не міг налюбуватися. А які килими на підлозі! Він ішов по них, як по свіжоскошеній траві на Осоках, – нечутно і тихо. У залі було повно панянок і панів. Усі говорили потихо. При появі хлопа всі дивувалися, як він сюди попав. Пани кривилися, носи закривали біленькими хустинками, а панянки закривали обличчя віялами. Але Іван собі йшов за паном, який його запросив, і думав своєї, як то він зараз буде в цісаря. І раптом згадав, от що не запитав пана посла: цілувати цісаря у руку чи ні. Бо в селі всі цілують у руку їгомостя і їмость, але чи цілувати цісаря в руку, Іван не знав. Вирішив: “Та поцілую, що мені губи присохнуть чи що?” Панок привів його до великих дверей із золотими ручками.

Два пани у білих рукавичках, що стояли під дверима, по команді відчиняли і зачиняли двері. Руками завжди трималися за великі позолочені ручки. Іван устиг лише подумати, якби йому вдалося відкрити оту одну ручку, то він у сільського пана-дідича Пузини, напевно, закупив би весь маєток, але тут двері відчинились, і його штовхнули в

спину. Він переступив маленький поріг, подумавши, що це чисто такий зависокий, як у його стайні, аби худобина не зачіпала ногами, і опинився у великій освітленій залі. Світло вдарило в лице. Іван затулив очі рукою. В цей час його за плечі потиснули вниз, і він упав на коліна, побачивши велике видиво на передній стіні. Якби він мав можливість довше дивитися на це видиво і трохи розумітися на ньому, то би побачив, як посередині був намальований великий державний герб, на великому золотому щиті – великий двохголовий імператорський орел, у якого на грудях був розділений повздовжніми і поперечними лініями на дев'ять частин щит. Ці частини щита розділені на безліч частин, на яких було зображено сімейні герби і герби всіх земель, і провінцій. Головний щит покритий імператорською короною і обвішаний державними орденами:

- орденом Золотого Руна;
- воєнним орденом Марії Терезії;
- королівським угорським орденом св.Стефана;
- австрійським імператорським орденом Леопольда;
- австрійсько-імператорським орденом Залізної Корони;
- австрійсько-імператорським орденом Франца-Йосифа;
- воєнним орденом Єлизавети-Терезії;
- дамським орденом Звізди;
- німецьким лицарським орденом.

Цей щит підтримувався двома золотими грифонами з чорними крилами, висунутими червоними язиками і чорними шиями.

Зліва на стіні був намальований герб із чорного двоголового орла з розпростертими крилами, золотими дзьобами і гребенями, червоними язиками і золотими коронами на головах. В правому кігті тримав державний меч і золотий скіпетр, в лівому кігті – золоте імператорське

яблуко. Над головами імператорська корона. На грудях у орла знаходився королівсько-імператорський сімейний герб на розділеному на три поля щиті, причому справа на золотому полі розміщений червоний, увінчаний голубою короною, прямостоячий лев, повернутий обличчям направо (Габсбурзький герб), всередині – срібна поперечна балка на червоному полі (Австрійський герб), а зліва – червона повздовжня балка з трьома орлами на золотому фоні (Лотарингський герб). Сімейний герб округлений знаками орденів: Золотого Руна, Марії-Терезії, св. Стефана, Леопольда і Залізної Корони. Справа від великого державного герба розміщений середній державний герб на розпростертих крилах і хвості орла 10 гербів австрійських провінцій.

До цього слід додати, що імператорський колір чорний і жовтий, колір австрійського дому – білий і червоний.

Яценюк хотів підняти голову і ще раз подивитися на це не зрозуміле для нього видиво, але хтось міцно притиснув до підлоги йому голову.

– Говори, що хочеш, – звернувся хтось із присутніх панів до Івана українською мовою.

І Іван почав розказувати про війта. Але його перебили. Він став роказувати за податки. Хтось шварскотів по-німецьки, а що саме – Яценюк не розумів. Він тільки чув, як удалині хтось вимовляв:

– Гут – гут. Гут... Зер гут... Яволь.

Після цього Івана підвели, він розкланявся і повели до дверей. Аудієнція закінчилася. Іван лише почув у дверях, що додому прийдуть папери.

Вже, їдучи на станцію в повозці, Яценюк думав: “І чого я сюди їхав, кому я тут потрібний зі своїми болями і негараздами? Нащо я такий дурний продав частину поля, воли ? Добре мені казала жінка, сусіди. Але якщо Бог хоче

покарати хлопа, то відбирає розум...”

І Яценюк щиро, зі сльозами на очах, помолився Господу Богу і попросив, щоб допоміг йому щасливо добратися додому.

* * *

Потяг підїжджав до Коломиї. З вагона Яценюк побачив на пероні Міська. Це стривожило його. Коли вони прощалися в Городенці на вокзалі, то домовилися, що через тиждень Місько буде приїжджати до Городенки кожний день зустрічати коломийський поїзд, чи не приїхав тато, щоб відвезти додому. А тут на, маєш, Місько в Коломиї. Поки виходив з вагона, то на душі появилось якесь недобре передчуття. Місько кинувся на шию, стримав себе, щоб не заплакати і завдати лишнього жалю татові.

– Міську, що сталося? Що ти робиш у Коломиї?

– Я прийшов вас зустріти тут, а не в Городенці, як ми домовлялися. Справа в тому, що з вашої їзди вийде, напевно, гаплик. Війт кричав коло церкви, що вас заберуть до криміналу. В селі ночують уже кілька днів два шандарі. Вийшло це з гміни, що чекають на вас. Ми вдома порадилися і вирішили, що я зустріну вас у Коломиї, звідси ми поїдемо до Залуччя, звідти вечором пішки доберемося додому, а там десь сховаєтесь і перечекаєте цей час, а там буде видно.

– Вони присіли на лавку. Справи були неважні. Яценюк задумався і нагадав собі, як він збирався до Відня, як усі його відговорювали. Пригадав слова одного з адвокатів, на якого потім дуже розсердився: ...”Що Вам скажу на це, пане Яценюк. Це добре. Добре, що в нашому краї є такі люди, що хочуть справедливості. Але боюся, що з цього нічого не вийде. Ще жодний ворон воронові не виклював очей”

Але він був чоловіком упертим і на те не звернув уваги. Попереду бачив Відень, цісаря і більше нічого. Відень бачив, цісаря лише одним оком, але всі болячки, які тяжіли над

селом, над його родинною, не загоїв, а ще більше розранив. Політик з нього неважний. Іван нагадав слова вуйка Андрія: “Газда має займатися господаркою: орати, сіяти, жати, молотити, молоти і їсти хліб, а решта – то не його справа”. “Ми, як воли, – подумав Іван, – кожний тягне свою фіру, а голова у ярмі. Віл хоче повернути наліво, а йому кричать: “Цабе, цабе, сивий!” Він хоче повернути голову вправо, а йому кричать з воза: “Цоб, цоб, сивий!” – і все. Ми створені лише до роботи і виконувати чийсь примхи, ще й мовчки. Отака-то доля простого чоловіка. Що там твої морги, худоба, які там твої права та й які права? Ніяких прав!”

Увечері добрались до села і тихенько прийшли додому. Тихенько постукали у вікно і зайшли в хату. У темноті обмінювались думками. Їсти не хотілося.

Євдокія вже не докоряла чоловікові – що сталося, те сталося. Вона добре усвідомила, що стається у сім’ї – чи добре, чи зле, – то все від Бога. Івана покарав Бог за його впертість і гордість. Доця розказала Іванові, як війт хвалився біля церкви:

– Іван Яценюк, що хотів, те собі і знайшов, і за це відповість перед владою. Він захотів боротися з владою? Добре, добре, будемо бачити, чим це закінчиться!

Нарешті за вікном почало світати. Іван виліз на стрих, а Місько звідси заклав його сіном. Вранці прийшли два шандарі і запитали, чи є господар дома. Доця з переляку вся побіліла, але якось зібралася з силами і спокійно відповіла: “Мого газди дома нема, він ще не приїхав”.

Жандарми заявили:

– Якщо він приїде, щоб зразу замельдувався до гміни.

– Добре, – відповіла Доця.

Іван трохи заспокоївся і заснув. Був грудень. Мело снігом, зима була морозяна. Морозів він не боявся, був добре одягнутий. Боявся жандармів і війта, бо не знав, що від нього хочуть.

Жандарми були на постої майже всю зиму: робили обшуки у рідних, сусідів, але Іван Яценюк мовби пропав. Ні слуху, ні духу, – як той казав. Але вїйт добре знав своє село, своїх людей і своїх недругів, і був переконаний, що Яценюк є в селі. І рано чи пізно – його знайдуть.

* * *

У народі кажуть: Якщо пішло на біду – не закривай ворота. До всього того, що сталося в Яценюків, додалася хвороба Міська. Хлопець мав уже вісімнадцять років, усе знав робити по господарству. Коли Іван їздив по правду, він робив коло хати всю чоловічу роботу: рубав солому на січку, годував коні, худобу, дуже слухався маму, був дуже і дуже чемним. Але сильно журився за тата. Ляже спати і не може заснути, все думає: “Як там тато, як там тато?” Сяде їсти, їсть, їсть, потім враз перестане і дивиться в одне місце, дивиться. Аж якось Євдокія помітила це та й сплеснула в долоні:

– Ой світку ти мій, та що з тобою, Міську? Я все зиркаю за тобою, зиркаю і звернула увагу, що ти геть змарнів, став якийсь сумний і все думаєш, думаєш. Та що з тобою? Та ти такий молоденький. Та чого ти впадаєш у татову журу? Я розумію, що ти дуже гризешся цим, але, Міську, не треба так близько брати це до голови.

– Мамо, я не гризуся, але мені дуже жаль нашого тата. За що вони так бідують? Таже нікого не вбили, нікого не обікрали, чого вони ховаються?

– Йой, Міську, Міську! Що тобі скажу, влада то є влада і ніколи, скільки будеш жити, не заходи з урядовцями в щось погане.

– Мамо, а чого нема тих паперів, що мали прийти з Відня від цісаря? Може, якби були ті папері, то все б давно закінчилось?

– Міську, Міську! Я думаю, що ті папери вже давно прийшли, але ми їх бачити не будемо.

– Як так, мамо? Таже то нам прислано папери, вони наші. Хто може їх забрати?

– Йой Міську, Міську! Як ти ще багато не знаєш... Та й не все я тобі можу пояснити, бо і я не все знаю.

Михайло вийшов надвір, став під хатою, як укопаний, і подумав: “Папери, папери мали прийти з Відня. Де вони? Якби були ті папери, то, може, би цій біді був кінець”. Він пішов до гмінної канцелярії. Може, вїт щось скажуть. А в голові лиш одне снувалося: “Папери! Де папери?”

Михайло йшов по дорозі і нікого не бачив, лише дивився кудись уперед, ніби сліпий. Перехожі звертали на нього увагу, говорили щось до нього, але він нікого не бачив, не чув. У голові гупало: «Папери, папери, папери!» Не доходячи до канцелярії, Михайлові стало дуже душно, він розщепив кожух, у голові дужче щось почало гупати, в очах потемніло і він упав у сніг. Хтось побачив це, підбіг до нього, підняв голову, але він лише важко дихав. Хтось під'їхав кіньми, і його відвезли додому.

На ліжку лежав не той Михайло, що дві години тому обідав. У нього була гарячка, постійно говорив: “Папери, папери з Відня! Де папери?” Схоплювався, дивився кудись широко відкритими очима, його вговорювали, він падав на подушку і зажмурювався.

Іваниха кропила його свяченою водою, вже шутку палила, робила все, що хто казав, але хлопцеві не допомагало.

Приходив вуйко Андрій, посидів коло Міська, посидів та й сказав: “Якби йому спустити трохи крові, то, може, би трохи й помогло”. Але в селі не було таких, які вміли б пускати кров. Вуйко Андрій пускав кров лише худобі, а до людей не брався. Коли до нього зверталися з таким проханням, то він заявляв, піднявши палець угору:

– То є одне діло худоба, а друге діло люди!

Пройшло вже кілька днів. Михайлові не ставало ліпше. Вже так не горів, не скидався, нічого не говорив, дуже похудав і лише спав. Іваниха забідкалася, бо зрозуміла, що це щось недобре. На третій день повезли його до дохтора. Дохтор слухав його слухавкою, дивився в рот, в очі. Голкою колов у ступні, а потім виписав ліки. Вже коли Доця виходила з хати, то в сінях їй сказав: “Якщо це на лік, то через три дні встане, якщо ні, то...” – розвів руками.

Цілу дорогу Доця плакала в хустку. Михайло так і не пробуджувався, дорогою ще дужче пожовтів.

Опівночі прийшов додому Іван. Він уже знав про свою біду, але коли побачив Міська, то серце його тьохнуло. Це був уже не жилець.

Іван не витерпів, і плечі в нього здригнулися: “Міську, мій Міську, насліднику мій!” В хаті світла не світили. Надворі лежав сніг, і ясно-ясно світив місяць. У хаті було все видно. Іван нахилився, взявся за праву ступню, але вона була вже холодна. Іван притулився до ноги, поцілував у великий палець:

– Міську, мій Міську... Пам’ятаєш, як ти малим оббивав цюмплики зі стріхи? А я все казав, щоб не оббивав. Бо хто зимою це робить, то влітку оббиває пальці об грудю. Одного разу ти розбив собі оцей великий палець. Так розбив, аж ніготь зліз, – говорив плачучи Іван, – як ти плакав. А я завивав тобі його, завивав, і він так загоївся. – Поцілував у другу ногу. – А пам’ятаєш, Міську, як ти на ставищі набив собі будяків у підодшви, як ти не міг ходити, а я голкою їх витягав? Уже не буду це робити, ой, напевно, не буду... Міську, як я тішився, як ти перший раз на заводинах пішов гуляти, як перебирав ногами, а як вигулював. Тоді ніхто не вірив, що то перший раз. Але я не раз бачив, як ти танцюєш біля стайні з вилами. Ой Боже, мій Боже!... Вже більше ці ніжки танцювати не будуть, ой не будуть. – Іван потягнувся до колін і поцілував

їх, ще дужче ридаючи:

– Ого, вже ці колінця згинатися не будуть, ой не будуть. Ще тиждень тому ти мені розказував, що вже злагодив плут до орання, як змастив колеса в колісниці. Все розказував мені, де маєш починати орати, де сіяти. Іван зарідавав... Уже не будеш орати і сіяти. Відай, уже не будеш, Міську! Та я мав іти зі сватами сватати тобі дівчину. Місюнчику мій, я вже не покладу тобі вінок на голову. За що така кара?

Іван притулився до холодного лица:

– Міську мій, нецільований, ніхто тебе ще не обіймав. Йой Міську, Міську!

Іван замовк. Потім підняв голову догори, на очах блищали сльози, затряслись губи: – Це ворог мій до цього довів мене. Мій ворог! Війт у цьому винен, він погубив душу моєї дитини!

– Іване, не кричи, бійся Бога, бо хтось почує і донесе до гміни. Вгамуйся, бо ти вже нічого не зробиш, нашого хлопця не врятуєш. Якби тобі Бог поміг самому врятуватися, то ще півбіди, а як не допоможе, то треба сподіватися гіршого.

– Ти що, Доцько, вже мене ховаєш?

– Ти сам себе почав ховати, коли став збиратися до Відня, – тихо промовила Євдокія і замовкла.

Іван теж замовк і подумав: “Так, так, тут, звичайно, в усьому винен сам.”

Місько важко дихав, груди то опускались, то підіймались. Це вже була лиш половина того парубка, що ще тиждень тому порався по господарству. Хто міг сказати тиждень тому, що таке може статися? Хто? Але на все воля Божа.

Іван одягнувся і вийшов, пішов до своєї схованки у Мазуровій stodoli.

Перед ранком Михайло помер. На ранок уже був зібраний і лежав на лавах під вікном. Задзвонили всі п'ять

дзвонів, сповіщаючи все село про нового покійника. Так, як дзвонив сільський паламар, Петро Мурмилику, у п'ять дзвонів по покійнику, так, мабуть, ніхто не дзвонив на цілу округу. Від тих дзвонів аж кров студила в жилах.

Іван до ранку не спав. Усе йому снувалось в голові: як Місько народився і він з радості гнав коні аж у Тополівку... Як синок почав ходити та все тішився, тішився, що сам ходить... Як до школи ходив і добре вчився... Як перший раз упрягав коні, якого то сміху було, як гуляв біля стайні з вилами, – все це проходило, мовби наяву, і тут почали дзвонити.

Іван схопився, обхопив голову руками, губи самі шепотіли: – Помер, помер, помер мій Місько... Упав на коліна, почав молитися і бити поклони, врешті-решт підняв голову догори і промовив: – Господи наш безсмертний, владико всього світу, Отче нашого Ісуса Христа, Господи Ісусе Христе, Царице небесна, наша мати Богородице! За що така тяжка мені кара? Де я так важко согрішив, що Ви так тяжко мене караєте? Таже діти мають хоронити своїх родичів, а чому родичі хоронять своїх дітей? Де це написано? В якій Євангелії? На котрій сторінці? Най я прочитаю, аби-м знав! Та я ціле життя гарував, аби щось мати, аби мати господарку. Перший раз ви забрали в мене молоду жінку, тепер синочка. Де я так важко согрішив? Я ніколи не вигнав з хати жебрака, не давши йому кусень хліба, я ніколи не поїхав до міста і з міста попри старину, щоб їх не підвезти. А скільки я своїми кіньми виорав, посіяв, заволочив старим, немічним, калікам і ніколи не взяв копійки. Я ніколи нічого ні в кого не зичив, а як зичив, то вчасно віддавав. Нікого не образив, не принизив, над стариною не збиткувався. Кожної неділі і свята ходив до церкви. Кожний день молився і ранком, і вечором. Де я, Господи, согрішив? Нікого не вбив. Та що вбив – пальцем нікого не зачепив. Нікого не обікрав. За що така

кара? Господи, скажи мені, якщо я винен, то я вмовкну! Може, я согрішив, що посварився з війтом? Може согрішив, що їхав до Відня? Якщо це гріх, то, Господи, владико небесний, прости мені, грішному. Якщо твоя ласка, прости, якщо можеш... – Іван бився головою об землю, а потім упав на соломі і гірко заривав від болю, від розпуки, від горя, яке на нього впало. Плакав за Міськом, плакав, що не може бути на похороні, плакав над своєю долею. Знав, що грішить, бо доля була дотепер до нього прихильна. Але плакав...

* * *

На початку квітня до Топорівців перевели жандарма Кунця, який добре знав село і людей. Кунцьо розумів, що Яценюк є в селі і десь переховується. Але знав і інше, що живий чоловік хоче їсти, і йому хтось з домашніх носить їсти. Але хто? Вивчивши всіх членів сім'ї, він зупинився на найменшій Оленці. Тільки ця дитина, напевно, носить їсти. Кунцьо таки помилився.

Надворі вже потепліло. Поля почали зеленіти, вже скоро треба веснувати, але наближався Великдень, і люди були заклопотані підготовкою до великого свята.

У Великодню суботу, надвечір Кунцьо йшов вулицею і сам побачив Яценюка. Іван ішов у Жолоб до своєї двоюрідної сестри Олени. Там він мав вечеряти і переодягнутися в чисту сорочку.

Кунцьо побіг до гмінної канцелярії і взяв на підмогу ще двох жандармів, які, на всякий випадок, чекали в канцелярії.

Жандарми обскочили, зв'язали руки Яценюкові і повели до гміни при карабінах.

Яценюк ішов, зігнувши голову. Це був уже не той Яценюк: зарослий, посивілий, схуд, а виповнилось йому всього сорок п'ять років. Він ішов і думав про те, в чому його вина, що його ведуть зв'язаного, як убивцю, як бандита, як злодія? Нікого не вбив, не обікрав.

Про це саме говорили і жінки, які стояли на дорозі недалеко від гміни. В центрі гурту стояла Параска, Марія і вуйко Андрій.

– Вуйку Андрію, – заговорила Параска, – а що Іван Яценюк когось убив?

– Та ні, не чув за ним такого, – здвигнув плечима вуйко.

– Таже, вуйку, – обізвалася до всього цікава Марія, – а, може, когось обікрав?

– Та ні, жінки, – відповів старший чоловік. – Ви всі знаєте, прецінь, що мій сусід є газда, причому порядний. Усе, що він має, то це вони обоє з жінкою, дітьми пригаздували своїми мозолями. Нікого він, прецінь, не вбив, не обікрав.

– Та чому його ведуть під гверами аж три жандарми? – запитали в один голос жінки.

– Тут справа іншого характеру, прецінь. У Святому письмі написано, це я сам читав, коли служив у війську та ще й при конях, – відповів колишній служака і підняв утору палець, обвів жінок поглядом, а після продовжив, – що всяка влада дана Богом, і їй треба коритися. Кожен начальник є слугою Бога, і він носить при собі меч, котрим може покарати чи помилувати кожного, бо він в одвіті за це перед Господом Богом. Так – от, прецінь, Яценюк не покоровився владі. А це, проше пана, вже й політика, а політика – тонка штука.

Тут до гурту, звідки не візьмись, приєднався Петрусь, який зачув останні слова:

– Вуйку Андрію! Вуйку Андрію! А яка за тонка?

Вже від цих слів вуйко скривився, бо від цього Петруня ніколи не чекай чогось доброго.

– Петруню, ти де був? – спокійно запитав вуйко Андрій.

– Я йду зі Ставища, – відповів Петро.

– А щоб тебе був шлях трафив на тім Ставищі. Господи, прости мене, грішного, бо сьогодні субота великодна. Як ти

мене скрізь чіпаєшся, а вчепив би ся ти плота дай Боже! Всі засміялися.

Петрусь і собі засміявся й поспішив додому.

Вуйко Андрій продовжив свою бесіду: “Воно таке – хто не хоче урядувати, його силують до владної роботи, тому Бог ще й помагає, а хто, прецінь, рветься до влади правдами і неправдами, тому Бог однією рукою дає владу, а другою забирає розум. Влада – це драбинка, по якій дуже пруться вгору, але дуже не хочуть злазити вниз. Отаке, що Вам буду далі вповідати, не хочу набирати на себе гури, от...” – Вуйко махнув рукою і пішов від гурту.

– Ти диви, Маріє, який цей вуйко Андрій розумний чоловік, як він усе знає, як усе розуміє, – промовила Параска, дивлячись услід.

Але тут знову появився Петрусь:

– Хм, бо він служив у війську та ще й при конях, – тут підняв угору палець і подивився на всіх. – Та ще й у Відні! Та ще й бачив цісарського коня, прецінь, чи самого цісаря. Аякже, та він дуже розумний, як Соломонові портки.

Жінки всі розсміялися.

– Це не Петро, а якась комедія! – сказала Марія, – такий молодий, а як жартує.

– Ет, якби так газдував, як сміхоньки та хахоньки. Жартувати – не ціпком махати.

– Так-так, – протягнули жінки і подивилися вслід Петрові.

* * *

У канцелярії вже чекав війт. Івана повалили на землю і почали бити. Спочатку копали ногами, примовляючи: “Ось тобі цісар!... Ось тобі Відень!... Ось твоя правда!...” Потім били шомполами по спині, зробивши з тіла одне клоччя. Ці знущання, після вечері жандармів, продовжились. Вони мали

тверду настанову. Вже і вийт пом'якшав, як побачив, до чого це йдеться, і не хотів брати гріх на свою душу. Але жандарми робили своє діло. Опівночі тіло стало мертвим. А це була великодня субота 1902 року.

* * *

Опівночі черговий з гміни постукав у вікно до Яценюків. Вийшла Євдокія. Вона вже не плакала – сліз не було. Доця вже все знала, а що не знала, то здогадалася. Черговий був родичем і сказав, що вже переказав у Підвисоку, що зараз приїде Яценюків син, був уже у отця Войнаровського. По тодішніх релігійних канонах убиті, вішалъники і утопленники вдома не лежали, а лежали у трупарнях, які були на кожному цвинтарі.

Оскільки на цвинтарі на Паску будуть правитися парастаси, то отець сказали забрати тіло додому. Похорон буде аж у середу, щоб не засмучувати свято Великодня.

Зараз-таки приїхав з Підвисокого старший син Яценюка, із сусідами поїхали по тіло. До ранку все спорядили і поклали на лавах під вікном. Якраз це закінчили, як сестра Доці ввійшла в хату з кошиком зі свяченою паскою.

У середу людей на похороні було мало. Люди боялися вийта. Зійшлися лише близькі, родичі і сусіди. За домовиною йшов вуйко Андрій:

– Я казав уже не раз, прецінь, що газда має орати, сіяти, жати, молотити, молоти і їсти, а політика, прецінь, то є тонка штука.

– Так, так, вуйку, це Ви правду кажете...

– Так, так, – чути було, як повторюють жінки, йдучи ззаду...

* * *

НАРОДНИЙ МЕСНИК

Повість

У кінці городів протікав потічок, такий невеличкий у тиху погоду. Вода текла собі спокійно, місцями завихрювалася, що свідчило про нерівне дно. В деяких місцях у воді лежали невеликі шматки дерев, вода, переливаючись через них, тихенько дзюркотіла. Вдень цього не було чути, але увечері, коли навколо наступала нічна тишина, вода починала дзюркотіти голосніше, немовби невидима сила підсилювала якимось способом ці нічні звуки.

Зовсім інша картина спостерігалася, коли раптово танули сніги або в літню пору падали зливні дощі. Тоді тихенький потічок перетворювався на невелику грізну силу. Зносив кладки, на поворотах лупав береги, вода несла невеликі дерева. Гіллям вони чіпалися за прибережні дерева, кущі, інколи за деякі виступи на березі. Тоді вода створювала таке гучне дзюркотіння, при цьому створювалося багато шумовиння, водовороти. Це була свого роду невелика стихія. Кожен, хто спостерігав цю картину, все-таки остерігався потрапити в цю стихію, бо, попавши в неї, мусив добре прикластися, щоб вибратися, хоча могло закінчитись і гіршим...

Ніч була мовби мережана зорями. Ясно світив місяць, і тому виднілося, як у день. Де-не-де перегукувалися сови, інколи проривався спів солов'я і раптово затихав.

Люди, нагарувавшись за день, одні вже спали, інші готувалися до спочинку, тому в деяких хатах ще світилися каганці.

Під деревом над потічком стояло двоє молодих людей. Узявшись за руки, нікого не бачачи й не чуючи, дивились одне одному у вічі:

– Марусю... Чи справді ти мене любиш?

– Іванку... Ну скільки тобі говорити, що я тебе дуже і дуже люблю! Милий мій! Коханий.

Іванко невміло пригорнув свою любов і поцілував у губи.

– Це все добре, Івасю, що ми любимо одне другого, але скоро...

– Що скоро? – тенькнуло у грудях Івана.

– Скоро тебе покличуть до війська і наша любов закінчиться...

Маруся почала схлипувати.

– Чого закінчиться? Марусю! Ти що, мене розлюбиш? Проміняєш на іншого? Давай, говори все по правді! Не обманюй мене!

– Розлюбити не розлюблю, Іванку. Але сам подумай. Хто дозволить мені чекати на тебе чотири роки? Га?! Ти думав над цим? Я вже хочу віддаватися, Іванку! Я так хочу віддатися, що не можу тобі вповісти. І то лише за тебе!

І Марійка почала плакати. Жаль, що було темно, а то Іванко не побачив би жодної сльози, а вона, сарака, плакала.

– Та не плач, моя люба, моя лебідко! – Іван розгубився. Не знав, що йому в таких випадках робити. Для нього це все було вперше. В цих питаннях він ще не мав відповідного досвіду, як і не знав, що більшість дівчат – чудові артистки: в одну мить можуть заплакати, але без сліз, і засміятися, як того потребувала дана ситуація. Тому зі щирістю:

– Маріко! Та не плач! Ти думаєш, я не хочу.

– Що?

– Женитися. Я теж хочу. Але зрозумій, що після нашої женячки треба думати за господарку, а ти зразу військо та й військо. До війська ще можуть і не взяти. Отаке-то!

– Невже? – зраділа Марійка, а потім спохмурніла, – Чекай, Іване! До війська не беруть калік, хорих. Ти що, каліка на щось?

– Та що ти таке говориш? Який я каліка? Я за господарку почав, а вона зовсім про інше.

– Ну то давай, Івасю, говорім, про що ти хочеш.

– Ти розумієш? – Іван почав мнути пальці в руках. – Ви ніколи не говорили в хаті, що тато дає за тобою у придане? – і якось насторожився, аж у грудях почало щось бухкати, дуже вже було цікаво, що Данило Гриськів, майбутній тесть, дає у придане своїй доньці.

– Йой, говорили-м! Ще й не раз! Тато з мамою дають мені два морги поля, молоду корівчину, коня, теличку, свиню, кілька овець, кури, качки...

Іванові аж дух перехопило в грудях. Та це ж яке багатство!

– Ти знаєш, Івасю, що хочу тобі вповісти, зразу тато хотіли дати мені стару корову. Але більше року тому, як вона розтелилася, то мала теличку, і мама сказали мені, що вона моя. То я змалку ходила коло неї, все деколи давала скоринку хліба, посипану цукром, гладила її. А як годувала худобу, то все вибирала їй запашненького сінця, давала більше пійла, ходила, як коло своєї. А тепер, як прийшлося ділити, то мені стару корову.

– Е тату! Це несправедливо, – заявила я. А мама мої та й кажуть:– Ет, Даниле, як помінили, то нехай так і буде.– Отак, Іванку, я добилася свого. Бачиш, яка я вимоглива щодо справедливості. – А тобі, Івасю, що дають?

– Мені? – Іван замовк. Що йому дають? Їх є чотири брати. Він найстарший у сім'ї. Вони не такі багаті. Але, – подумав, – і не бідні.... – Давай, Маріко, так. Завтра я скажу твоїм, що хочу женитися. Якщо вони згідні, то в суботу я прийду зі сватами тебе засватати і там уже про все договоримось.

– Йой! Івасю! Яка я щаслива! Боже! Я скоро віддамся, я скоро віддамся!– і почала кружляти на одній нозі...

– Ти, небого, не дуже тішся. Ще не знати, чи твої дадуть згоду!

– Та як не згідні?! Вони все знають! Не переживай, Івасю! Все буде добре. Лиш приходи!

* * *

– Йой, то-то ні! То-то ні!...

Гаврило крутився на лаві, то згинався удвоє, то випрямлявся.

– Йой то-то ні та то-то ні! – кричав на всю хату.

– Болить дуже? – обізвалася з ліжка Палагна, – а я казала, хіба не говорила?

Гаврило вже десять років, як одружився з бездітною вдовицею. Трохи Палагна була старшою від нього, але ненабагато. І коли Гаврилова сестра сварилася з ним:

– Ти що братчику надумав? Що, в селі дівчат немає? Ти з бабою женишся?

– Але має кілька моргів поля, коня, худобу, – обізвалася на те Гаврилова мама, – рахуй, відразу газда. А то, що вона трохи старша, то що буде її варити та не ввариться? Таке говориш, що нема що слухати. А що ліпше, що ти до свого Василя шкірила зуби, а він до тебе? Як зійшлися голаками, так і дотепер, – змахнула рукою.

– Але, мамо! Таже вона весь час слабує. В неї вічно перев'язана голова. Навіть влітку ходить у кожусі. Як розпариться в ньому, то коло неї встояти не можна. Від того смроду пес би урвався. Надворі така спека, а вона все каже: – Щось парить, напевно, дощ буде! – і блудить по небу очима, шукаючи хмар. Агій на вас! – і сплюнула. – Таже з неї всі люди в селі сміються.

– Агій на тебе! Сміються? То нехай сміються! Але наш Гаврило таки буде газдою біля неї. Та таки буде

– Мамо! – не вгавала Параска, – та він проти неї, як хрущ. Що це за пара буде?

– Боже, Боже! А то що, як будуть іти до шлюбу, то на вагу

будуть ставати? Не маєш що говорити? Ліпше набери води в рот.

Гаврило і Палагна побралися. Палагна, як газдиня, все вказувала Гаврилові:

– Ти, Гаврилку, слухай, що я тобі кажу, та й буде все добре в нас. Не слухай, що люди говорять, бо вони тобі нічого доброго не порадять. Вони нам заздять. А, зрештою, я таки старша від тебе, я вже більше прожила на цьому світі. Біда лише в тому, що я слаба, я не можу робити, ой не можу, ... – стогнала і приповідала Палагна, – ой Божечку! За що така кара? В голові весь час щось гупає, ніби коваль у кузні б'є молотом по ковадлу, ноги і руки ломить, серце весь час болить... А печінка? Весь час ние та й ние. Одне, що мене тримає на цьому світі, це добрий апетит. Мені все смакує. На що подивлюся, того хочу з'їсти, – весь час говорила дебела молодиця.

– Йой! То-то ні! Йой! – заверещав Гаврило тримаючись руками за живіт.

– Та я казала тобі Гавриле, не двигай самий тоті мішки. Хіба не міг когось покликати на поміч?

– Кого? Кого? – застогнав Гаврило.

– Та вже якщо так сталося, то якимось може би я допомогла. Як самому передоймати такі наповнені мішки з зерном?

– Йой! То-то ні! Йой, я, видай, до ранку не дожию!

– Ага! Не дожию! Раненько підеш до Параски Куцої, та й вона вправить тобі нарушений трунок. Ти, певно, його порунтав. Так-так! Це буває. Параска вміє це робити. А, зрештою, ти худобу обійшов?

– Обійшов, обійшов. Йой, які в мене болі. Боже, допоможи це перебути! Боже, допоможи перебути до ранку. Йой, Отче, наш іже єси на небесі, нехай святиться ім'я Твоє, нехай буде царство Твоє, нехай буде воля Твоя.

– Дивися, Гавриле, – перебила молитву, яку почав

говорити Гаврило, – ранком, поки будеш іти до Куцої, аби ти обійшов худобу, ти добре знаєш, яка я слаба та й не можу.

– Палагно, Палагно! Якби ти знала, як мене болить усередині, то ти би таке не говорила.

– Гавриле! Та що ти верзеш? Це тобі минеться, так завсігди не буде. Якось перетерпиш.

– Палагно! Та мене так болить, гейби хто там поров мене ножами. А ти за худобу? Видай, біля неї вже ходити не буду. Ой, не буду! Ади, бачиш? Ти все слаба та й слаба, але так не мордуєшся, як я. Йой! Йой! – знову заверещав Гаврило.

До Палагни нарешті дійшло, що з Гаврилом справа серйозна. «Не дай Боже! Йой, не дай Боже!» – Палагні почало всяке снуватися в голові. Вона стала хреститися, щоб відігнати дурне з голови.

– Гавриле! Га?! Гавриле! – занепокоєно заговорила скоромовкою, – не переживай за худобу, я якось з Божою поміччю обійду її. Так-так! Обійду! Не переживай! Може, пан-Біг дасть мені сили це зробити!

Та й таки Палагна в одну мить зажурилася. Одне, що Гаврило так тяжко захворів, він, сараку, не мав аж такої моци в тілі, але, Слава Богу, робив усю роботу по господарстві.

А по-друге, всі ці роки Палагна нічого не робили, навіть їсти не варила. Все Гаврило та й Гаврило, бо вона слаба. Тепер їй стало трохи страшнувато на душі: як це вона має те все зробити? Та й хто знає, скільки буде хворіти її газда... А, не дай, Господи, – Палагні знову почало дурне снуватися в голові. Від цього вдарила себе кілька разів по губах, потім по голові.

– Йой! Йой! – лунало раз по раз у хаті...

* * *

Сільський війт Антось Грищук ішов по вулиці, поволі роззирався довкола, підпираючись палицею для солідності, – аякже, великий господар, газда в селі, це тобі, проше пана,

не що-будь. На грудях погойдувалася вйтівська бляха, підвішена на шовковому гарно переплетеному шнурку і через шию.

– «Ану, – думав вйіт, – скільки є в селі багачів і всі при зустрічах скидають перед ним капелюхи, дехто навіть цілує його в руку, як отця Войнаровського. Щоправда, він схиляється лише перед отцем. Може навіть слухати від нього докори, зауваження на свою адресу. Але це отець – духовна особа. Правда, – і вйіт скривився при згадці про сільського жида Бренделя, – цьому навіть деколи терпить деякі його зухвальства супроти нього, вйіта. Одного разу в неділю, перед виборами, коли односельці вийшли з церкви, вйіт виступив перед ними і приказав за кого віддати свої голоси. Тут, де не візьмись, появився цей жидюга, – і вйіт ще й тепер заскреготав зубами, хоч це вже минувшина, згадавши ті слова: – проше, красне панство, не дуже слухайте нашого вйіта, він уже продався, його купили! Але що ж поробиш? Брендель навіть вільно заходить до повітового старости. Знається з високим начальством. Які там у них справи, ніхто не знає. А взагалі-то в Топорівцях мир, порядок, люди слухняні, вйітувати можна, і то не один рік».

Так роздумував про себе вйіт, відповідаючи на привітання односельців, аж поки не увійшов на своє подвір'я.

– Антосю! – протяжно звернулася всюдисуща Доця, яку всі у селі звали вйітихою, бо вона справді керувала всіма громадськими справами в селі, лише не носила вйітівської бляхи на шиї. Її сказане слово було трохи що не законом самого Юзефа Пілсудського. Його всі мали виконувати. А вйіт лише махав головою і підтакував на те все, що говорила найрозумніша на все село – його Доця.

Одного разу, навесні, про це довго розказували у селі, у гмінній управі засідали радні й обговорювали бюджет села.

Боже! Як потів раз по раз сільський писар, аби те все списати на папір і ще до вечора відвезти ті клятї папери у Городенку. Але несподівано з'явився якийсь хлопчак, присланий війтихою:

– Вуйку Антосю! Вуйна переказали абисьте закривали свою раду і вже були вдома, бо вуйна якраз вивертають кулешу. Обід готовий.

Війт, так схопився з-за столу, що трохи його не перевернув:

– Раду продовжимо завтра зранку!

– Але, пане війте! – схопився писар, – таже лишилося вивести кілька слів і все готово. Підпишете, вдарите штемпель і я можу їхати до Городенки. Та й спокій голові.

– Ні-ні! – замахав руками війт, – завтра, завтра поїдете, пане писарю. А, зрештою, штемпель у мене вдома. То ще треба упросити Доцю аби вдарила той штемпель. Ви думаєте, то так просто мені війтувати? Я ще не знаю, пане писарю, чи ви й завтра поїдете в Городенку. То ще треба аби моя Доця дала дозвіл. – Еге! – махнув головою війт і в двері.

– Антосю! – знову звернулася війтиха, – ти відніс бокс і ремінь на підшви до Петра Ільчишиного?

– Аякже, аякже! Ще вчора!

– І що він сказав?

– Та сказав, що буде робити.

– Добре! Я цим питанням займуся.

Війтиха прийняла в собі якесь рішення.

* * *

Жила в селі старша жінка, яку всі звали Параскою Куцою. Жила бідненько, але знала вправляти на місце зрушені від тяжкої праці шлунки. Наприклад, підніме чоловік якийсь вантаж, дивись, а в нього починаються болі в животі, кажуть, що від перевантаження опустився шлунок. Звичайно, що то

не так. Від непривички справді може напружитися черевна мускулатура, черевний прес. Чоловік мучиться, корчиться в судорогах. Куди діватися? От і йде до Параски, яка має практику, як це робити. А має вона невеличкий горщик, вкидає туди пучок повісма, запалює. Повісмо швиденько згорає, а в результаті згорає кисень. Робиться в горщику свого роду камера розрідженого повітря. Параска скоро прикладає тоту посудину до живота, на те місце, де має бути шлунок. Горщик втягає в себе м'якоть живота і ніби підтягає на місце шлунок, який опустився. Насправді це психологічний прийом. При цьому вона промовляє кілька різних молитов, потім горщик знімає, на те місце кладе зліплений коржик із курячого посліду і міцно перев'язує живіт. Хворий заспокоюється, трохи лежить, виконує легку роботу. Через кілька днів болі у животі зникають і чоловік стає працездатним.

За це Парасці платили кілька шусток, приносили миску якогось борошна або квасолі. Приносили і сир, сметану, молоко. Платили, хто чим міг. Ось і сьогодні надвечір Марія Грищукіна принесла трішки молока. Параска подивилася на своє скромне господарство і розвела руками:

– «Куди це я маю вилляти молоко?» Мала два горшки. Один малий, яким проводила своє лікування, другий – більший, якого давала в село на начинку, коли замащували печі.

– «Гм... – подумала Параска, – вже кілька днів до неї ніхто не звертався по допомогу. Виллє молоко у більший горнець, то буде молоко майже на дні». А дуже хотілося кисленького молочка. – «Ет! – продовжила свої думки Параска, – виллю у менший. Може ніхто не прийде. За цей час молочко файно скисне». Параска від задоволення аж усміхнулася, уявивши, яке-то буде добре свіжокисле молочко з картопелькою.

* * *

Сонце хилилося до заходу, але надворі ще був день. Відчуваючи, що скоро стане темніти, почали дуже літати хрущі. Це, так би мовити, була їхня найсприятливіша пора в житті.

Дивлячись на це все, на призьбу присів Петро Ільчишин і запалив люльку. Він уже би й вечеряв, але його Анна ще бігала то до хати, то до стайні, то на город. Уже й діти дрімали в хаті коло столу, чекаючи на вечерю.

– «Чи цеся думає давати вечерю, чи ні? – нервувався в душі Петро, – цілий день у роботі і в роботі, вже би пора й спочити. Але, як заснеш на голодний шлунок?».

Петро був високого зросту і сухої статури. Проте мав тверде і м'язисте тіло. Виробив собі його, ще як служив рідній Україні. Він був стрільцем Української Галицької армії. Нераз у неділю чи у святкові дні на подвір'я приходили поважні газди послуhati Петрових розповідей про те, як він і його побратими зі сльозами на очах здавали полякам Львів – їхню столицю. Їхні командири говорили, що це тимчасово, а вийшло... і Петро безнадійно махав рукою.

Після роздумувань любив розповідати про Чортківську офензиву, як вони били поляків і вже от-от мали увійти до Львова, але знову не пощастило. Поляки дістали серйозне підкріплення і відтиснули їх аж за Збруч.

З гордістю розповідав, як перед їхнім полком виступав сам Головний Отаман Симон Петлюра. Потім били більшовиків, денікінців. А потім, а потім... і Петро завжди чухався в голову. Йому дуже було неприємно розповідати про те, як їхні командири вели переговори про спільні дії на фронті проти більшовиків разом із денікінцями. Так-так! Петро навіть був відібраний для охорони цих переговорів. Навколо села тримали охорону: що шість метрів стояв

галичанин і що шість метрів – денікінець. Пізніше тиф, зрада...

Петро з кількома побратимами залишили такий непевний фронт і подалися додому. Цим вони уникнули приниженого попадання у польський полон. Та як лише прийшов додому, його зразу польська влада покликала до армії. Так що і війна, і польська армія йому надоїли. Ой, як надоїли...

Нарешті Ільчиха (в селі звали їх Ільчишині, бо Петрів тато звався Ілько) запросила на вечерю, перебивши в такий спосіб Петрові думки. Ільчиха побудила дітей, і всі приступили до вечері. Перший раз їли накришену зелену цибулю, в якій де-не-де виднілися сліди вареного яйця, помащена свіжозбитою олією. Хліба вже не було з чого пекти, але було ще трохи кукурудзяного борошна, то Ільчиха зварила кулешу. Потім їли ще молоко з кулешою.

– Таку кулешу зварила, як Городенка, – дорікнув Петро, – чи надовго стане того борошна? До жнив ще ого-го.

– Не переживай! Не з'їсте тепер, то доїсте завтра ранком. А зрештою, зранку йду досапувати картоплю в Тополівку. Та щось мушу взяти з собою їсти. Коби лишилося хоч трохи кулеші, зварю яйце, та й буде мені на полуденок та й на обід.

– Ти знаєш, Анно, якось мені розповідав Іван Гафійн, що він умудряється їсти одне яйце з півкулешою.

– А це як так можна?

– А так! Кусає кулеші, яйце вмокає у соломаху і злизує. Десь-не-десь ушкребе зубами яйця і так смакує.

– Боже, Боже! До чого лише люди, саракі, не приспособлюються, – а ти, Петре, що завтра плануєш робити?

Петро мав кілька спеціальностей: майстер, столяр і неперевершений швець. Навчився шевському ремеслу, як

служив в українській армії. Придбав собі весь необхідний для шевства інструмент. Крім того, що ремонтував, виготовляв добре взуття, цінили його всі у селі, ще й за те, що мав шевські обценьки, якими при необхідності витягав односельцям зуби. Не раз, було, чи зимової, чи літньої пори, лише добре засне, а тут хтось гримає у вікно: – Йой, вуйку! Вуйку! Рятуйте, бо гину! І Петро рятував. Бувало, що й Ільчиха помагала. Тримала за голову.

– Я завтра, Анно, почну робити чоботи нашому війтові. Ще передучора, як війт приніс матеріал, я зняв мірку. Та й не дуже файно аби війт мені нагадував про роботу. Все-таки, як-не-як, а до нього в будь-який момент може виникнути нагальна потреба, то як тоді дивитися йому в очі. Крім того, надвечір приходив післанець від війтихи. Отаке! – і Петро розвів руками.

* * *

Польовою дорогою йшов чоловік. Він не спішив, не оглядався навкруги, йшов собі, як господар на своїй землі. Твердо ступав розміреними кроками. Вже було темнувато, ясно світив місяць, освічуючи йому дорогу. Звудусіль чулися голоси цвіркунів, які деколи переростали просто у концерти.

Незнайомець ішов і деколи вслухався у ці концерти, але переважно щось роздумував, аналізував, радився в думках «Чи правильною життєвою дорогою ти йдеш і ведеш за собою своїх побратимів?»

Про нього на Покутті ходили цікаві розповіді, легенди. Покутяни визнавали його відважним і невловимим народним месником. Деяка галицька преса охрестила його невловимим опришком і навіть «Новим Довбушем».

Він мстив панам та їхнім посіпакам за завдані людські кривди. Особливо пани-дідичі, багатії розперезалися, коли

нашу землю окупувала шляхетська Польща. Ось і сьогодні він відвідав русівського пана Броніслава Теодоровича.

Пан Теодорович перед сном любив зі своєю дружиною пройтися кілька разів по доріжці в саду, посипаній жовтим піском і обкладеній уздовж річковими каміннями-булижниками. Після такої прогулянки панство спускалося до бесідки, посередині невеликого ставка. За вказівкою пана Теодоровича його робітники насипали глиняну доріжку по дну ставка, а на середині такий собі невеликий земляний круг, на якому сільські теслі побудували цю гарненьку бесідку. Там був столик, а навколо лавки. Як тільки Теодоровичі, зробивши останній круг, наближалися до ставка, їхня кухарка приносила на підносі дві філіжанки кави з кожушком і на тарілці кілька тістечок. Деколи, якщо цього бажала пані, приносила спечений пляцок з яблуками або повидлом.

* * *

Ще коли пан зі своєю панею гуляв по садовій доріжці, за ними уважно стежив із густих зарослів у саду він – народний месник. Йому в Снятині на базарі пожалілися русівські селяни, що пан Броніслав обіцяв їм заплатити на сапці кукурудзи за денку по злотому, а заплатив лише по пів, мотивуючи, що погано висапали.

Ось він і завернув, щоб трохи пригамувати гонорового пана-дідича. Нехай не думає, що на нього нема управи.

Як тільки панське подружжя почало приближатися до ставка, за ними назирці став наближатися їхній непроханий гість. Коли кухарка віддалилась, направляючись до панської вілли, на доріжку ступив незнайомець і попрямував до бесідки.

Пані відразу побачила незнайомця: вище середнього зросту, в сорочці з піднятим коміром і перев'язаним чорним

бантиком. На молодому красивому обличчі виднілися красиві вусики. Пані поклала свою руку на панову, хотіла попередити, що до них прямує якийсь незнайоμεць.

В останню мить гостя помітив і пан, хотів гукнути сторожу. «Адже це хамство, – скипів подумки пан Теодорович, – такого ще собі ніхто не дозволяв відколи побудована ця бесідка!... Під час таких прогулянок перед сном ніхто не мав права з челяді тривожити панів, тим паче з чужих.»

Теодорович рвучко зірвався на ноги, вирячивши зі злості очі, але незнайоμεць уже був поруч:

– Тихо, пане Броніславе! Тихо! Я – Чайковський! – вимовив з притиском.

Від почутого панове тіло обм'якло, язик миттєво затягнуло у горло, і він безсило присів. Пані поблідла, під столиком схрестила пальці рук, аж ті почали хрускати. В їхніх колах це ім'я вимовляли зі страхом, оглядаючись, чи хтось їх не чує.

Про Чайковського польська шляхта розповідала, що він бандит, убійник. А народ склав про нього пісню:

Пан плечима лиш стискає, – Іди, нелюде проклятий! –

Опришка благає, Чайковський гукає. –

Гроші срібні із кишени А ті гроші поміж бідних

Чисто витрясає Він розподіляє

Кажуть ляхи, що я бандит –

Людей убиваю,

Я нікого не вбиваю

Бо й сам душу маю...

– Ну що, пане Броніславе? – мовби напівжартома, усміхаючись, заговорив Андрій Чайковський, присівши навпроти пана. – Вам передавали, що я збираюся вас відвідати?

Пан мовчав, втупившись очима у складені на столику руки, які дуже помітно тремтіли від страху.

– Ви добре знаєте, що ваші дворові пси мало незагризли жінку із сусіднього Підвисокого на полі, коли вона йшла до Снятина. Ви все зробили, щоби вона померла у лікарні. А на суді ви наймили свідка, який заприсягнувся на Євангелії, нібито панські пси в той час були прив'язані. Скільки ви йому за це дали? Морг чи два поля? А знаєте, я можу привести цього чоловіка, і він отут, при свідках, розкаже, як витирав псам морди від крові, як ви його вмовляли іти свідчити, покаже те поле, яке ви йому подарували за цю послугу...

Пан мовчав. Пані зі страху водила очима то вправо, то вліво, чи не покажеться хтось з охорони. Але навколо було тихо. Вона не могла знати, що охорона попереджена. Її в той час і близько не було.

Скрізь ще було добре видно. Травнева ніч насувалася не так швидко, як, принаймі, вереснева.

– Якби ці люди звернулися до мене по допомогу, – продовжував гість свою бесіду, якою мовби хльоскав пана по лиці рукою, – я б їм, звісно, допоміг вирішити позитивно це питання, без суду звичайно. Сьогодні, де господарює польська шляхта і вам подібні, пане Теодорович, годі шукати правди.

Але я прийшов у іншій справі. Ви, як наймали сапальників у селі, то обіцяли заплатити за денку по злотому. А заплатили по скільки?

– Так і заплатив, – вичавив із себе пан.

– То що, – продовжував Чайковський, – привести цих сапальників до двору?

Пан мовчав. Кава і кожущок у філіжанках давно застигли. Про них тепер ніхто не думав. Панам було не до кави. Боже! Як пан Броньо любив смакувати отой кожущок. Кухарка варила молока в кількох каструлях,

відстоювала, поки не сформується пінка, аж така, що трохи не зі сметаною. Потім ці пінки збирала у невелику чашку і ще відстоювала. А коли надвечір готувала панам каву, то панові кидала 4-5 ложок тої пінки зверху до кави. Тоді у філіжанці на каві створювався такий собі кожушок. Пані, правда, не дуже це любила, то кухарка їй кидала лише 1-2 ложки.

Чайковський підвівся:

– Ходімо, панове, до вас у покій.

– Чого? – вирвалось у пана.

– Там продовжимо розмову. Беріть, пане Броню, паню попід руку з одного боку, а я з другого, – тихо приказував гість. Подумки пани снували: «Ото вже нас найшла біда. Чисто біда!»

– Ви, пані, усміхайтесь, усміхайтесь... А то виглядаєте гейби вас з хреста зняли або три дні мокли в сировиці.

Так утрюх повелися до двору. Біля вілли стояло чогось два охоронці і поглядали у бік панів. Їх здивувала поява третього, причому для них не знайомого гостя.

– «Щось не зіграло, – подумав Чайковський, – охоронців не мало бути».

– Пані, всміхайтесь і смійтесь, – впівголосу скомандував гість і стиснув руку вище ліктя. Пані засміялася.

– Дужче! – Пані зареготала. Охоронці, почувши, що пани веселяться, повернулися і пішли в інший бік. Пан щось мугикнув:

– Пане Броніславе, не дурійте!

Коли опинилися в покої, гість суворо наказав:

– Пане Броніславе, відкрийте свій тайник!

Пан гарячково почав шукати ключі.

– У правій кишені штанів, – зі страху підказала пані, мовби загіпнозована.

Пан довго вовтузився, ніяк не міг попасти ключем у замочну скважину. Чайковський подивився у тайник і побачив там лише кілька купюр. Порахував. Двісті злотих.

– І це все? – глянув спершу на пана, потім на паню.

Пан упав на коліна:

– Клянусь! – приклавши руку до грудей. – Це все!

– Потім будете всім розповідати, що я вас пограбував?

– Ні-ні! Ми їх вам даруємо! Ми даруємо! Даруйте життя!

– Та ви що? Я що, убійник? Та я ще нікого на вбив!

Але якщо ви даруєте, то не відмовлюся. – І поклав гроші у кишеню.

– Але сапальникам треба доплатити!

– Завтра, пане Чайковський! Завтра! – гарячково і поквапливо погодився пан.

* * *

Андрій Чайковський йшов із суворим обличчям. Він завжди був таким, таке було для нього суворе життя. Народився у кінці XIX століття у Серафинцях, побіля Городенки, у простій селянській сім'ї. Батько – будівельник, мати – домогосподарка. Крім нього, у батьків було ще четверо дітей. Закінчив сільську школу, а потім Городенську гімназію «Рідна Школа». Під час навчання познайомився з історичною літературою та історичними героями Устимом Кармелюком, Олексою Довбушем, Лук'яном Кобилицею.

Андрій навчався у шостому гімназійному класі, коли вибухнула перша світова війна. Після окупації Покуття російськими військами гімназію закрили. Прийшлось доучуватися при шляхетській Польщі. Проте після здачі матури Андрій Чайковський через матеріальні нестатки не пішов далі вчитися. Дуже хотів влаштуватися на роботу. Та польські чиновники рекомендували роботу в глибині території Польщі або помінати свою національність на

польську. Ні одне, ні друге не влаштувало. Таке відношення польської влади в душі його збунтувало.

Андрія до болю вражало ще й оте нелюдське ставлення панів-шляхтичів, багатіїв та їх прислужників до простих українців-хліборобів. Голод, здирство і глузування з простих людей. Все це залишало негативний відбиток у його душі. Висновок напрошувався один: лише боротьба. Але як? Як це робити? Все частіше й частіше на гадку спадали його улюблені герої з дитинства – народні месники Устим Кармелюк, Олекса Довбуш Лук'ян Кобилиця.

На перших порах почав виступати як стихійний бунтар. Але це було не так просто, бо пани-дідичі мали своїх охоронців. Тоді став збирати групу скривджених селян і з ними нападати на маєтки багатіїв, відбираючи нажите на людській праці добро, роздаючи його скривдженим і бідним. У народі почала ширитися чутка про появу «нового Довбуша».

* * *

Одного разу в селі Ганьківці, що недалеко Заболотова пізно ввечері один із ватаги отамана Андрія Чайковського викликав з хати сільського війта.

– Пане вийте! – тихо мовив отаман, – я Чайковський!. Тому з переляку аж дихати не дало, язик затягнуло хто зна куди.

– Пане вийте! Ви не хочете до мене говорити?

– Я... Я... Я..., – витиснув із себе вийт.

– Я чув про вас, що ви так файно і багато любите говорити, а тут... А ну хлопці помацайте ззаді, чи не мокрі портяниці у війта? Всі почали сміятися.

– Та я нічого паночку! Та я нічого! Лише хотів-єм би поцілувати такого великого пана в руку – вийт трохи відійшов і підійшов до Чайковського.

– Я не священик, щоби мене цілувати в руку, та й не для того я вас закликав.

– Слухаю вас, паночку, – почав улесливо входити у свою роль вїйт.

– Я би волів, щоб ви нас відвели до найбагатшого чоловіка у вашому селі.

– Проше пана, проше. І вїйт, схитрувавши, повів їх до жида-корчмаря Гюбшера. Цей жид був дуже скупий. Вїйт ішов попереду і думав: «От тепер я відплачу цьому Гюбшеру. Ніколи не дав йому, вїйтові, ні порції горілки, ні вина, ні тобі щось попоїсти». Жидів розбудили і отаман розпочав проводити ревізію. Старий Гюбшер сидів собі на лаві і лише поглядав зпідлоба, клянучи все і всіх на світі. Проводячи цю роботу, Чайковський попросив, щоб йому і його хлопцям зготовили вечерю. Знайшов кілька золотих речей і всього-на-всього 120 польських злотих. Звичайно отаман розраховував на більше.

Хлопці розсілися за столом і почали вечеряти. Вїйт думав, що і його запросять, але стояв посеред хати і лише лигав слину дивлячись, як хлопці з Чайковським смачно їдять і запивають червоним вином.

Готувала і подавала до столу донька Гюбшера, – Сара, яка подаючи страви час від часу вступала у бесіду з Чайковським. Нарешті насмілилась і попросила віддати їй золотий годинник, бо то дарунок її нареченого.

Отаман відразу вволив її просьбу і віддав годинник, до того ще додав кілька злотих, аби вранці жидівська сім'я мала за що купити собі хліба. Повечерявши Чайковський сидів дуже похнюплений. Його уже вкотре почав мучити зубний біль. Але час летів і нічні гості вирішили добиратися додому через Топорівці. Дорогою зуб у Чайковського так розболівся, що йому нічого не хотілось. «Що робити? Що робити?» –

весь час напругаючи пам'ять думав отаман. До повітових лікарів йому не дуже хотілося звертатися. Коли вїхали у Топорівці, отаман дав команду зупинитися біля однієї з хат і попросив своїх побратимів взнати чи не має в селі такого чоловіка, що тягне зуби. «Та не може бути, щоби всі ходили до повіту до лікарів. Хтось мусить в селі робити цю роботу».

Розбудивши одного з господарів, узнали, що є в селі такий чоловік. Він швець. До нього і направили незнайомих людей.

Петро Ільчишин допізна робив чоботи. По-перше, хотів скоро виконати заказ, а по-друге, дуже спотребилось кілька злотих у господарці. Може якусь годинку поспав, як хтось настійливо, але легенько постукав у вікно. До таких нічних візитів Петро вже давно привик. Село велике, людей багато і в кожного 32 зуби. Рідко в кого не боліли зуби. Він не лікував, бо не доктор, але витягнути зуба міг.

Петро підвівся і підійшов до вікна. Хоч було темнувато, але добре розгледів, що там стояло два незнайомі йому чоловіки. Причому один з них вроді би був якийсь панок.

– Господарю, відчиніть! – мовив тихо панок, – Маємо до вас термінову справу і показав пальцем на лице. Петро відкрив сінешні двері з невеликим острахом. Все-таки незнайомі люди.

– Вуйку! Ми їдемо із далека і сталася нам у дорозі причка.

– Яка? – з боязню в голосі запитав Петро. В думках подумав: «Може це якісь грабіжники? Але зрештою в нього не має, що грабувати».

– Дуже вже розболівся у мене зуб. І це вже невперше. Я вирішив, щоб ви його вирвали.

– Перепрошую красне панство, але я не дохтор, я звичайний швець. Чайковський витягнув злотий і поклав в руки розгубленому Петрові. Той подумав в мить: «Таже голубчику! За злотий треба добре сапати цілий день!».

– Ну добре, заходіть, – відразу зм'як Петро, навіть не здогадуючись кого він впускає у хату. Чайковського так почало сіпати лице, що не міг і говорити.

– Сідайте ось тут на лаву, – заметушився господар, бігаючи по хаті, розперезаний і босий. Петро схилився над невеликим ящиком, і почав шукати потрібний для цієї справи інструмент. Отаман, як побачив заржавілі обценьки в руках шевця, то йому відразу похололо в середині.

– «От тобі і народна медицина. Боже! Боже!» – махаючи головою, але змовчав, бо біль вже доходила, як йому здавалося до мозку.

– Так! Спокійно собі сидіть, – командував Петро, взявши його ноги межі свої. Стиснув. – Відкрийте паночку рот, роздивився хворого зуба, лівою рукою обійняв міцно голову, правою рукою засунув обценьки в рот. Якось зачепив за закручений вус, вуса відвалились. Петро обімлів зі страху.

– Та вже тягніть! – від болю і від страху скрикнув отаман. Петро ніби протрезвів вхопив обценьками потрібний зуб, покрутив ним і готовий...

– Ай! – застогнав Чайковський, але зуб уже був у Петрових обценьках. Кров потекла з рота, панич вихопив з кишені хустинку і приклав до рани. Посидівши трохи, панич підвівся, подивився з вдячністю на Петра, – отака вона народна медицина, – вдруге сьогодні проговорив не досить чітко гість, бо з рота стирчала кривава хустинка.

– Я вам вельми вдячний, – подякував отаман. – Я Чайковський!

Від цього одного слова Петрові завертілися чорні круги перед очима, впав навколішки зі страху:

– Пан... паночку... – зі страху господареві заплітався язик, витягнув з кишені златого, яким так утішився і простягнув Чайковському. Той сміятися ще не міг, але подивився теплими

від вдячності очима, запхнув руку в кишеню, витягнув ще одного златого і запхав спантеличеному господареві в руку.

– Про те, що я був у вас нікому ні слова – і вийшов. Петро далі стояв навколішках, нічого не розуміючи, і дивився то на двері, то на два злотих...

* * *

У неділю після обіду зібралися ґазди у Петра Ільчишиного, щоб послухати і обговорити останні новини. Надворі було тепло і безвітряно. Трохи припікало сонце, тому винесли надвір лавки і посідали у холоді.

Першим розпочав бесіду Танасій Угрин.

– Хотів-єм вам добродії щось уповісти, раз ми не зговорюючись так дружно зійшлися, – майже всі повитягали капшуки і почали крутити цигарки, знаючи добре Танасія, що любить добре уповідати і довго, – ви знаєте, я до полудня був у Городенці на базарі.

– Та й по чому сьогодні поросята? – вихопилося у старого Гнидки.

Усі зашушукали, мовляв куди преш, як німий до суду. Танасій зле подивився на старого, хотів щось гостре, сказати, – але передумав, – старший чоловік та й якось не пасує, а в думках подумав «Які літа такий і розум». – Так от. Стоїть у кулку коло шість ґаздів і жваво щось обговорюють. Та так сміються, що аж за черева тримаються. Підходжу ближче та й теж стаю до гурту. Цікаво, що воно таке? Коли це йде бесіда, як я зрозумів, про нашого Чайковського, дай йому Боже здоров'я.

Петро Ільчишин від почутого так затагнувся люлькою, що аж закашлявся і подивився на всіх по черзі. Але на це ніхто не звернув увагу. Петро подумав: «Мой, мой! Якби ви знали чого я закашлявся? – нагадавши за два злоті»

Вповідіає один чоловік, як я зрозумів – продовжував свою оповідку Танасій – десь з-під Коломиї, що наш славний

Довбуш написав картку до Коломийського коменданта поліції пана Войтішека. І в тій картці вроді вказав, як він такої то днини в таку годину буде йти через центр міста від костьолу до ратуші.

Пан Войтішек зібрав усю свою братію, оточили цей кусень вулиці і чекають. Тут появився якийсь чоловік з відром, віником і змітає окурки, збирає папери. Позбирав коло одного поліціянта, коло другого. Визбирав коло коменданта. А ці чекають назирці. Та так, що здається миша незаметно не пробіжить. Почекали трохи, почекали, та й думають: «Ого! Здурив! Пся крив! Побоявся!» Коли це біжить хлопчисько та й прямо до коменданта:

– Якийсь чоловік дав мені злотий аби я вам передав оцю цидулку. Пан Войтішек розгортає, а там пише: «Ти бовдуре! Доки будеш стояти? Я вже усі окурки коло тебе позбирав. Чайковський». Боже! Як той комендант зі злості заверещав, ту цидулку розірвав начетверо і побіг. За ним усі поліціянти. Ніхто би за це так і не узнав. Але тот-с хлопчисько підняв ті клапті паперу, склав докупи і багатьом показав. То-то всі сміялися на базарі, хто це чув.

Потому приступив один чоловік, гейби з Стечеви, бо розказав, як на їхній постерунок уже надвечір прийшов файно убраний гуцул, в руці тримав кошичок, такий, як ідуть святити паску до церкви, повний яблук. Та й почав собі пригощати постерункових. Коли стемнилося він і каже до них:

– Я не маю де переночувати. Хто мене вже тепер так пізно прийме до хати. Хіба ви допоможете. А один із постерункових каже: – Та то надворі тепло йди онде до наших сусідів, що через пліт, у тоту шопу і там спи скільки хочеш.

– О я вам файно дякую, красне панство, файно дякую, але я не можу довго спати. Якби це мене хтось вдосвіта розбудив,

аби я не заспав. Ті перезирнулися, та й один каже: – Я завжди вдосвіта встаю та й розбуджу.

Приходить поліціант вдосвіта, а гуцула нема, лише на сіні лежить якийсь папірець. Він підняв з цікавості, а там пише:»Дуже гарно виспався під вашою охороною. Давно так міцно не спав. Болвани! За що вам платять гроші? Чайковський». Боже! – закінчив свою розповідь Танасій, – Як із почутого сміялися там на базарі. Сміялися і тут газди. Сміявся і Петро.

* * *

Польська влада не могла таке терпіти. В погоню за Чайковським було кинуто цілі групи жандармів. А оскільки село Серафинці знаходилося у прикордонній зоні, то були залучені і прикордонні війська.

Діяти самому і з невеликою групою опришків було надто важко. Чайковський переконується, що така форма боротьби часів Олекси Довбуша в умовах Покуття себе не виправдовує. Немає гір, лісних масивів.

В цих умовах молодий ватажок не розгублюється і не кається в своїх діях. Він уже й так нагнав неабиякого страху на польську шляхту. Але водночас почав шукати більш удосконалені форми боротьби з визискувачами, які б привели не до поразки, якої зазнали його попередники, а до перемоги над ворогом.

Значний вплив на його політичний світогляд справляв односельчанин Сандо Боюк, який повернувся із заробітків з Канади і почерпнув там немало горя. Він висвітлив перед молодим бунтарем деякі методи класової боротьби, про які чув там, за океаном.

Андрій Чайковський зрозумів, що йому на допомогу потрібні вірні побратими. І він їх знаходить. Це Дмитро Паньків, Йосип Побігун, Василь Бабій, Микола Осадчук, Петро

Бричка, Юрко Луців, Василь Петрущак, Юліан Стефанів. До речі, останній уродженець Топорівців Городенського повіту, закінчив сільськогосподарську школу у Дублянах, що поблизу Львова, одружився і осів жити в містечку Устечко недалеко від Заліщиків. Юліан Стефанів під час першої світової війни воював у Легіоні Українських Січових стрільців. У період ЗУНР служив в Українській Галицькій армії стрільцем. Був старшим від Андрія Чайковського на дев'ять років.

Завдяки цим людям невдовзі створилися бойові групи. Найбільші з них – у селах Семаківці, Михальчі, Тишківцях, Серафинцях Городенського повіту та в містечку Устечко Заліщицького повіту. На одному із зібрань активу бойових груп було домовлено про створення підпільної бойової організації – Червона Січ.

Історії України відомі Запорізька Січ, д-р Кирило Трильовський заснував Галицьку Січ, Андрій Чайковський – Червону Січ. Пізніше ця організація зросла до тисячі осіб. І це в підпіллі. Виробила свій статут і програму. Вона мала на меті провести збройне повстання в Галичині проти панування панської Польщі на західноукраїнських землях.

* * *

– Ядвісію! Ядвісію! – вигукував ще з порога, розвівши руки, і з усмішкою на все обличчя пан Казимір Штінглер, – що тобі вповім, йой, що тобі зараз вповім, ти ніколи не повіриш! Ніколи!

– Що таке? – дожовувала щось смачне пані Ядвіга.

Пан Казьо узяв обома руками її за обличчя і на radoщах притягнув до поцілунку.

– Та же чекай най дожую, – відтрутила пані такого веселого свого принца, – тобі, Казю, щось пороблено сьогодні чи що? Завжди приходиш такий завірений, не говориш зі мною по-людськи. А в ліжку, як себе ведеш? У ліжку? Ти

останнім часом взагалі почав забувати про свої супружеські обов'язки. А тут такий веселий...

Попри сказані щойно в'їдливі слова, які досить упекли пана Казя аж у саме серце, він усе-таки з радості стерпів таку наругу над своєю особистістю. Як би там не було, але він – комендант повітового управління поліції!

Сьогодні перед обідом сам пан Руліковський, повітовий староста, (не хто-небудь, а сам Руліковський!) який уже упродовж кількох років принижував його, коронного шляхтича, скрізь і при всіх начальниках рефератів через того проклятого серафинецького опришка. Звичайно, пан Штінглер мав неабиякі зв'язки у верхах, які могли його захистити, але повітового старосту призначив сам міністр внутрішніх справ великої Польщі пан Броніслав Перацький. І він попри все це мусив терпіти. Але сьогодні!...

– Ядвісію! Сьогодні нас запросили на завтрашній вечір до ресторації. Ти розумієш?

– Хто? – пані Ядвіга від подиву ледь не вдавилася тим клубком у горлі, який досі не могла проковтнути.

– Ядвісію! – очі у пана Казя світилися так, ніби він спіймав щонайменше жар-птицю, – сам пан Руліковський!

– Та не може бути! – заусміхалась пані Ядвіга. – А в честь чого?

– Як то в честь чого? Хіба ти не знаєш, що пані Славка народила донечку?

– То що це? Хрестини?

– Так! Ядвісію, так!

І пан Казьо з радості аж закружляв із панею по покою.

– Чекай! Чекай! – пані Ядвіга зупинилася, мовби щось пригадала, –але ти весь час жалівся на пана старосту, що він завжди тебе виставляє при людях на посміховисько, має тебе за нізащо.

– Так, Ядвісію, так! Це правда! Тому-то мені і дивно, а зрештою, і радісно на душі, що сам пан Руліковський так різко змінив до мене своє ставлення. Він давно так файно до мене не говорив, так улесливо. А може то й правда, що говорять у Городенці?

– Що говорять?

– Як що? Ти ж сама розповідала, що пан староста переходить на роботу до Варшави у внутрішнє міністерство, а на його місце мають призначити мене. Розумієш? Мене, пана Штінглера! – і пан Казьо вдарив себе кулаком у груди.

– Та ти що? Як я могла таке говорити? – скривилася пані Ядвіга, – хіба таких дурнів, як ти призначають повітовими старостами?

– Бачиш, Ядвісію, – спокійно відповів на те пан Казьо, – ніколи ти мене не цінила, завжди принижуєш, ти думаєш, пан староста розумніший від мене?

Ядвіга щось подумала:

– Пан Руліковський і ти пане Штінглере, це все одно, що хрін і редька – одного поля ягоди, але на бал я піду, якщо ти даш гроші, щоб я купила собі нову сукню.

– В тебе хіба їх мало є? Що ж це виходить, Ядвісію? Я роблю лише то на сукні, то на пальта, то на взуття.

– А ти чого одружився зі мною? Було собі шукати таку, щоби ходила в горботці, в кожусі, сардаку. «Оце зараз почнеться. Ой почнеться», – подумав пан Казьо. – Добре, Ядвісію, добре. Я дам тобі грошей.

* * *

Василь Гапин – так казали на нього в селі – пробудився десь опівночі від зубного болю. Вчора, сараку, насапався, наробився, яко кінь, і думав, що буде спати, як убитий. Воно звечора так і складалося. Прийшовши додому, зразу пустився до вечері.

– Газдо! Газдо! – зарепетувала його Ганна, – таже худоба ще не уходжена, а ти зразу до їди. Ти лишень би їв та й їв!

– Мой! Газдине моя, газдине! Я лишень би їв та й їв? Таже зранку випив квартиру чорної несолодкої кави, навіть з твоєї ласки не забіленої, а на полудни з'їв один пиріг з фасулями. Цілий день нагарувався, ледве приплентався додому, а ти мене посилаєш до худоби? А ти що цілий день робила вдома?

– Світку ти мій! – заверещала Ганна, заломивши руки.

І так, слово за слово зайшли у велику сварку. Василь з того всього майже не ївши, забіг у стодолу, впав на в'язку торішнього сіна і відразу заснув.

А тут пробудився і просто не знав, що робити. Зуб почав так боліти, ніби його хто довбав цвяхом. Та мало того, біль почав шугати, як Василеві здавалося, аж до мозку. Ніби хтось пхав цвях у зуб, пробивав його аж до м'якої тканини і час від часу торкався самого мозку. Опісля почало боліти лице, вухо. Василь став перевертатися з боку на бік. Та де там! – Біль не вщухав, а тільки посилювався. Неборака сів, потім знову ліг, знову сів. Ого! Де там!

А тут почало пробуджуватися село: кукурікали півні, кудахтали кури, кахкали качки, гелготіли гуси, мукала, мекала, блеяла худоба, іржали коні, кричали свині. Деся здалека чути було сварку за межу...

Василь підвівся і вийшов надвір. Ходив по подвір'ю сюди – туди. Потім зайшов до стайні, вичистив з-під худоби гній. Біль не вщухав. Пішов чистити з-під свиней. Свині почали кричати ще дужче. На це вийшла з хати заспана Ганна.

– Що з тобою, Василю? Що ти в таку рань не даєш худобі спочити?

– Ганно, Ганно. Якби ти знала, як мене болить зуб, ти би мене не питала.

– А з чого би то? Може, тебе де протягнуло? – зм'якла Ганна.

– Може, й протягнуло. Але спасу нема. Йой! Йой! – закрутив головою Василь. Ганна побігла в хату, через якийсь час повернулася з пляшкою, на дні якої бовталосся трішки горілки.

– Ану, Василю! Капни собі на зуб, може, вгамує трохи біль.

Василь приклав пляшку до рота.

– Але дивися, неборе, аби ти всю не випив. Я тебе знаю: як прикладешся, то дай Боже!

– Анно, Анно! Якщо це на лік, то ти мені борониш оцих кілька грамів?

– Та то, я бачу, тебе не зуб болить. Ти, пияку, хочеш напиться. Я тебе знаю не від сьогодні.

– Анно! Ти мене маєш за пияка?... Коли я був п'яним, га? Скажи мені!

– А чого до корчми заходиш?

– Йой! Йой! – замотав головою Василь, притискаючи руку до щок, – йой, йой! – чути було далеко з подвір'я.

* * *

Одного разу перебуваючи у Ганківцях, Андрій Чайковський зайшов до бідного чоловіка і почав провіряти, що в нього є. Просто йому було цікаво. Обдивився господарку. Стало жаль, що так бідно живуть люди, і дав цьому біднякові 40 долларів, щоб купив собі добру корову, аби діти мали що їсти.

Той купив у Заболотові на ярмарку корову, але за 20 долларів. Решту приховав на чорний день. Люди Чайковського за тим бідняком слідували. Через кілька днів прийшов післанець отамана, дуже сварив бідняка за його хитрість і тих 20 долларів відібрав...

* * *

Удосвіта всі Утрини посхоплювалися і кожний до своєї роботи. Старший Микола Утрин мав звичку визначати, якою буде вдень погода. От і сьогодні повертав голову то вправо то вліво, дивлячись на небо.

– Що ти зрання лише встанеш не берешся до роботи, а роззираєш довкола, мовби корова у плузі?

– Та дивлюсь на небо, хочу знати яким буде сьогодні день: погожим, вітряним чи дощовим?

– Небо таке чисте, звідки взятись дощеві, – воркотіла Николиха, – ти би ліпше розбудив того парубка. Десь валандається ночами, а ранком не може встати.

Микола подивився на свою Настю й подумав: «Колись і я парубочив, теж літом спав на стриху на сіні. Ой, як то ранком хотілося спати. Та лиш починало світати, тато кричав знизу (Микола завжди драбину піднімав за собою): «Бугаю! Бугаю! Ану вставай! Скільки вже можна спати?!»

Утрини мали чотирьох синів, і Миколі кожного було жаль. Усі хлопці дуже були чемними, послухними. Особливо жалів найстаршого, бо він працював по господарству нарівні з ним. Микола був втягнутим до роботи. «А то ще молодий організм, – подумав, – після тяжкої роботи хоче спочинку».

– То якою погода буде сьогодні? – перебила його думки Настя.

– А ти пороззирайся довкола, як корова у плузі, та й будеш знати, – в'їдливо відповів Микола. Настя прикусила язика з досади, що так легко попалася чоловікові на наживку.

А Микола подумав: «По небу тягнуться, мовби невидимі, хмаринки. Значить, у другій половині дня може бути невеликий дощик».

Почувши зі стриху розмову батьків, Івась пробудився, викинув драбину і почав лазити. «Поспав би ще трохи», – подумав тато, побачивши сина.

– Слава Ісусу Христу, – привітався Івась до тата і мами.

– Хочу вам щось вповісти: – Я хочу женитися, – і подивився на реакцію своїх батьків.

– То ще не заскоро? – заломила руки Настя. – Таже то, Іванку, ще й молоко не висохло на твоїх губах. Куди тобі женитися? – Хлопець почервонів опустивши голову.

«Мой, таже хлопцеві вже дев'ятнадцять років. Скоро покличуть до війська. Я також одружився, як мав іти до військової служби. Так, що тут нема нічого дивного», – заступився вдумках тато.

Николиха з того всього схопила відро, стільчик і пішла до стаєнки доїти корову, думаючи: «Оце так! Ще й не зміцнили свою господарку, наймолодшому пішов дев'ятий рік, а тут уже треба готуватися до весілля. Та ще би хоч кілька років, та ще трохи... Отакої!»

Корова, обганяючись від мух, ударила хвостом Настю по обличчю, мовби нагадуючи «Несердся на сина, він правильно робить!». Зі злості на сина та вдарила корову долонею зі всієї сили по животі. Корова від несподіванки підскочила в стійлі, ногою зачепила господиню. Жінка перекинулася з відром, у якому було трохи молока, вверх ногами в гноївку. На це прибігли чоловік із сином.

– Ну що тобі, Насте, корова винна, що ти її вдарила? – він чув з-під стайні, як та вперіщила зі всієї сили корову. – Давай руку! – і допоміг Насті піднятися. – Я розумію, що ти розлютилася на нашого Івана за женячку, але чого мститися на корові?

– Вона вдарила мене хвостом по обличчі, – злісно виправдовувалася Настя, стрясаючи з себе гноївку.

– Гайда маєш! – далі провадив чоловік. – Ти добре знаєш, що під корову треба сідати в доброму настрої, бо це передається худобині, а коли нервуєшся, робиш різкі рухи то вона й відплачується, – усміхався Микола. – А щодо женячки нашого Йвана, то тут нема нічого дивного. Ти забула? Коли я одружувався з тобою, то теж мав дев'ятнадцять років. А тоді повернувся до сина:

- То котру ти собі вибрав до пари?
Івась почервонів опустивши голову:
– Та, Маріку Данила Грищукowego.
– Ф-ю-ю-ют-т-ь-ь! – присвиснув тато і пильніше подивився на свого Івана, потім на Настю. – Чи не зависоко залетів наш пташок?
– Іванку! Таже то багачі! А ми хто? – взялася в боки від почутого Настя.
– Та я що? – здвигнув плечима, – якщо ви проти, то я нічого, – нерозбірливо витиснув із себе.
– Але ти був у хаті, говорив щось про це із Данилом?
– Аякже! – підняв гонорово вверх голову, – був учора в хаті.
– Ну і що? Таже не тягни kota за хвіст, – нетерпеливилось Насті.
– Та говорив, що хочу женитися з Марікоюю.
– А Данило? – вже не стримався і Микола від цікавості.
– Та нічого! Сказав, аби ми сьогодні прислали старостів.
– Отакої! – сплюнув у бік Микола, – а вона цілу ніч усе про сапання та про сапання. Яке тут сапання?
– Та як ви не маєте часу, то я не женюся, – здвигнув плечима Івась.
– Та що ти, Івасю! – вигукнув Микола. – Таке щастя дане тобі самим Богом! Втрачати – не можна! Чув? І запам'ятай! Це все від Бога, – і Микола з Настею на radoщах перехрестилися.

* * *

Петро й Анна Ільчишині повставали вдосвіта й обоє приступили до хатньої роботи. Петро пішов у город укосити щось зеленого на січку курчатам, каченятam, поросятam. Анна гріла воду для миття посуду, якого назбиралося за вчорашній день та вечір. Анна подивилася на те, що треба

було мити, і помахала головою: «Один таріль, дерев'яна миска та й шість ложок. Оце і весь посуд!».

З часом Анна подоїла корову, зварила молоко і кулешу всім на сніданок і почала збиратися в поле на свій помірок, де мала досапати трохи картоплі

Петро після сніданку сів робити чоботи війтові. Ще коли той приніс боксову шкіру і шмат волової шкіри на підошви, він зняв мірку: довжину і ширину ступні, підбиття, висоту халяви, окружність литки. Тепер майстер (так звали Петра в селі) почав кроїти шкіру. Потім зшив її докупі дратвою узявся формувати копито. Сформувавши копито, став закладати штайф, але в нього щось не виходило. Петро поправив, але штайф знову скривився. Майстер трохи рознервувався.

У цей час до хати зайшов Василь Гапин: лице перев'язане хустиною і підперте рукою: – Йой!... Йой!... Ойо-йо-йо-йой!... – йойкався від болю, бажаючи цим привернути до себе увагу Петра.

Але той уважно поправляв неслухняний штайф, не ведучи й вухом у Василів бік.

– Вуйку Петре! Таже ви, не дай Боже, не глухонімі чи що інде, що не чуєте мого болю. Та ще трохи, то я зараз буду драшпатися по стіні, так мене болить уже вся щелепа. Таже щось зробіть!

Але Петро далі щось там поправляв. До його планів не входило сьогодні гратися із зубами. «Тепер один прийшов, – думав Петро, – потім другого припре, а за ними прийде війтиха і то-то буде чихвостити його».

– Вуйку! Таже вуїчку! Таже дайте ми раду, бо гину! – кротився по хаті і сінях Василь.

– Хлопче! – підняв голову Петро Ільчишин, – чого ти мені морочиш голову, що я доктор чи що? Іди у Городенку, там знайдеш собі раду або приходи завтра зранку.

– Вуйку! Таже бійтеся Бога Святого, – уже волав Василь, – таже вирвіть мені той проклятий зуб... Таже я також колись вас щось послухаю, таже ми свої люди, вуйку Петре, змилюйтеся наді мною!

Петро підняв голову:

– Коли біда, то ви всі «змилюйтеся, змилюйтеся», а потім усі забувають.

Отож пам'ятай, що маєш тридцять два зуби, обманеш один раз, вдруге не приходи, а просто на Городенку.

– Та, вуйку, та, вуйку, та що ви, – Василь так щиро дивився в очі Петрові, так щиро хотів усміхнутися на підтвердження своїх щирих намірів, але усмішки не вийшло, бо лице було гейби дерев'яним.

– Гай, сідай на лавку, – вже лагідно промовив Петро і почав перекидати в невеликому дерев'яному ящичку свій нехитрий шевський інвентар, шукаючи обценьки.

Василь ще як ішов сюди, то дуже хвилювався, як це зараз Петро Ільчишин буде виривати зуба. Було дуже лячно. Але тепер так боліла ціла щелепа, що він був згідний на все, навіть якби відрізали руку або ногу, лиш би позбутися цього зубного болю.

– Ану відкривай рот, – різко скомандував Петро, підійшовши із трохи заржавілими обценьками в руках.

* * *

Параска Куца теж устала вдосвіта, хоч у неї вже того сапання не було, бо мала крихту города коло хати, але не могла довго спати. Встала і почала готувати собі сніданок. Мимоволі подивилася на малий горшок, який стояв на горні, і сама до себе усміхнулася: «Напевно, на вечір уже буде кисленьке молочко. Так, так.» Та її думки перебив скрип хатніх дверей. Параска повернула голову і – на тобі! На порозі стояв удвоє зігнутий Гаврило Ткачуків:

– Йой, вуйно! То-то ні! Йой то-то ні! – обома руками тримаючись за живіт.

– Де це ти, Гавриле, таке собі виробив? – поцікавилася Куца, підійшовши до Гаврила.

– Йой, вуйно! Ади, підіймав мішок із зерном, – скривився гість.

– Ти так багато маєш зерна?

Гаврило з-під лоба зиркнув на Параску «Цеся що? В польській офензиві працює? Дуже цікава!»

– Та ні, вуйно. А хіба треба мати багато зерна, аби зрунтати собі трунок?

– Та так, Гавриле, так, ти правду кажеш. Але проходи до хати, проходи! Ану скидай сорочку, нехай я подивлюся на твій живіт.

Гаврило почав знімати сорочку, але знову руками зловився за живіт і закричав:

– Йой, вуйно!... То-то ні! То-то ні! Йой, то-то ні!

Параска допомогла зняти сорочку. Стала прощупувати живіт. Гаврило кричав від болю на всю хату.

– Ану-ко, Гавриле, лягай на спину.

Гаврило приліг на ліжку і далі продовжував ойкатися. Куца, мовби дохтор з самої Городенки, почала водити долонею по животі. Їй кинулося у вічі, що Гаврило аж ніби почорнів, чогось тяжко дихав.

– Ти знаєш, Гавриле, – дохторка виносила свій вердикт хворому, – я не знаю, чи тобі допоможу.

Гаврило далі тримався руками за живіт і широко відкритими очима шукав порятунку від болю на обличчі дохторки.

– Мені здається, що в тебе щось інше в животі, ніж те, від чого я надаю лік.

– Вуйно! Та що може бути іншого? Та я самий піднімав

мішки із зерном. Ну і подвигнувся. Таже ви багатьом у селі допомогли, то допоможіть і мені.

Параска ще раз подивилася на живіт, потім на горщик з молоком і подумала: «Шкода молока. Поставлю більший».

– Йой, вуйно! – заверещав Гаврило, – таже робіть щось, бо то-то ні, бо то-то ні! – і стискав живіт руками докупи, ніби він міг розійтися.

Параска взяла в руки порожній горнець, укотре подивилася на Гаврилів живіт і подумала: «Трохи завеликий». Потім глянула на менший: «Ні. Шкода молока!» – і прийняла рішення.

Вилізла на припічок, натягнулася до жердки, де висіло конопляне повісмо, висмикнула кілька пучків. Скрутила ті пучки довкола пальців. Зробилося таке собі кільце. Кінці його зав'язала і вкинула у горнець. Потім вийняла, запалила, знову вкинула, перевернула горнець догори дном і приклала до Гаврилового живота, прямо-таки на пуп.

Хворий відразу відчув, як поверхню живота і, як йому здавалося, всі нутроці почало втягати в горнець. На перших порах біль ніби почав ущухати, але через хвилину Гаврило відчув ще різкіші болі всередині...

* * *

Василеві Гапину від тих обценьків на перших порах аж похололо всередині. «Але будь, що будь, – подумав, – вороття вже немає». Петро взяв Василеві коліна межі свої, стиснув їх.

– Котрий? – запитався

– Е-е, оцей! – показав Василь, запхавши в рот палець.

Петро узяв лівою рукою за голову, притиснув до себе, шевськими обценьками, схопив за зуб і давай крутити ним то вправо, то вліво. Василеві здалося, що в нього виривають частину мозку, аж там у голові ніби щось скрипіло.

–Е-е-е-е-е!!!– заревів Василь, перехопивши Петра за правицю обома руками.

– Все! Все!– мовив Петро, витягнувши з Василевого рота общеньки, в яких виднівся зуб з трьома коренями. З рота зацебеніла кров зі слиною, – на бороду, шию, на сорочку.

– Йой! Йой!–заверещав Василь,– та мене ще дужче болять! – Йой, я не видержу! Вуйку, я гину! Вуйку, рятуйте! Йой! – верещав не своїм голосом.

– Ну що ти такий пшеничний!... Та потерпи трохи, зараз перестане боліти. Будь мужиком, ти ж не баба.

Василь запхав палець у рот. Очі його почали збільшуватися, він сильно почервонів від нахлинувшої враз люті:

–Що-о-о? Терпи трохи, будь мужиком?! Вуйку Петре! Та ви вирвали не той зуб! Ви вирвали мені здоровий зуб! – піднімався з лавки Василь, витираючи руками та рукавами кров'янисту масу, яка текла з рота. При цьому зробилося довкола багато червоного.

Василь схопив за грудки Петра Ільчишиного.

– Я вас зараз отут задушу, – не говорив, а задихався від люті і болю закривавлений Василь. Петро, побачивши перекошене від люті і болю лице Василя, став вириватися:

– Та що ти, Васильку! Зараз я вирву той зуб.

– Ще один? – заревів Василь.

Петрові вдалося вирватися, і він скочив у сіни, а звідти надвір. Василь за ним, але в сінях побачив у кутку паригоч і прихопив його.

Вибігши надвір, Петро роззирнувся довкола – куди втікати? Бо цей дурний все одно наздожене. «В такому гніві,– подумав, – він на все здатний». Петрів погляд зупинився на отворі погребя, який недавно викопав. І чоловік кинувся туди. Василь з паригочем за ним.

У цей час вулицею попри обійстя Ільчишиних ішла застаріла дівка – Софія Мельникова, яку всі у селі звали Софою.

– Рятуйте-е-е!... Люди-и-и!... – крикнув Петро.

Побачивши закривавлених Василя і Петра, та ще й у руках Гапиного, як їй здалося, багнет, яким ріжуть свиней, Софі зі страху зробилося млосно на душі. «Василь Гапин, – подумала, – хоче вбити Петра Ільчишиного». Вона недавно зустрічалася з Ільчихою і чула, як та вповідала комусь, що йде в Тополівку досапувати картоплю. Софа, не довго думаючи, розвернулася і бігом за Ільчихою.

* * *

Вранці комендант Городенського повітового управління поліції Казімір Штінглер зібрався на роботу.

– О ні, Казю! О ні! – стала приповідати пані Ядвіга, – перш за все підемо купити мені сукню!

– Та ти що? – здивовано подивився на усміхнену дружину пан Казьо. – Не розумієш, що я на службі?

– Нікуди твоя служба від тебе не втече. Дивись, який великий начальник, – почала глузувати Ядвіся, – я хочу з тобою пройтися містом.

– Як? У робочий час? – скипів пан Казьо.

Пані Ядвіга простягнула руку до поліцейського кашкета, смикнула за козирок і натягнула аж до носа. – Зрозумів? Хто в домі господар? І пан Казьо обм'як:

– Ну добре, добре, моя Ядвісю!

Тримавши свого судженого попід руку, подружжя обійшло в той день не один склепок, поки пані Ядвізі підійшла сукня:

– Тепер уже точно йдемо в гості до ресторації, – заусміхалась і підморгнула задоволено пані. – Одне тебе прошу, мій котику, – мурликала мов кицька, – дивись, не запізнився...

Гаврило, тамуючи біль, дивився на стелю, на якій красувалися досить оригінальні візерунки: то круглі, то видовжені. Один навіть був подібним до куделі, правильніше до навішеного повісма на куделю, онде, – і Гаврило повернув голову вправо, мовби причеплений до стелі такий собі маленький-маленький пугачик. Були візерунки у формі маленьких метеликів. Нарешті до Данила дійшло, що це гудзи на дошках від гілок. Вони з часом потемніли і своєрідно виділяються на стелі.

Проте різкі болі в животі далі привернули увагу Гаврила до його біди. Нарешті він щось розколупав у своїй голові, натягнув руку під портяниці і заверещав:

– Вуйно! Вуйно! Таже моє природжінє вже затягнуло в горшок. Бійтеся Бога! Що ви наробили? Йой, гвавт! Люди, рятуйте! Здоймайте цей горшок!

– Та що ти, Гавриле, – заспокоювала Параска, – та що там того природжіня в тебе. От у мого небіжчика Івана, ото було, ой було, а в тебе, – та й махнула рукою, – не бійся, нічого йому не станеться.

– Вуйно, по-доброму прошу! Здоймайте горнець з мене! Досить цього лікування! Мені ще гірше стало!

Гаврило попробував устати. Але де там! Горнець так його стягнув, що він не те що встати, а взагалі не міг ворухнутися

–Йой! Йой! Як мене щось пече всередині! Йой, люди, рятуйте!

–Боже! Здоймати то здоймати, – спокійно молилася Параска, ліплячи коржик із курячого посліду. Нарешті підійшла і спробувала зняти горнець. Але де там. Тоді стала ногами по обидва боки Гаврила і почала сіпати. Ого! Горшок, мов той павук, зловив Гаврила у свої тенета. Гаврило від болю все дужче і дужче верещав. Параска трохи перелякалася і

вибігла надвір покликати когось на поміч. Нікого. Тоді вибігла на дорогу. Нікого. Побігла по сусідах. Надибала одного:

– Йой, Антосю, ходи, неборе, поможи здоймити горнець. Ади баба вдуріла та й поклала великий горнець, той, що даю по весіллях на начинку. Йой, що я наробила?...

Антось лишив свою роботу і бігом до хати Параски Куцої, де хтось немилосердно просив допомоги.

* * *

Петро Ільчишин хотів з першого разу прослизнути в отвір погребя, але не вдалося. Вхід для такого маневру був замалий. Завсігди Петро залазив у яму задом, а тут не було коли розвертатися, тому й стрибнув головою вперед. Проте цьому перешкодили руки.

У цей час Василь Гапин наздогнав Петра, схопив за штанини портяниць. Петро зловився за край ями, підтягнувся і просунувся в яму. Правда, очкур на портяницях урвався. В руках Василя залишилися портяниці. Василь зі злості почав рвати їх на кусні. Хотів і собі влізти в яму. На своє щастя, кілька днів тому Петро забув вила у ямі. Тож виставив звідти вила. Василь вискочив наверх ями і давай стрибати, щоб проломити верх.

– Ого Василю! Хоч веди сюди пару коней, нічого не зробиш, бо верх зроблений добре. Скачи скільки хочеш, – віддихувався у ямі Петро.

Побачивши, що з тієї затії нічого не виходить, гнів Василя почав проходити, натомість давав про себе знати зуб. Він знову взявся рукою за щелепу і почав просити:

– Вуйку! Та вуєчку! Я погарячився. Ви не винні. Та витягніть цей проклятий зуб! Я гину, вуєчку, я гину... Таже рятуйте мене! – мало не вив чоловік.

– Васильку! – відізався Петро з ями, – я як умів, так рятував тебе, а ти мене напівголоного загнав у холодну яму? Йди геть від моєї хати! Чуєш? Іди геть!

– Вуєчку! А то що я вас загнав до ями? Вас загнав мій здоровий зуб! Я не винен, – а хоча... я зараз порубаю той ремінь на кусні!

– То-то-с мене налякав. Ади, я ще раз не оженюся. А щодо ременя то можеш рубати. То його наш вїйт приніс на чоботи. Хочеш мати справу з вїйтихою, то рубай!

– »О ні! – подумав Василь, – вїйтиха – це гірше від зубного болю».

* * *

Анна Ільчишина сапала картоплю, і щоб не було скучно, перебирала у пам'яті своє нелегке життя. Тато її зі своїм братом жили в одному невеличкому будиночку через сіни. В одній кімнаті їх жило п'ятеро а через сіни – теж п'ятеро. Коли прийшов з військової служби її Петро, вони одружились, і їх стало вже шестеро. Так само стало і через сіни.

Через два роки у них з Петром народилася донечка, а її молодша сестра одружилася і привела до хатчини зятя. Вже їх стало жити разом – восьмеро. Тобто три сім'ї в одній кімнатці. Тато з мамою спали на ліжку, вона з Петром під вікном у бомбетлі, сестра з чоловіком на печі, ще одна сестра спала на припічку. Їхня донечка посеред хати в колисці.

На початках усе було менш-більш «добре», але з часом мама відмовилися варити на всіх разом їжу, мотивуючи, що це їм уже не підсилу. Варили тільки для себе, тата і наймолодшої доньки. Анна теж почала варити їжу на трьох. Вже, Слава Богу, підросла їхня з Петром – донечка. У сестри народився хлопчик, то над припічком до сволюка була прив'язана ще одна колиска. Отже їх жило в одній кімнатці дев'ятеро душ. Через сіни – аналогічна картина.

Найгірше було те, що кожна сім'я, а їх на одному обійстю жило шість – годувала курчата, каченята, та іншу птицю. Все це перемішувалося, тому кожна ґаздиня наносила на своїх

чад якісь знаки. Переважно олійними фарбами. Так що по подвір'ю ходили курчата і каченята з жовтими головами, зеленими, синіми і т.д., чисто тобі, як веселка в небі.

– «Слава Богу, – згадувала Анна, – жили бідненько, але дружно, ніколи серед них не виникало якихось проблем, тим паче сварок. Знаходили спільну мову».

Потім вони з Петром зіпили свою хатку. Петро був майстром на всі руки: і господар, і столяр, і швець. Отак і живуть досі. Анна випрямилася, бо щось почав затікати попереk, як побачила, що згори в її бік межами біжить не то жінка, не то дівчина, яка то бігла, то швидко йшла. Нарешті Анна впізнала: то біжить Софа. В неї швидше забилося серце, на душі стало якось моторошно. Кинула сапу межі куці і кинулася назустріч. Та підійшла, тяжко дихаючи.

– Що сталося, що ти прибігла? – стривожено запитала Анна і пильно подивилася в очі Софі. Та далі тяжко дихала, весь час ловилася руками за груди, очі були широко відкриті, але говорити не могла.

– Ну що сталося, Софко? – нетерпеливилось Анні. Нарешті Софа, ловлячи широко відкритим ротом повітря, почала видавати на гора деякі уривки слів:

– Ву...ву...Петро...Ва...Ва...Га...Га...Гапін.

– Ну що Василь Гапін? – здогадалася Анна.

– Бігме Боже! Я бачила на... свої... власні ...очі. Бігме Боже! – і Софа тричі перехрестилася, – як Василь Гапін біг із ножом за вуйком Петром. Обидва в крові. Поки я бігла, думаю, що він уже вуйка зарізав.

Від почутого в Анни пішли темні круги перед очима, і вона присіла, нічого не тямлячи. Софа побігла межі куці картоплі і знайшла гарчик з водою. Підбігла до Анни і хлюпнула на неї водою. Жінка відкрила очі, зірвалася з місця і побігла щосили навропростець помірками, нічого не бачачи навколо, хрестячись

і примовляючи «Господи, відверни! Господи, сохрани! Господи, не допусти! Господи мій, допоможи!...»

* * *

Чим ближче підбігав Антось до обійстя Параски Куцої, тим виразніше чув крики-благання про допомогу. Вбігши в хату, побачив один горнець, Гаврила майже не було видно, лише голову, руки і ноги. Скидалося, що Гаврило наполовину вже був там, у посудині.

– Боже! Допоможіть хто-небудь! Бо так і помру в цьому горшку! А шлях би її трафив та трафив оту Параску та й цей горшок! – Антосику, допоможи! – вже не кричав Гаврило, а ледве шептав.

Антось вискочив на лави, на яких лежав Гаврило, сіпнув кілька разів за горшок, – ого, ні з місця. Мимоволі побачив у кутку біля дверей залізний гачок, яким Параска прогортала попіл у кухні. Антось скочив за гачком, уперіщив по горшку – той лише розлетівся на друзки. На Гавриловім животі залишився один обруч, правильніше верхня частина горшка. Антось схопив його із силою кинув додолу.

Парасчине лікування Гаврилові не допомогло, а можливо, й пошкодило. Він почорнів, дуже ослаб і встати сам не зміг. Його так різало всередині, що не міг вже ні ойкати, ні кричати, навіть говорити. Антось допоміг звестись на ноги. Але той без допомоги стояти теж не міг. Та, на щастя, їхав по дорозі якийсь віз, Гаврила занесли на нього і повезли додому...

* * *

Василь Гапін усе-таки якось умовив вуйка Петра вилізти з погребів:

– Але ти, неборе, – і вуйко показав рукою на свою нижню частину тіла, – чим це прикрию? Хочеш аби я ходив коло хати нагий. Та же то десь донечка бігає у сусідів, як прийде додому, подивиться на свого татка та й що скаже? Га?

Василь уже говорити не міг, лише мотав головою то вправо то вліво, як конина на сонце, притримуючи щелепу долонею. Він ніколи не думав та і не знав, який це страшний зубний біль. Петро з ями махнув рукою аби Василь кинув йому з плота мішок, який там просихав, і ніж. На дні мішка розпоров дві дірки, запхав туди ноги, а вгорі зав'язав очкуром з портяниць.

Нарешті з ями висунулось якесь опудало. Зверху сорочка, до колін було видно трохи мішка, а з мішка з країв стирчали дві цибагі, худі, білі ноги. Василь, як побачив таке чудо, то хотів розсміятися, але на лиці лише промелькнула якась болісна гримаса, і він, як той бичок на прив'язі, якому вселили кільце в ніс, смиренно зайшов до хати, присів на лаву і, скільки міг, щосили відкрив рот. На цей раз вуйко Петро витягнув той зуб, що треба. Василь відразу це відчув, бо біль почав вщухати, лише щеміли дві рани. Це вже не був зубний біль, це можна було терпіти. Василь ледь-ледь закинув голову і відходив від того напруження, того страшного болю, який пережив сьогодні. Він потрохи то одним то другим закривавленими рукавами витирав кров зі слиною, яка цебеніла з рота. Потрохи спльовував на землю. Вуйко Петро вийшов десь у садок покурити.

В цей час почувся знадвору крик:

–Петрику мій! – заголосила Анна, побачивши скрізь – на стінах, на дверях, на землі, на плитках кров, – убили, убили!

Софа стояла на воротах і все спостерігала, як лише почула, що вбили, то скоро кудись побігла.

Василь Гапін, почувши крик і голосіння, через відчинене вікно лиш мигнув у сад і кинувся навтіки – подалі від біди. А біда деколи стається на голому місці і ні з чого. Ільчиха, шукаючи очима убієнного, влетіла до хати і, побачивши, що хтось утікає, заверещала:

– Тримайте убійника! Люди, ловіть убійника! На крик до вікна підійшов Петро. – Анно! Анно! Чого верещиш? Я живий, живий, що хочеш?

– Софа, Софа... – від подиву Анні забракло слів і через вікно кинулася Петрові на шию, гидливо кинувши оком на закривавлену сорочку.

– Петрусю!... Петрику!... Петре мій!...

– Ой, Боже! Як ти давно так файно мене називала, – і обоє засміялися.

* * *

Софа щосили побігла до гмінної канцелярії, але там нікого не було. Тоді побігла, не знати чого, в сторону млина. Тож треба такому статися!

Біля млина стояв вїйт.

– Пане вїйте! Пане вїйте!... – задихавшись від бігу, ледве говорила Софа, – там... там... – і показала рукою в напрямку обійстя Петра Ільчишиного, – Василь Гапин убив вуйка Петра.

– Що-о-о-о-о? – Перевернув очі вїйт і перше, що мелькнуло йому в голові, так це ремінь на чоботи. – Звідки ти це взяла?

– Бігме Боже! Бігме Боже! Бігме Боже! – тричі забожилася і тричі перехрестилася Софа, що це правда. – Не вірите? Не вірите? Йдіть подивіться і послухайте, які там голосіння за покійником!

На вїйта це подіяло, і він задумався, що йому робити? Такого трафунку в їхньому селі ще не було. Нарешті прийняв єдино правильне, як він вважав, рішення. – «Але, – і вїйт почухався в голову, – добре було б порадитися зі своєю Марією. Вона в нього таки дуже розумна. Над сказаним довго не роздумує. А йому деколи треба добряче помізкувати. Бігти додому? Ні! Це не на користь справі!»

Тут, де не візьмись, над'їхав кіньми Івась – Миколи Утрина синок. Війт махнув рукою, і той зупинив коні:

– Іванку! – командним тоном почав війт, – ти, напевно, ще не чув, що Василь Гапин убив Петра Ільчишиного.

– Як?! Вуйка Петра?! Та таки чисто убив чи лише трохи?

Це війта розсердило:

– А що, убивають трохи і чисто?

Іван замовк, не розуміючи до чого хилить війт:

– Так – от! Уже їдь у Городенку і прямо під'їжджай до повітового управління поліції. Там заявиш, що тебе післав війт по коменданта поліції, бо у Топорівцях убили чоловіка. Нехай скаже, що нам робити. Чув?

– Чув! – відповів Іван.

– Так – от! – продовжував війт, – як кажуть у народі, одна нога тут, друга – там. Давай! – Як це війта не послухати? – подумав Іван. Натягнув віжки і вїо-о-о в Городенку, лише курява здійнялася за фірою.

Софа стояла збоку і тішилася в душі, що причетна до таких важливих сільських справ. Тут до моста, що був біля млина, згори приближався паламар, який тільки що видзвонив біля церкви по якомусь небіжчикові.

– Пане вйіте! Пане вйіте! – підійшовши ближче до війта, загукала Софа. – Може, б ви сказали паламареві, аби видзвонив по небіжчику Петру Ільчишиному.

– А й справді! – не задумуючись відповів війт і пішов назустріч, – вуйку Федоре! Тільки що віддав Богу душу раб Божий Петро Ільчишин.

Паламар від почутого зупинився, сперся на палицю і уважно подивився в очі вйітові:

– Нічого не розумію, – і розвів руками, – ранком Петро вигонив худобу пасти, а тут на тобі... Пане вйіте, може, би вже завтра? – Та я ще не обідав...

– Вам що? Два рази казати? – скомандувала Софа, яка ще тут крутилася.

– Та я що? Та я нічого! Моя справа видзвонити по небіжчику. Я маю щось проти? – повернувшись, говорив сам до себе старий Федір. – Але кому це в голові, що я сьогодні ще не обідав. Таже я немолодий. Мені скоро вісімдесятка... Хто хоче сьогодні слухати старину? Лиш їм давай, давай... Хоча... нема порядку і з цими небіжчиками. Один помирає ранком, другий в обід, невже не можуть собі звечора домовитися між собою. Якщо вже направились на тоту стезю, то якось разом... Та я би враз видзвонив, та й був би якийсь порядок. А то одному дзвони до полудня, другому – по полудні. Ото було би чудо, якби найшовся небіжчик ще й навечір. Тоді бери Федоре мішок з соломою та й, може, би й спав під дзвіницею... Але ні-ні! – і старий Федір перехрестився, не дай Боже такого. Хіба би мор який напав на людей. – А зрештою ще й ця Софа дурна прикрикнула на нього. Найшовся ми ще один війт. Таже Господи! Два війти, війтиха. Хіба це не забагато на одне село? Хіба це можна витримати? Агій на вашу голову! – Так бурмотів собі під ніс, поки не дійшов до дзвіниці. Поплювавши в долоні, старий Федір почав дзвонити вдруге за день.

* * *

Гаврила занесли до хати і поклали на ліжко. Палагна, як побачила свого чоловіка, то враз заголосила:

– Гавриле мій, Гавриле! Таже ти пішов з дому своїми ногами, а звідти тебе привезли. Що та Куца з тобою зробила-а-а? Боже мій, Боже!

Навіщо ти ішов туди? Чого вона береться до такої справи, якщо не розуміє? Дай Боже, аби їй так сталось, як вона зробила з тобою. Дай Божечку, аби вона сконала до рання або вкаменіла. Аби її шляхи трафили та трафили, аби вона вчепилася плота цієї ночі. Дай Боже, аби вона втемніла

і ніколи не бачила світу Божого, дай, Боже, аби оніміла. Дай, Боже, аби її сира земля не приймила, аби її громи побили, аби її нагла кров залляла, аби здохла до рання, як та худобина. Дай, Божечку, аби вона валандалася від двора до двора, як та Ицкова сука... Багато ще дечого лунало в хаті, але Гаврило лежав тихенько, болю уже не відчував, пожовтів, як віск, важко дихав і дивився на стелю в одну міру.

– Гавриле, Гавриле! – рот не закривався Палагні, вона зрозуміла, що втрачала його і її побирав страх. Знала добре і те, що з її чоловіком сталося щось інше, і Параска Куца тут ні до чого, але мусила на комусь зігнати свою біду, яка, хотіла вона того чи ні, насувалася на неї, мов чорна хмара на сонце.

– Гавриле! Тебе щось болить? Га? Гавриле! Чого мовчиш? Таже заговори до мене, скажи йке слово!

Але той мовчав.

– Люди! – голосила Палагна, хоча жодна сльоза не скотилася з її очей, – людочки добрі, віддам всю свою худобу, лишень поставте мого чоловіка на ноги, віддам свій ґрунт, лишень би він жив на цьому світі... Газдо мій, газдо!...

* * *

Війт ходив нервово по роздоріжжю біля млина то сюди то туди. Не йшов нікуди, чекав на гостей з Городенки. – «Кудись відійду на хвилю, перебирав у думках, – а вони над'їдуть. Тоді що? Значить, подумують, що в селі нема порядку. А так він їх сам зустріне і відразу поїдуть на обійстя Петрихи Ільчишиної. Там нехай вирішують, що робити з небіжчиком. Заберуть до Городенки чи дозволять хоронити? Він уже післав чергового з гмінної канцелярії, аби до тіла ніхто не торкався. Як Гапин убив, так у таким положенні нехай і лежить, поки не приїде сам пан комендант повітової поліції.

Через якусь хвилю з боку церкви підійшов паламар, а з іншого – черговий гмінної канцелярії:

– Пане вййте! – першим заговорив паламар, щоб піддобритися, – я вволив вашу просьбу і ваше розпоряджінє: дзвонив і дзвонив. Ви, мабуть, чули?

– Чув, чув! – помахував головою від задоволення, задерши її вверх. «Так завжди має бути, – милувався собою вййт, – це говорить про те, що у гміні є порядок!»

Але тут легенько кашельнув черговий, чим привернув увагу вййта.

– Ну як там, вуйку? Як справи з убієнним?

– Яким убієнним?

– Таже я вас посилав до Петрихи Ільчишиної, аби до тіла вбитого ніхто не торкався! – знервовано викрикнув вййт.

Черговий тричі перехрестився.

– Пане вййте! Або я сходжу з розуму, або хтось із нас, – і подивився спершу на паламаря, а потім ще раз на вййта, – чого ви з мене збиткуєтесь? – Ви, пане вййте, посилаєте до убієнного, той, – і кивнув на паламаря, – вже видзвонив по Петру Ільчишиному, а я тільки що звідти...

– Ну і що? – перебив повільну бесіду чергового вййт, – що тягнеш мов kota за хвіст.

– Та не перебивайте, пане вййте, дайте слово сказати. Бо зараз забуду що-м мав говорити. Я тільки що говорив із Петром Ільчишиним. Робить вам, пане вййте, чоботи. Такі файні будуть, – каже Петро, – що таких чобіт ні в кого в селі не буде, лишень у нашого вййта.

Вййт подивився на паламаря, а той на нього:

– Пане вййте! Ви привели мене до гріха, я ще ніколи не дзвонив живій людині...

– У-у-у-у-у! – заскреготав зубами вййт і оглянувся довкола, – де та Софа, шлях би її трафив! – але за Софою лише слід простиг. – Це вона ввела мене у блуд. Це вона тут таке наговорила. І я, – вййт вдарив себе по чолі, – повірив їй...

– Та як це ви пане вийте, такий розумний чоловік, таку маєте повагу у селі, а послухалися дурної Софі, – виливав свою кривду паламар. Згадуючи, як вона на нього прикрикнула, старшого чоловіка. – Скажіть но мені – хто її в селі має за розумну?

Дійсно. Як це він, сільський вийт, такий ґазда, його поважають усі люди в селі, так легко повірив якійсь Софі і не перевірів те, про що йому розповіла?... Як він над цим не подумав?... – Зі встиду ладен був провалитися крізь землю. Але земля не приймала. Таке з нього буде сміятися все село, повітове староство... Боже! Боже! За що така кара? І вийт нервово схопився руками за голову.

* * *

До глушківського горба їхала фіра. На дерев'яній лавці сидів, погойдуючись, Іван Угрин. Позаду на свіжоскошених траві, накритій рядниною сиділи комендант Городенського повітового управління поліції Казимір Штінглер і повітовий лікар Отто Лехнер. Обидва щось жваво обговорювали.

Іван до бесіди не прислухався. Його непокоїло, хто буде зараз відвозити цих панів до Городенки. Сьогодні він має іти зі старостами сватати свою Маріку.

«Ото наш вийт втягнув мене у таку халепу», – думав весь час Іван. Він зразу не зрозумів про все, коли їхав до Городенки, аж тепер до нього дійшло. Ця поїздка йому не на руку.

– Скажіть, будьте добрі, пане Казиміре, – провадив розмову пан Отто, – скільки ви вже будете ловити отого опришка із Серафінців?

– Не питайте, пане Лехнер, не питайте, – аж затрясся з люті пан Казьо, – ви розумієте, вже кілька років для мене не життя, а справжнє пекло. Цей опришок Чайковський, – закрутив головою комендант, – цей Чайковський, цей хлоп свіня, це справжнє бидло, – і пан Казьо зі злості із огидою сплюнув.

Після кількох хвилин мовчанки пана Казя мовби прорвало.

– Ви розумієте, пане Лехнер? Ви розумієте, що він собі дозволяє? – паном комендантом аж трясло. – Якось прийшов до пана-дідича Вайсмана на Заболотівщині файно вдягнутий – у капелюсі, білій сорочці з чорним бантиком, у темному плащі – і посунув прямо до покою:

– Пан Вайсман?

– Так, – відповів дідич, – з ким маю честь говорити?

– Я Чайковський! Ці пани також... най не кажу!

Пан Казьо так розлютився, що цяточки слини розліталися з рота навсібіч. – Підоймив би якийсь крик чи взяв би щось у руки та й тарахнув по голові. Так ні! Плюхнувся у крісло і булькає очима.

– Я прийшов до вас по гроші! Пан тут же відкрив шухляду, виклав ключі, показав рукою, де знаходиться тайник. Той забрав гроші і каже:

– Пане-дідичу, зігніть голову. Той, як баран, покірно зігнув голову, цей свіня щось поклав панові на шию та й каже:

– Якщо пан поспробує встати або кивнутися вправо чи вліво, то злетить разом з віллою у повітря. На цьому місці залишиться глибока яма.

Вийшов з покою і до служниці:

– Пан-дідич приказав пані йти до своїх родичів на дві години. Та подякувала і гальоп з вілли. – Старший чоловік, сидіти отак із зігнутим карком дві години! Ви уявляєте, пане Лехнер, яка це мука? Шия, плечі, руки – все затерпло. Кричить: Слуги! Охорона! Ого! Де там! Нікого ні дзінь-дзінь.

Нарешті на крики прибігла служниця:

– Де ти була? Де ти пропадала, свіня?

– Паночку! Отой панич, дай йому Боже здоров'я, що вийшов від вас, сказав мені, що ви приказали, щоб я на дві години пішла до своїх родичів.

– Пся кров! Пся кров! – верещав пан-дідич, – ануко подивися, небого, що то в мене на шиї?

– Ой паночку! Та то куряче яйце!

Пан натягнувся, взяв те яйце, як тріснув ним до підлоги.

– Пся кров! Нема в нас влади! Нема поліції! – кричав на все подвір'я.

Отто Лехнер реготав від душі.

– Що це ви, пане Отто, так регочете? Що тут є смішного?

– Смішного? – і ще дужче засміявся.

– Або таке! Продовжив свою розповідь пан Казьо.

Одного разу в Коломиї підходить до поліціяннта такий собі панок, дав йому складений учетверо папірець і каже: «Передайте це своєму комендантові поліції. За послугу даю вам злотий». Той радий старатися. Коли розгорнули той папірець, а там пише: «Я в неділю буду в Коломиї на ринку. Чайковський». Коломийський комендант аж руки потер від задоволення: «Пташка сама хоче залетіти в кліточку. Ну що ж! Ми їй у цьому допоможемо! Ми давно на це чекаємо! Як він уже нам надойв!».

Ви розумієте, пане Отто, що це таке? Зібрали всіх поліціянтів зі Снятина, Городенки і, само собою, Коломиї. Оточили ринок. Половину поліціянтів перевдягли на сільських хлопів, і торгашів. На кожному вході і виході з ринку стояло саме поліційне начальство.

Пан Казьо сплюнув крізь зуби і замовк.

– Ну й що? – вичікувально дивився на співрозмовника пан Лехнер.

– Та нічого! Чайковського не помітили. Подумали, що, побачивши так багато поліціянтів, пташок злякався. Вже ринок спустів від продавців і покупців, ми не розходилися, ще чекали. Працівники ринку почали прибирати сміття. Одна пані звернула увагу, що стоять на купі ящики з-під

яблук, тачки і ніхто їх не забирає. Почали між собою говорити, що на тому місці якась галаслива жінка продавала файні яблука. Підійшли ближче до ящиків, а на одному з них вітер розмахує пришпиленим папірцем.

Принесли нам той папірець, а там пише, – і пан Казьо раптово замовк, почав оглядати небокрай і навколишні природні пейзажі.

– Так що там було написано? – згорав від нетерплячки доктор.

Пан Штінглер звернув увагу, як навколо буяє природа, цвірінькають горобці, а скільки всякого різного птаства літає у небі. Яка краса, радіти б цьому і тільки жити. Так ні! Якийсь тобі песиголовець зводить це життя прямо нанівець.

З північного заходу подув прохолоднуватий вітерець, женучи за собою темнуваті хмари. Фіра якраз їхала через Глушків.

Іван Угрин до панської бесіди не прислухався. Він думав про своє. Вже давно минуло полудне. Як там буде зараз у Топорівцях, можна лише здогадуватися. Його безперестанку свердлила одна і та ж думка: Напевно, йому доведеться цих панів відвезти назад у Городенку, а як має бути із старостами? Чому ні Данило, ні його тато не докмітили зробити це в неділю, але в суботу? Наскільки він розуміється, то ще не чув, щоб сватати йшли в суботу ввечері. А якщо він через цих панів затримається? Що тоді? Невже може зірватися сватання? Ні-ні! – спохватився Івась, махнувши батоном на коні, хоча вони і так бігли скоро.

– Що там було написано? – повернув голову до доктора пан Казьо – «Яблука продавав Чайковський».

– Охо-хо-хо, охо-хо-хо! – зареготав доктор Лехнер, – це що ж можна сказати? – охо-хо-хо, охо-хо-хо-, – не міг зупинитися від сміху пан Отто, – що він ще й дуже хитрий!

Невже серед вас нема хитріших і розумніших від цього хлопа-свіня, як ви висловлюєтесь?...

Пана Штінглера ці слова дуже впекли, і він визвірився на пана Лехнера:

– Можна подумати, що серед вас, німців, є хитріші від цього бидла, пся кров, – і пан Казьо вже вкотре сердито сплюнув.

– А ви часом не купували яблука в цієї «галасливої жінки»?...

Пан Казимір мовчав, а потім неохоче буркнув:

– Купував. І коломийський, і снятинський коменданти купували. Яблука були дуже файні, дешеві.

– Охо-хо-хо! Охо-хо-хо! – знову зайшовся сміхом доктор Лехнер, – ну ви, пане коменданте, мене розсмішили. Він просто грається з вами, як кіт з мишами.

– Одного разу, – розійшовся пан Казьо, – прийшов до мене лист від цього песиголовця, що він такої то днини, о 12 годині буде їхати центром через місто. – Боже! – думаю собі, – яка наглість! Писати мені, уродзонному шляхтичу такі дурниці. Ну, – думаю, – я тобі покажу. Я тобі покажу! Зібрав усіх поліціантів, і в назначений час зробили в центрі засідку. Рівно о 12 годині по середині вулиці якийсь дурний хлоп тягне наперед себе тачки. На тачках якісь плитки, каміння. Я собі подумав, а якщо зараз, дійсно, над'їде отой опришок. Цей дурний хлоп все переб'є. Я махнув головою одному із поліціантів, той підійшов:

– Що ти хлопе везеш і звідки?

Той зупинився:

– Проше пана їду з роботи додому. Там унизу живу, – і кивнув уперед головою.

Я не витримав, виходжу із своєї схованки і кричу:

– Марш звідси хлопе дурний! Марш! – Чого кричати? –

він до мене. – Ви розумієте, пане Отто? Мною аж затрясло. Думаю, – я би тобі зараз дав, ох би дав, але проше пана сиджу у засідці. Отак ми ще трохи посиділи, бачу знизу біжить якийсь хлопчисько. Я піднявся. Він до мене: «Проше пана, якийсь чоловік тягнув тепер тачки і дав мені злотий аби я передав вам оцю цидулку». Я розгортаю папір, а там пише: «Я свого слова дотримав. Чайковський».

– Охо-хо-хо-хо-хо! – Охо-хо-хо-хо-хо! – не міг стриматися доктор

– Або таке! Якось прийшов додому нашого Городенського адвоката пана Василя Кассіяна, колишнього свого колеги по навчанню у гімназії і від жінки адвоката почав вимагати гроші. То відбувалося о 7 год. вечора. Та відповіла, що в них грошей немає. Тоді цей песиголовець приказав заслонити вікна і зробив у помешканню докладну ревізію. Не знайшовши нічого, став чекати на господаря. Пан Кассіян прийшовши додому, приніс із собою 600 злотих, котрі мусив віддати тому новому Довбушеві.

Тут же Чайковський попросив дати повечеряти. Під час вечері прийшов один з директорів кооперативу у Городенці і приніс адвокатові 400 злотих. Чайковський забрав і ті гроші.

Через кілька днів прийшов цей пташок до купця Грюнбавма і в часі ревізії забрав 80 долларів, заявивши, що гроші бере для «Червоної Січі». Доречі, Чайковський дуже симпатизує Радянському Союзові і мав тісні контакти із КПЗУ.

Перестрашений жидок-купець, щоби пом'якшити ситуацію, і боячись ще й дістати від опришка-отамана, заявив, що дуже любить більшовиків. За це Чайковський поцілував його в лоб, а його супругу в руку, подякував за гроші і пішов. Так що не дуже смійтеся пане Лехнер. Я зовсім не здивуюся, коли почую, що цей пташок прилітав і до вашої оселі.

Пан Отто Лехнер перестав сміятися.

– Я ще вам не таке вповім, – розійшовся пан Казьо.

Недавно у Снятинську поліційну комендатуру, вже перед вечором, зайшов такий собі гарний панок із невеликою валізкою і прямо до коменданта:

– Я такий-то і такий, їду аж зі Львова, мені потрібно в Городенку, але скоро вечір. Я ще у Львові чув, що тут, на Городенщині, гуляють опришки з якимось Чайковським, забирають гроші у багатих і роздають бідним. Я багато при собі грошей не маю, але можуть роздягнути, можуть убити. Звичайно, я міг би переночувати в Снятині, але мені нагально треба бути ще сьогодні у Городенці. Як мені бути? Що робити?

– Дорогий пане! – улесливо і гарно відповів на те снятинський комендант пан Домінік, усе це балачки, нікого не бійтеся. Цього Чайковського ми так приперли, що він давно не показується на людях. Ми розвели таку службу, що вона стежить за кожним його кроком. Не сьогодні-завтра він буде в наших руках. Ох, як би я хотів з ним зустрітися і поговорити, в мене від нетерплячки аж руки сверблять, – і пан Домінік потер руками. – Так що, дорогий пане, добирайтеся в Городенку і нікого не бійтеся. Ми цілком володіємо ситуацією на місці. Таже то, проше пана, ще є влада на місці. А як ви думали? Панок вийшов.

Через деякий час входить поліціант і простягає комендантові папірець, який був пришпилений на вхідних дверях: «У вас на прийомі був Чайковський»

– Охо-хо-хо! Охо-хо-хо-хо! – знову зайшовся пан Отто, – охо-хо-хо-хо, – давно я так не сміявся.

– Сталося таке, то вже б у повітовому поліцейському управлінні всі мовчали, так ні, – вже заусміхався і пан Казьо, – рознесли по всьому Снятині, тепер з них сміються не тільки у місті, а й у всьому повіті. Ніскільки не здивуюся, якщо це

дійде до самого Станіслава. І ніяк ми не можемо його впіймати. Ви розумієте?

Якось до нашої ресторації, – розповідав далі пан Казьо, – ну в Мазурика, зайшов собі польський ксьондз у сутанні, навколо голови розкинулися кучері, а вверху посередині звісно тонзура. За столиками сиділо кілька міських панів і грали собі у карти, одним словом забавлялися. Пан ксьондз увійшовши, поблагословив панів, ті посхоплювалися, схилили голови на знак вдячності із-за такої поваги до них, і не сідали поки не сів ксьондз. Тут підбіг кельнер, взяв замовлення, і зразу приніс страви. Пани далі грали у карти, глип, а ксьондза нема. Підбіг кельнер а на столі картка: «Дякую за вечерю. Чайковський».

– Охо-хо-хо-хо-хо! Охо-хо-хо-хо-хо! – знову не міг стриматися пан Лехнер.

– Ви добре знаєте наших панів Добжанських у Городенці. Одного разу прийшов до них жебрак просити милостиню. Пані Добжанська щось там робила, а тут жебрак на порозі, скрутилася сюди-туди, а грошей аж таких в покою нема, ледве знайшла два злотих та й дала бідному. Той покрутився і вийшов. Тут вбігає служниця:

– Пані! Ви знаєте хто це в нас був?

– Якийсь жебрак, – відповіла та.

– Пані! Це був Чайковський.

– А щоб його нагла кров залляла, уже добирається до нас – і лише присіла чи зі злості, чи зі страху. Бідна два дні відхорувала. А пан Добжанський заявив, що носить у задній кишені постійно двісті злотих на всякий випадок. Якщо зустріне його цей опришок і буде вимагати гроші, то без всяких церемоній він віддасть ці гроші і буде мати спокій.

– Але, проше пана Казиміра, це тягнеться вже кілька років!

– Кілька років, – повторив пан комендант. – Якби тут жило більше уродzonych поляків, ми б його давно схопили, а це бидло його переховує, допомагає йому, і ми поки що безсилі. Але маю надію, що це скоро закінчиться.

– Але за ці всі роки невже ні разу не було у вас можливості його спіймати?

– Було! Чому не було. Наприклад, у минулому році ця банда пограбувала панський двір у Стецеві. Як звідти йшли, то зупинилися у житі в одного ясенівського ґазди і там організували п'янку. Ранком ґазда приїхав подивитися, як виглядає його поле. Як побачив, скільки вони зволочили жита, то розповідав, що мало там не вмер. Усі п'яні спали. Оговтавшись, ударив по конях і прямо до нас:

– Там Чайковський і вся його ватага сплять п'яні у моєму житі!

Ну звісно. Нам два рази розповідати не треба. На коні і гайда! Всіх зв'язали, але Чайковського серед них не було. ґазда хрестився і божився, що там був і Чайковський. Але чи він йому привидівся, чи він справді такий хитрий, що всіх залишив, а сам щез.

До речі! Чайковський перебуває у сварці зі своєю сестрою за те, що його мама відповіла йому більшу частину ґрунту ніж її. Одного разу він написав лист до сестри, вона мешкає у Городенці, що тоді-то і тоді прибуде до неї в гості. Та зразу дала нам знати, але затребувала нагороди 100 злотих. Ми на це погодилися. Зробили засаду, але він не прийшов.

– Так, так! Це все є досить цікавим, – продовжив розмову доктор Отто, – до речі, хочу вам сказати, пане коменданте, ви є досить цікавим попутчиком. Досить цікавим.

– Може, й так! Мовчати ж не будемо! Дорога здалася б довгою. Я то розповідаю вам усякі історії, але скажу вам по правді: весь оцей час думаю над тим, чого ми їдемо у

Топорівці, і воно щось мені не подобається.

– Може, воно й так! Але скажіть мені ще й таке. В Городенці і всій окрузі ще говорять про якусь організацію, що створив цей, Чайковський, і називається вона «Червона Січ»?

– Та яку організацію? Що вони вигадують?

– Ну та як вигадують? Розповідають, що про це навіть написала львівська газета «Земля і воля».

Пан комендант замовк.

– Ну не можете впіймати самого Чайковського, – допитувався Отто Лехнер, – але в нього, напевно, є помічники?

– Є, ще й багато, – сумно відповів пан Казимір, – у нас уже сидять його поплічники Юліан Стефанів з Топорівців, Йосип Побігун. Я думаю, дуже скоро вони всі будуть у наших руках, навіть сам, Чайковський. З цим опришківством буде покінчено раз і назавжди. Як це так? Бидло виступає проти влади. О-о-о! Ми не намірені це так довго терпіти...

– Та так! – закінчив цю бесіду пан Лехнер, бо попереду показалися Топорівці. – Але вже п'ять літ вони роблять свою справу...

* * *

Війт, як побачив підводу, що наближалася, то його відразу кинуло в піт, потім язик затигнуло аж у горло. Та й говорити не міг. Не міг та й усе! Голова, правда, працювала, і в ній думки бігали одна за одною. За цей час, поки чекав на гостей з Городенки, чого він лишень не передумав. Наприклад, як має пояснити, чому відірвав від роботи таких поважних панів. Скільки пройшло часу, відколи поїхала фіра, а путнього пояснення не придумав. «Ех-х, як би тут пригодилася його Марія. Вона точно придумала би щось файне. Вона в нього що розумна, то розумна».

– «Та не буду розповідати про ту дітчу Софу, – думав своєї вїйт, – це несерйозно. А що сказати?». Відповіді знайти не міг. Його черепок на в'язах такого не варив. А фіра наближалася.

« Найголовніше в цій історії, – нарешті прийшов до висновку вїйт, – що живий чоловік, якого зробили убієнним. Отак!» Розуміючи, що йому це так просто не минеться, він уже встиг переказати додому, щоби Марія приготувала щось попоїсти. Вїйт не один раз поглядав на небокрай і бачив, як з боку Торговиці наближається темна хмара. Як тільки гості під'їхали, почав накрапати дощ:

– До мене додому, – шепнув Іванкові вїйт і легко скочив на підводу. Той сіпнув віжки і за хвилину-другу коні в'їхали на вїтове подвіря. А тут, як хлине дощ – усі забігли в хату. А там – накритий стіл...

Вїйтиха красиво прибралася: у вишиту сорочку, в горботку, підперезану широкою окрайкою, ззаду кінці окрайки зав'язані. На кінцях виднілося безліч різнокольорових китичок. Спереді кінці горботки загнуті вверху і засунуті під окрайку. Ззаду низ горботки теж, деś сантиметрів двадцять, був загнутий догори. Низ сорочки, що добре виднівся з-під горботки, був вишитий навколо віночком. Голова пов'язана красивою квітчастою хусткою. На босих ногах – капці. Жінка прибралася ну, як на Великдень

Заустріхалася мило до гостей:

– Прошу дорогих гостей сідати за стіл. Чим хата багата, тим і рада гостям.

Комендант покосився на вїйта:

– Пане вїйте! Де труп? Ми не з-за цього сюди приїхали, – і показав рукою на стіл.

Вїйт набрав повні груди повітря: і де він знайшов тоту силу в собі щоби розповісти усе по правді?...

Запала мовчанка. Раптом зайшовся сміхом доктор:

– Охо-хо-хо-хо! Охо-хо-хо-хо! Що за день сьогодні? Цілу дорогу насміявся і тепер знову не можу вдержатися від сміху. З того всього почав сміятися і комендант, потім вїйт і вїйтиха. Останні дуже сміялися, бо все-таки треба було вдержати в хаті веселу ситуацію. Гості перестали сміятися, а вїйт з вїйтихою аж заходилися. Марія скоріше зорієнтувалася в ситуації і раптово зупинилася, вїйт вловив цей момент і собі перестав, хоч рот закрити не встиг, але сміху вже не було чути.

– Найголовніше в цій історії, – заключив мудре слово вїйт, – що фактично убієнних нема, чоловік живий... – І тут згадав про чоботи: – Дай йому, Боже, ще жити і жити, та й добро людям творити, а ми разом погостимося.

Пан Казьо визирнув у вікно, але де там – небо затягнулося темними хмарами, засіявся дрібний і густий дощ.

«Боже! – подумав пан комендант, – та же я маю йти з Ядвігою на хрестини! Що то буде? Що то буде?» – забідкався в думках.

– Пан комендант чимось заклопотаний? – обережно запитав Отто Лехнер.

– Не питайте! Ох, не питайте! Ця поїздка і цей дощ, як не в моїх планах, як мені це недобре

– Але всеодно не поїдемо, допоки не перестане дощ.

– Та так! Так! – нервово засовався на лаві пан Казимір. – «Як то є у житті, – подумав, -- пан мисле, а Бог те все кресле».

* * *

Нарешті дощ перестав падати, але хмари мовби зупинилися. В такий погожий день сонце стоїть ще високо, а тепер зробилося темно, ніби осінньої пори.

Пан комендант усе-таки, хоч і за столом, добряче висварив вїйта за його розхлябаність, як він висловився. Як це вїйт, не перевіривши по суті плітку, послав за ними коні?...

– Я залишаю всі свої справи, зриваю з роботи пана доктора і летимо у Топорівці по суті справи задарма. Що, нам нічого робити? Скільки війтів є в повіті! Ви уявляєте, пане Грищук, якби всі так чинили, то ми що, пожежники?

Пану Казьові не це пекло. Його мучило, що він може не встигнути на хрестини до ресторації. Нагадавши про це, спохватився і гайда їхати. Якби не хрестини, – та ще й у пана повітового старости – то він би ще посидів і повеселився. А так...

Як тільки доїхали до урочища Панське, їх почав накривати туман. Чим далі їхали, тим більше густішав туман.

Іван дорогу на Городенку добре знав, міг їхати із зав'язаними очима, та й коні в нього були мудрі, ніколи не збивалися з дороги. Але, везучи таке високе начальство, дуже хвилювався, щоби вдало переїхати збродяний міст через невеличку, але примхливу річечку Вікнянка. Та й при від'їзді з подвір'я війта війтиха наказувала: «Дивися, Іванку, аби все було добре!» То Іванко й дивився.

Збродяний міст зроблений з грубих дощок, але вузький і без поручнів. Іван подумки міркував так: «Візьмуть коні ледь-ледь вліво – і ліві колеса зависнуть у повітрі, потягнуть увесь віз вниз у воду, і хтозна що станеться із його панамі? А візьмуть ледве вправо... І як тут бути? Може бути нещастя, і тоді що? До криміналу?

Перед очима Івана показалася не знати звідки війтиха: «Дивися, Іванку, аби все було добре!» Іван перехрестився, подумавши: «Ще й ця напасть тут крутиться! Хіба це до добра?»

Від цих думок Іванові ставало то погано, то змерзав, то пітнів і все позирав назад, що роблять його пани. А панам було байдуже. Вони трохи випили, попоїли і подрімували, надіючись на доброго візницю. Дорога все йшла попід берег,

нарешті звернула на рівне. Значить ми уже на Збродах, – подумав Іван, – десь тут ось-ось має бути міст». Туман такий густий, що світа білого не видно. Чути було, як недалеко працював водяний млин. Іван не раз їдучи уночі до Городенки чи звідти, завжди добре бачив, як у вікнах млина тьмянів каганець. Сьогодні ні млина, ні, тим більше, каганця.

Їздовий натягнув віжки, щоб коні ступали дуже поволі: «Лиш аби переїхати міст, – думав хлопець, – а там так поїдемо, що миттєво будемо у Городенці!»

Проїхавши ще кілька метрів, парубок зупинив коні, нахилився до доктора і шепнув на вухо:

– Пане докторе! Потримайте віжки, а я скочу і подивлюся де міст. Десь тут має бути міст.

Чого-чого, але коней пан доктор боявся, як вогню.

– О ні-ні! Ліпше я сам подивлюся де міст. Відсунув свою сумку, закинув ноги і... Іван почув якийсь плескіт і крик:

– Рятуйте!... Пробі-і-і-і!... Рятуйте-е-е-е!...

Пан комендант тут же спросоння вихопив револьвер, вистрілив уверх – Тримайте бандита! Ловіть злодюгу! – кричав щосили. Йому ввижався Чайковський біля кожної хати, під кожним корчем, і тепер спросоння подумав, що опришок напав на доктора. Він тут же закинув ноги і скочив з підводи. Іван знову почув ніби якийсь плескіт. Хлопець повернув голову вбік, нагнувся нижче: «Ой, Божечку! – таже він стоїть на мості». А ті два скочили прямо у воду, і їх понесла вода вниз, ударяючи їхніми тілами то до одного берега, то до другого. Нижче у воді зробився крик... Вода неглибока... Але така несподіванка, темрява...

Іван миттю з'їхав з моста, коні прив'язав до полудрабка і теж скочив у воду, щоб витягнути своїх панів. Першим допоміг вилізти комендантові, потім докторові. Недалеко працював млин. На постріл і крики прибігли з млина

мельники, та люди, які поз'їжджалися до млина.

Один із мельників прибіг із ліхтарем. Перевдягати мокрих панів не було у що, хоч вони й не думали перевдягатися у сухе отут, при хлопах. Один із мельників побіг до млина і приніс трохи в пляшці спирту. Прихопив із собою і якусь верітку.

– Мій револьвер! Мій револьвер! – заволав пан Казьо, – мій револьвер залишився у воді! Кілька разів Іван залазив у воду і ногами прощупував дно річечки. Але пропажі не знаходив.

Комендант і доктор уже цокотіли зубами від холоду. Їх заставили випити трохи спирту, щоб не простудились. Іван вкотре заліз у воду і нарешті ногами намацав револьвер. Пани всілися на підводі, їх накрили веріткою. Іван ударив коней, перейшов на галоп і так їхав майже до міста. Ніколи ще так не гнав коней, як сьогодні. Дуже турбувався про своїх панів.

А особливо, що скаже війтиха. Дуже жалів, що так сталося. «Скільки втрачено часу» – думав усю дорогу.

В Городенці доктор Отто Лехнер зліз з підводи і, похитуючись, пішов додому. Коменданта так розібрала топорівська горілка і спирт, що він сам іти не міг, тож Іван підвіз його аж додому. Допоміг встати і повів попід руки до дверей.

На стук вийшла пані Ядвіга. Пан Казьо усміхався до неї: – Ядвісю! Моя Ядвіся! Я вже є! – похитуючись, боявся, мабуть, зробити зайвий крок, щоб не впасти. Пані Ядвіга побачила, що костюм сильно пом'ятий, пан ледве ворухить язиком. Зі злості, що втратила сьогодні гарний вечір у ресторації, розмахнулася і лясь пана Казя по писку – то звідти то звідти.

– Ядвісю! Люба! Я тебе люблю! – пан Казьо встигав вимовляти.

Іван від подиву аж рота відкрив. Він ще не бачив, щоб жінка била чоловіка, та ще й такого великого начальника, перед яким не в одного тряслися штани. Всяке бувало в його житті. Чого гріха таїти. Не один раз бачив, як чоловіки б'ють своїх жінок. А тут!...

Пані Ядвіга перевела погляд на Івана, який ще стояв поруч і дивився на все це. Розмахнувшись, кілька разів потягнула й Івана по писку.

– За що? – схопився хлопець за лице.

– Бо ти хлоп, свіня! Посліднє бидло! Де напоїв мого пана?

– «Отакої! – думав Іван, вже їдучи і б'ючи зі злості невинних коней, – через того вїйта зірвав своє сватання, від ранку не їв, не пив, а наостанку ще й дістав кілька разів по писку. Ще в житті ніхто мене не бив! Тим паче, жінка!» От, що то мати справу з панами.

* * *

Ввечері, з суботи на неділю, Гаврило помер. До ранку його помили, вдягли і поклали на лави під вікнами. Кілька жінок, вийшовши з церкви, повернули до тіла.

Біля покійного на лавці сиділа Палагна, замотана у кілька грубих хусток, у кожусі, а зверху накинтий ще й сардак, на ногах валянки. Надворі травнева спека, а Палагна добре вдягнена, по-зимовому, бо слаба. Побачивши, що сходяться жінки, Палагна заголосила:

– Газдо мій, газдо! На кого мене покидаєш? З ким я буду газдувати? Ет!... – та й махнула рукою, – з нього такий був газда. Подивіться, люди добрі, та то крішка людини.

Сиділа Палагна, сиділа, потім:

– Пораднику мій, пораднику! На кого мене покидаєш? Ет!... – і знову махнула рукою. З нього такий був порадник.

Невдовзі знову:

– Пошивальнику, мій пошивальнику! Біда моя,

лишилася діра твоя-я-я! А ти казав, що зашиєш, тепер умер та й лишієш... Ади, взявся, жінки, перешивати задню полу на стайні. Та й що, думаєте скінчив? – і махнула рукою. Згодом:

– Сапальнику мій, сапальнику! Ет!... – махнула рукою, – який з нього був сапальник? Та то крішка людини.

Жінки стояли і дивилися: то на мерця то на Палагну. Хотіли теж поплакати. Допомогти в такому горі жінці. Але як плакати? У Палагни хоч би тобі одна сльоза скотилася. А губи, як кривить, як кривить...

Через деякий час:

– Косарю мій, косарю-ю-ю-ю! Ет!... – махнула рукою. З нього такий був косар. Піде, неборака, косити, а коса ним замахеє. Правда, потрошки та викошував хліб, аякже, викошував, на поміч ніколи нікого не просив.

Палагна порунталася в своїх одежах, подивилася на жінок:

– Це, напевно, знову буде дощ, бо щось так пріє, ой як пріє...

* * *

Івась Угрин зі старостами та батьками гонорово йшов до Данила Грищука. В церкві порозумілися Данило з Миколою. Микола Угрин перепросив, що так сталося. Вони не винні.

– Шкода, щоб пропадав холодець, начинку і голубці можна підігріти. Пампушки з узваром... – говорив без упину Данило Грищук. Життя є життя...

* * *

В кінці жовтня 1933 року Андрій Чайковський зайшов у Серафимці відвідати свою матір. Там уже на нього чатували. Зайшовши до хати сів за стіл читати газету. В цей час до хати заскочив поліціант і закричав «Руки вверх». Отаман кинувся до поліціанта, щоб його роззброїти, але той вистрілив два рази і вбив наповал. Як пізніше вияснилось обидва вистріли

були смертельними. Бідна ненька хотіла закрити своїм тілом рідного сина від смертельної напасті, але вбили і її.

Звістка про трагічну смерть відважного Гріма-Чайковського ширилась від хати до хати.

* * *

Ой у селі дзвони дзвонять
Сталася новина
Вбили кати Чайковського
Бідняцького сина.

Ой убили Чайковського
Та й стареньку мати
Що хотіла синочкові
Життя врятувати.

Вбили його з револьвера
За столом тесовим
Та й полилась кров червона
Рукавом узорим.

Ой убили рідну матір
На хатнім порозі
Та й розлялась кров червона
Всюди по підлозі...

З народної пісні

КРИВАВИЙ СВПАНОК

Драма

на 4 дії, 17 картин

*Події відбуваються в селі Попорівці,
що на Городенківщині. 1945-й рік.*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микола Угрин	– старший лейтенант Червоної Армії
Іван	– батько Миколи, член ОУН, псевдо Малина
Марія	– мама Миколи, домогосподарка
Василь і Петро	– брати Миколи
Настя і Василь	
Марковські	– сільські господарі
Грім	– головний пропагандист-ідеолог Коломийського окружного проводу ОУН
Грім	– редактор підпільної газети «Воля Гуцульщини», органу Коломийського окружного проводу ОУН
Вихор, Орел,	
Козак, Чумак,	
Зарінок, Дземброня	– ідеологи районних ексекутив ОУН
Смерека	– ідеолог Буковинської ексекутиви ОУН
Береза	– член ОУН, керівник сільського підпілля
Скала, Калістрат	– члени ОУН, і керівного складу сільського підпілля
Перекотиполе	– Станичний
Левко	– провідник СБ районного проводу ОУН
Їгомость	– сільський парох
Їмость	– Мати-Марія – його дружина, кущова Українського Червоного Хреста
Дарук	– майор, начальник райвідділу МДБ
Ліванов	– капітан районного відділення МДБ
Дідак	– районний воєнком
Слідчий	– працівник районного відділення НКВД
Іван	– Повстанець
Маруся	– сільська дівчина, кур'єр
Звязкова, сусід, повстанці, покоївка, солдати	

ДІЯ I

КАРТИНА ПЕРША

На сцені кабінет районного воєнкома. За столом сидить років п'ятдесяти сивочолий майор у воєнній формі. На грудях блистять два ордени і кілька медалей.

До стола припертий приставний стіл, за яким з обох сторін по два крісла. Справа і зліва попри стіни лави. У правому кутку за плечима майора залізний сейф, а зліва у кутку припертий до стіни червоний прапор. Вверху на стіні, напіввисить портрет Йосифа Сталіна. *(Говорить по телефону).*

— Да, да! Товаріщ палковнік, я понімаю, понімаю, што для нас война ещю не кончілась. Да, да, в нас тоже каждый день по сьолах ідьот стрельба, есьть раненіє, есьть убітіє. Канешно таварищ палковнік, і я, і все нашіє работнікі прінімаєм самое актівное участіє в етіх мєропріятіях по унічтоженію бандформірованій. А как же, а как же...

Входить старший лейтенант.

(Виструнчився і стоїть, дивлячись на майора такими очима, мовби його подальша доля залежить тільки від цього чоловіка).

(Той продовжує розмову по телефону).

— Да, да! Кстаті, таваріщ палковнік, там у вас на послезавтра намечається какое-то совещаніє, ето обязательно надо бить, ілі... ну харашо, харашо, досвіданія. *(Кладе телефонну трубку).*

Микола. Товаришу майор! Дозвольте доповісти! *(Майор кивнув головою).*

Микола. Старший лейтенант Микола Угрин згідно з

оголошеною загальною демобілізацією прибав додому.
Дозвольте іти?

Майор. Ваші документи?

Роздивляється.

То ви, товаришу старший лейтенант, місцевий?

Микола. Так точно, товаришу майор!

Майор. І що ви плануєте робити?

Микола. Працювати у домашньому господарстві,
товаришу майор!

(Майор бере телефонну трубку і набирає номер).

Майор. Товаришу Дарук! Ви можете вже зайти до мене. Добре? Чекаю!

Пауза.

(Через кілька хвилин заходить майор, начальник районного відділення міністерства державної безпеки товариш Дарук теж у воєнній формі, але погони і нашивки на комірці червоні).

Дарук. Доброго вам дня, товаришу Дідак! (Здоровкається із майором, потім зі старшим лейтенантом, уважно дивлячись на нього). Ви часом не Угрин Микола Іванович?

Микола. (Підтягується, прикладає руку до голови). Так точно, товаришу майор! Звідки це вам відомо?
(Майори дивляться один на одного і посміхаються).

Пауза.

Дарук. Тут запитань не дають, товаришу старший лейтенант Давайте присядемо. (Сідають). Так, так! (Дарук

уважно дивиться на Миколу, потім починає тарбанити пальцями по столу). Розкажіть про себе, товаришу старший лейтенанте!

Микола. Автобіографію?

Дарук. Ні! Давайте розкажіть, чим займалися під час німецької окупації, як опинилися на фронті?

Микола. Коли наше село окупували мадяри, а потім німці, я працював у господарстві своїх батьків. У 1943 році мене покликали на німецьку службу «Бавдінст». Працювали ми в Снятині на прокладці кабелів. Умови праці були дуже важкими. Роботи не припинялися навіть, під час страшних злив. Ми промокали до нитки. Але це було півбіди. Дуже обвалювалися траншеї. Німець — наглядач, «оберверкмайстер», ручками від лопат дуже бив нас по плечах. Так продовжувалося майже до кінця року.

У листопаді 1943 року мене відправили із села на роботи в Німеччину. Працював у бауера на полі. Зі мною працювали ще білорус і росіянин. У січні 1944 року ми роздобули документи і вирішили втекти додому. Нас ловили, ми знову втікали. В липні приближались до Львова, але тут радянські війська прорвали фронт, і ми опинилися у своїх. Нас зразу відправили на шестимісячні командирські курси. Через шість місяців мене, як молодшого лейтенанта, відправили на фронт. Воював на Першому Українському фронті. Дійшов до Берліна. Як і більшість моїх товаришів, розписався на рейхстазі. Потім демобілізували додому.

Дідак. Ви, товаришу, тільки-но заявили, як я зрозумів, хочете приступити до мирної праці?

Микола. Так точно, товаришу майор!

Дідак. Невже ви не знаєте, що у нас тут війна ще продовжується?

Микола. Яка ще війна?

Дарук. Хіба вам з дому не писали?

Микола. Я з дому отримав лише кілька листів. Останнього ще півроку тому!

Дарук. А ви щось чули про Організацію Українських Націоналістів?

Пауза.

Микола. В принципі чув! (*кивнув головою*).

Дарук. То що це за організація?

Микола. Ну, це борці за Самостійну Соборну Українську Державу.

Дарук. Так, так! (*пильно подивився на Миколу*). А яке відношення до ОУН має ваш батько?

Микола. Не знаю.

Дарук. Ваш батько — активний член ОУН з 1941 року. Може, скажете, яке його псевдо?

Микола. (*Від почутого спитнів і почав витиратися хусточкою*). Про його участь в ОУН і псевдо я нічого не знаю. В хаті подібні розмови ніколи при нас, дітях, не відбувались. А взагалі конкретно про це навіть у селі не говорилося. Думаю, що то все було законспіровано. Розмови велися лише такі, в загальному.

Дарук. А тепер слухай мене уважно! (*Микола зауважив про себе, що майор МГБ перейшов на ти, це його насторожило*).

Велика пауза.

(*Майор піднявся і заходив по кабінету*). Слухай мене уважно! Ти повинен вивідати у свого батька все про сільське підпілля. Список усіх членів сільської організації ОУН, керівників діючого підпілля, керівників резервного підпілля, список усіх членів УПА, наявність криївок,

прізвище станичного, зв'язкових. До речі, у вашому селі є два зв'язки. Список кур'єрів. Думаю, на перший раз достатньо!

Микола. А якщо я відмовлюся? (*Микола далі витирається хусточкою*)

Дідак. Ви про що, товаришу старший лейтенанте? Ви приймали військову присягу на вірність своїй Батьківщині! Всі дані вам завдання — свято і пошана. Такі завдання не всім даються. Ви повинні цим гордитися!

Дарук. Ти повинен собі добре усвідомити — така відмова це — зрада. А оскільки в нас майже воєнна ситуація, — то зрада карається найвищою мірою покарання — розстрілом. Я думаю, ти мене зрозумів. Всі дані будеш передавати продавцеві у вашому магазині. Про твоє завдання ніхто не повинен знати. Ти працюй у батьковому господарстві, як ні в чому не бувало. Додаткові завдання будеш одержувати від наших співробітників під час проведення спеціальних облав у селі з метою винищення бандпосібників і ліквідації бандерівського підпілля. Тобі все ясно? (*Микола мовчав*). Ну й прекрасно! Мовчання знак згоди. Будь здоров!

Майор районного відділення МДБ виходить.

Дідак. Що це ви, товаришу старший лейтенанте, так опустили носа?

Микола. Я пройшов війну майже від Львова аж до Берліна. Два рази поранений. Пролив кров за свою землю. Маю ось, урядові нагороди. Хіба я не виконав свою місію?

Дідак. Товаришу старший лейтенанте! Ви не забувайте, що Батьківщина вчила вас, затратувала на вас кошти. Коли ви вчилися, ваші товариші воювали і

проливали свою кров, тоді вам не загрожувала ніяка небезпека. Значить, ви менше воювали, ніж ваші побратими, на півроку. Немає нічого дивного в тому, що ви ще в такий спосіб пригодитесь своїй Батьківщині!

Микола. Товаришу майор! Ви зробили наголос на тому, що я шість місяців вчився. Але я на ці курси не просився.

Дідак. Товаришу Угрин! Вважаймо, що ви цього не говорили, а я цього не чув. Ваші балачки залишіть при собі. Я б вам радив вважати на себе і свої висловлювання. А зараз ідіть у матеріальне відділення і одержте там автомат і пістолет.

Невелика пауза.

Микола. Навіщо мені зброя?

Дідак. Для самозахисту.

Микола. Від кого?

Дідак. Потім усе зрозумієте. Ідіть товаришу старший лейтенанте!

КАРТИНА ДРУГА

Сільська хата. Зліва піч із плитою, далі припічок, застелене ліжко. На протилежній стіні висять образи. Під ними стоїть стіл. По обидва боки лави. Справа шафа. Над нею висить замисник. Далі попід вікнами довга лава.

За столом сидять чоловік і жінка з двома синами й обідають. Жінка одягнута у поношену горботку, з-під якої добре видно сорочку, на плечах киптар, хлопці в сорочках до колін, у портяницях, підперезані окрайками. Чоловік у штанях, заправлених у чоботи, на плечах поношений кожух. На лаві під вікнами лежить автомат.

Господар двору — член ОУН, входить у склад сільського керівництва підпіллям ОУН. Село — одне із повстанчих станиць, що воюють на Галичині з окупантами різних мастей за своє національне визволення, за вільну Українську Соборну Самостійну Державу. Іде громадянська війна з окупантами Радянського Союзу.

Марія. *(господиня дому, дивиться у вікно).* Йой! До нас іде якийсь совіт!

Василь. *(середущий син, закричав).* Тату! Облава!

Іван. *(господар дому, схопив автомат і в двері).* Я сховаюся на горищі. На горищі! Драбину витягну за собою!

(До хати входить молодий чоловік у військовій формі, на погонах три зірочки, на грудях урядові нагороди, усміхається).

Пауза.

Марія. Йой! Та це наш Микола! Живий! Здоровий! Сину мій! Нарешті прийшов! *(З радості і несподіванки падає. Але синівські міцні руки підхоплюють її і вона падає йому на груди).* Сину мій.

(З одного і другого боку на ший йому скачуть від радості обидва брати).

Василь. Братухо мій!

Петро. Братчику! Братчику! *(Всі обнімаються і цілуються).*

Марія. *(кричить).* Старий! Іване! Де ти там? Ходи сюди! Це Микола наш прийшов з фронту. Прийшов з тої проклятої війни! Господи! *(Марія повернулася до образів і хреститься).* Хай будуть прокляті отой Гітлер і Сталін, які розв'язали ту страшну, кровопролитну війну.

У хату входить Іван

Іван. Сину мій! *(обіймаються)*. Ану, давай, нехай я на тебе подивлюся зблизька. Ого! Старший лейтенант! Похвально! Похвально! Мені від радості груди розпирає. Мій син, єдиний у селі, прийшов з фронту офіцером. Так колись з першої війни я їден прийшов з війни у званні вістуна. Я без освіти дістав таке звання, і ти також. Молодець! Дай най я ще раз подивлюся на тебе збоку! От яка радість! Яка радість у нашій оселі!

(На хвіртці появилася дівчина, прямує до садиби)

Іван. До нас іде Марійка Мохорукова. Я через кілька хвилин повернуся! *(Виходить)*.

(До кімнати входить Марійка Мохорукова)

Маруся. Слава Йсусу Христу! Ой, кого я бачу! Микола прийшов з війни. Це добре! Це добре! Але я прийшла, щоб ти Миколо ввечері передав свою воєнну форму з нагородами до станичного.

Микола. Як це так?

Марія. Нічого! Нічого, Миколко! Марусю, ми ввечері це все передамо.

Маруся. Ну то бувайте здорові!

Марія. Йди здорова! *(За Марійкою встав Микола. Перед порогом напівголосно мовив)*.

Микола. Марусю. Я ввечері прийду. Чекай мене на тому місці, де ми прощалися останній раз, кілька років тому.

Марійка. Добре Микольцю, добре коханий мій. *(І пішла)*.

(Входить Іван)

Микола. *(уважно дивиться на свого брата Василя)*. Що це в тебе, Васильку, морда перекивлена?

Василь. *(махав рукою)*. Та, це наша мама варять все капусту та й капусту, і від неї мені вже аж лице

перекривило (*Всі засміялися і посідали за стіл*).

Іван. Давайте обідати разом. Микола з дороги і, напевно, хоче попоїсти. Стара! (*подивився на жінку*). Здалось би нам з такої нагоди і по чарочці! Все-таки син повернувся з такої бойні живим. (*Марія вийшла і через хвилину внесла невелику пляшку горілки*). А щодо Василя (*всі подивилися на нього*). Я вже не знаю що з ним робити. І бив уже не один раз. Нічого не допомагає. Може, ти Миколо, на нього вплинеш.

Марія. А що таке? (*подивився на Василя. Той почервонів.*)

Пауза.

Іван. Розумієш? З часів війни в наших лугах залишилося доволі артилерійських снарядів. Оця бахурія збирає ті снаряди, розкладають вогонь. І тішаться, як ті бахають. Я журюся, що це погано скінчиться. От, що робити?

Микола. Василю! Ану по правді розкажи, чого лице перекривило.

Василь. Та-а-а! Знайшли великий снаряд. Розіклали вогонь з ковіньок, сухого ріщя. Все згоріло, а снаряд не вистрілив. Ми чекали, чекали. А потім я підійшов, щоб подивитись у чому справа. Може, порунтати або ріщя докинути? Лише підійшов, а то як бахнуло. Осколком ударило мені в щелепу й вибило із замків. Вправляли, вправляли, боліти перестало, але лице скривлене.

Марія. От, бачите? А він каже від капусти. А як би вдарило більшим осколком чи кількома, то могло і вбити. Ну то що ви на це скажете?

Микола. Васильку! Як брата тебе прошу. Не жартуй з цим! Чуєш?

(*Після обіду брати вийшли з хати*).

Довга пауза.

Микола. Тату! Мамо! Що робиться в селі?

Іван. А, що тут казати... Ти ще був дома, та й сам брав участь у воєнізованому товаристві «Січ», де вчили військовим вправам, як обходитися зі зброєю. Вже тоді, ще під час німецької окупації, ми розпочали готуватися до свого національного визволення від усяких мастей окупантів. Ми планували, що два страшні і великі звірі — Гітлер і Сталін у своїй смертельній схватці перегризуть один одному горлянки, тоді ми виступимо і візьмемо владу в Україні в свої руки. Побудуємо свою Українську Соборну Самостійну Державу. В першу імперіалістичну ненька-Австрія розпалася, а ми до цього не підготувалися. Поки зібрали старшин, військо, а поляки нас випередили і Галичина стала їхньою. Вже на цей раз ми створили по всій Галичині, у кожному селі повстанчі станиці. В кожній станиці створили осередки Організації Українських Націоналістів, які ідейно і духовно мали спрямовувати це всенародне повстання. Створили Українську Повстанську Армію. Повстанські станиці збирали для них зброю, харчі, одягу. Створили інші структури. Але не так сталося, як гадалося. Сталін перегриз горлянку Гітлерові. На наші землі знову прийшли совіти і нав'язали нам нерівну, криваву громадянську війну. Так, так сину, громадянську війну.

Микола. Тату! Мамо! Невже ви не розумієте, що це утопія? Що з цього нічого не вийде? Гітлер, яку мав могутню армію, зброю, скільки держав на нього працювало! А Червона Армія перемогла.

Іван. Сину! Ти так не говори! Ні в хаті, ні в селі! Ми, можливо, були б вибрали іншу тактику боротьби з совітами, але нас запевняли Америка і Англія, що розпочнуть війну

з совітами і визволять Україну від поневолення. Нам була дана команда згори чекати, й чекати і берегти нашу живу силу. Ми й це робили.

Микола. Але тату! Вони вас переб'ють, як шпаків.

Іван. Так! Але не забувай, поки сонце зійде, роса очі виїсть. Вони нам пропонують добровільно скласти зброю, прийти з повинною, і все простять. Та ми добре пам'ятаємо ті часи, коли вони прийшли перший раз. Скільки люду погубили... Їм вірити не можна. Ми прийняли рішення: або здобудемо, або згинемо! Як ми можемо зрадити людей, які нам допомагають — годують, одягають, переховують. Вони, наприклад, хочуть створювати колгоспи, а ми їм не даємо це зробити. І не дамо. Вони утверджують устої своєї влади, а ми їм не даємо це зробити. Йде смертельна схватка. Не на життя — на смерть.

Пауза.

Марія. Я, Миколко, віддала на вітвар свободи нашого тата. Тепер ти прийшов — і підеш йому допомагати. Не стане вас, — у мене є ще двоє. Не стане їх — я готова взяти зброю до рук. І поки вони вб'ють мене, я хоч одного совіта, але готова відправити на той світ. Нас є тисячі і тисячі. Всіх не переб'ють і не вивезуть у Сибіри. Кишка затонка.

(Микола похилив голову і задумався).

Іван. Чого ти, Миколко, задумався, засумував?

Микола. А що мені робити, мамо, тату? У мене від вас нема секретів. Сьогодні в райвоенкоматі зі мною мали серйозну розмову, воєнком і старший емгебіст. Мені наказано. Розумієте, на-ка-зано. Я маю вас переконати і вивідати все про сільське підпілля. Дати списки членів ОУН, УПА, керівників підпілля. Про наявність якихось

криївок... Про станичного, зв'язкових...

Іван. Сину! І ти дав згоду? Це ж зрада!

Марія почала плакати.

Марія. Сину мій! Ти став зрадником! Ти хочеш продати свого батька, мене, братів, сусідів, наше село? Як ти міг?

Микола. А що я мав робити? Коли мені пригрозили. Нагадали, що я приймав військову присягу. Якщо я не виконаю їхнього наказу, то мене оголосять зрадником. За законами ще військового часу мене розстріляють. Совіти, кажуть, що я зрадник. Ви говорите, що я зрадник. Що мені робити? Я оце йшов дорогою додому і все думав: «Навіщо ви мене породили? Навіщо? Чому в мене така доля?»

Іван. Я про це також думаю. Якби ти думав про нас усіх, а не лише про себе, мав би цих обох майорів застрелити. І ти покрити би свою голову подвигом. Тобі негайно треба пробиратися в УПА. Там військові кадрові офіцери дуже потрібні.

Микола. Тату! Якби ви знали, як мені надоїла ця війна! Я не хочу воювати. І нікуди я не піду від дому.

Іван. В такому випадку мені здається, що твоє життя закінчиться ганебною смертю.. Ще тебе прошу сидіти вдома і не ходити по селі. Поки що не збирати ніяких даних і нікому не передавати.

Микола. А так можна?

Іван. Іншого виходу не бачу...

КАРТИНА ТРЕТЯ

Сад. Навколо видно дерева. Під кущем калини стоїть лавка, на якій сидять двоє закоханих — Микола Угрин і Маруся Мохорукова.

Микола. Марусю! Скільки ми не бачились. *(Обнімаються)*. Скажи? Ти на мене чекала? Не забула?

Маруся. Никольцю! З часу нашої розлуки я кожен день і кожну ніч думала лише за тебе, мій любий, мій коханий. Моя мама знала, що я на тебе чекаю, а тато ні. І все нераз бурчать, бурчать — скільки вже можна ходити, ти що хочеш посивіти у дівках. А мама все посміхаються до мене аби тато не бачили, все посміхаються. А я гину зі сміху. Думаю собі, якби, ви тату, знали кого я люблю, то б не бурчали. А вже коли ти написав останнього листа, що ми скоро побачимося, то я собі місця не знаходила. Кожного вечора ти мені снівся. Я рахувала пальці на руках, мені здавалося що так буде скоріше. А вчора мені переказала зв'язкова, щоб я пішла до вас аби ти відніс до станичного свою одержу і нагороди, то я не йшла, а летіла мовби на крилах. А як побачила тебе то думала, що не вдержусь і кинусь тобі на шию. Але при батьках, якось Бог мені дав сили, я стрималась, а вечора ледве дочекалась. Мій любий! *(Обнімаються)*. Ніколи не думала і не гадкувала, що буду обніматися і цілуватися з совітьким офіцером.

Микола. Ти що жалієш про це?

Маруся. Та ти що Никольцю. Як жалію? Я так гоноруюся цим, що ти собі не уявляєш. Ти знаєш, що наші дівки помруть від заздрощів. Ти собі не уявляєш, яке це щастя привалило до мене. Совітький офіцер! *(Маруся обняла за шию Миколу)*.

Пауза.

Микола. Скажи-но мені Марусю, чого це ти вчора приходила до нас, щоб я передав одержу до станичного.

Маруся. Никольцю. Всі, хто прийшов з фронту передавали свою воєнну форму до станичного.

Микола. Навіщо?

Маруся. Я не знаю. Що не знаю, то не знаю.

Микола. Це не може бути аби ти не знала. Люба моя! Скажи мені! Мені треба розібратися в цьому усьому. Ти знаєш, коли мене забрали до Німеччини, цього всього ще не було. Я теж хочу піти у підпілля, але хочу знати, що це таке?

Маруся. Йой! Любчику мій! Якщо ти хочеш йти з нами, то я дещо можу тобі вповісти. Але! (*І Марійка поставила пальця на рот Миколи*). Ти зрозумів?

Микола. Ще й як зрозумів.

Маруся. Так от. В селі розвелось багато сексотів. Хлопці з боївки СБ переодягаються у воєнну совіцьку форму і йдуть до них. Вони думають, що то енкаведисти і охоче все розповідають про наших підпільників, видають людей, які допомагають боївкарям — продуктами, одежею, переховують. Потім приходять до них все тіж хлопці, але вже у повстанській одежі, забирають їх і ведуть на суд СБ. Хто попав перший раз туди, то дають перше попередження, якщо вдруге, — то вдруге попереджують, а втретє, то вже виносять вирок.

Микола. А це що таке?

Маруся. Це вже кара страти.

Велика пауза.

Микола. Скажи мені Маріко. Чого ти приходила, щоб я передав одержу станичному. Хто ти є?

Маруся. Я сільська кур'єрка. Виконую доручення зв'язкової. У нашій станиці є два зв'язки: на станиці Снятинського району і на станиці нашого району. Наприклад всі штафети, інші повідомлення на другу станицю несе кур'єр. Є ще запасний кур'єр. Тільки ці дві

особи знають зв'язок у сусідньому селі. Так само з інших сіл знають зв'язок в нашій станиці. Якщо хтось з іншої станиці хоче потрапити в нашу без кур'єра то такою особою вже буде займатися СБ. Тільки кур'єри приводять до нас на зв'язок наших хлопців і наші кур'єри відводять їх по потребі у інші станиці на зв'язкову квартиру. Там уже зв'язкова розбирається куди їх направити — чи погодувати і відправити далі, чи на ночівлю, чи до станичного.

Микола. Скажи ще мені моє серденько *(Пригортаючи до себе)*, ти знаєш скільки у селі криївок, де вони?

(Маруся відвела Миколіні руки від себе і пильно подивилася на нього)

Маруся. А тобі Никольцю навіщо це знати? Ти що сексот? *(Почала плакати)*. Боже! Я скільки всього тобі розказала. Боже! Я зрадниця! Я зрадила своїй присязі! Мені треба відрізати язика. Боже! Я тобі Миколо повірила, розвісила свої вуха. *(Плаче)*.

Микола. Та цить! Не плач! Ніякий я не сексот. Що з тобою, моя мила?

Маруся. Ага мила. Тепер мила, а як вивезуть всіх моїх у Сибір, то, напевно, не буде мило. Я забагато тобі всього розказала. В нас сувора конспірація і недозволено всім багато знати. *(Наступила відповідна мовчанка. Маруся витерла очі і до Миколи)*.

Маруся. Що це ти все вивідуєш у мене. Давай розкажуй про себе. Може це й не моє діло, але хочу знати.

Микола. А що тут розказувати? Як знаєш відправив наш вїт до Німеччини на роботи. Сталось так, що нас кілька чоловік втекли і опинилися на фронті. Потім мене направили на командирські курси.

Маруся. Чим ти так у них заслужив? Що так просто взяли і направили?

Микола. Не перебивай! Після курсів знову опинився на фронті. Дійшов з боями аж до Берліна. Ще трохи служив у воську в Росії. Потім опинився на роздоріжжі. Якщо продовжувати службу у війську то треба одружитися з росіяною і продовжувати службу. Я не погодився. Написав рапорт про звільнення у запас. Як я міг там лишатися, якщо ти така гарна Марусю є у мене і чекаєш на мене. *(Обняв і поцілував)*. Прийшов додому, а тут, як той казав: прямо підеш — треба далі служити енкаведистам і енгебістам, направо підеш — чекає на тебе УПА, яка скоро буде знищена, наліво підеш — підпілля ОУН, то здобудеш або згинеш.

Маруся. Ходи з нами у підпілля. Будемо разом боротися за Самостійну Соборну Українську Державу. Якщо прийдеться вмерти, то загинемо героїською смертю. Чи ти хочеш вічно бути під московським чоботом?

Пауза.

Микола. Не знаю. Не знаю, що робити. Краще мені було не йти додому. Навіщо я написав рапорт? Навіщо? Ніколи собі це не прощу.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Пройшло кілька днів. Одного дня в селі була облава. До хати Угринів заходить капітан районного відділення МДБ товариш Ліванов.

Кричить на Миколу.

Ліванов. Слухай, ти, олух царя небесного! Пройшло кілька днів, а від тебе ніякого повідомлення. Ти що? Не зрозумів, з ким маєш справу? Ти думаєш, що ми, з тобою

будемо панькатись? Ти, сука бандерівська! Збирайся, підеш з нами, мать... твою. Покажеш кілька схронів. Зрозумів?

Микола. Від товариша Дарука я дістав завдання не відкриватися. Якщо піду з вами, відкриюся, хто я такий.

Ліванов. Слухай, ти! Тут я керую! Гляди, щоб з твоїх грудей я сьогодні не зробив решето. Зрозумів?

Завіса.

ДІЯ II КАРТИНА ПЕРША

Старенька сільська хата. Все скромно.

За столом сидять керівники сільського осередку ОУН — Береза, Малина, Калістрат, Скала, станичний — Перекотиполе.

(Входить голова сільської ради — Микола Сливчук)

Сливчук. Слава Йсусу Христу!

Береза. Навіки Слава Богу! — відповів, як керівник підпілля. — Як ти думаєш, Миколо, чого ми тебе сюди закликали? Але сідай.

Пауза

Сливчук. Вам видніше. Думаю, скажете.

Береза. Скажемо! Аякже! Тобі прийшло розпорядження від районної влади назавтра післати до повіту п'ятдесят фір для якихось там робіт.

Сливчук. Правда!

Скала. І що ти думаєш робити?

Сливчук. Думаю посилати.

Береза. Ні! Ти не повинен виконувати це розпорядження.

Пауза

Сливчук. Як тоді мені бути? Я буду мати великі неприємності від районного начальства.

Береза. Це, Миколо, твої проблеми, як ти маєш випутатися з цієї історії. Ще одне! Вчора енкаведисти заарештували нашого хлопця. Він ще молодий, і аж такої участі у підпіллі не брав. Але ми знаємо їхні методи роботи. Задурно-запусто вони можуть поламати хлопцеві кості і скалічать йому життя. Ти маєш там знайомства, треба його звільнити.

А ще таке. Ти добре знаєш сім'ю Миколи Грищука. Там крайня біда. Ця сім'я, мабуть, найбільше постраждала від війни. Вбиті на фронті і пропали безвісті сини Степан і Дмитро, помер у військовому госпіталі від ран — син Іван, пропали на фронті зяті — Василь Кантемир і Юрко Мохорук. Совіти рахуються із тими сім'ями, в яких є полегли на війні і допомагають їм. Потурбуйся про цю сім'ю, щоб вони теж одержували якусь допомогу. Бувай здоровий.

(Голова сільської ради вийшов. Входить зв'язкова, кивнула щось станичному, той підійшов до неї).

Зв'язкова. Друже Перекотиполе! Тобі тільки-що прийшла штафета.

Перекотиполе. *(розгортає паперову трубочку. Читає).*

Береза. (До Перекотиполя). Щось важливе?

Здвигнув плечима.

Перекотиполе. Референт районової ексекутиви по ідеології хоче на днях прибути до нас і провести вечір з молоддю на тему «З життя Ольги Басараб». *(До зв'язкової)* Підшукай велику хату і доручи своїм дівчатам і хлопцям, щоб організували збірку. *(Зв'язкова виходить).*

ПАУЗА

Береза. *(Легенько кашляє).* Кахи-кахи! В нас є ще дуже важлива справа, яку ми маємо обговорити. Я на рахунок, друже Малина, твого Миколи. Нам треба в'яснити деякі моменти. Війна давно скінчилася, вже майже всі наші сільчани прийшли домів. Ми так розуміли, що він ще дослужує. Коли прийшов, думали, що він зголоситься йти воювати в УПА. Такі військові кадрові офіцери, ой, як нам потрібні. Має непоганий досвід військової науки, чудовий досвід ведення війни. Проходить деякий час, а ми чуємо, що він орудує разом з совітами. Ходить селом, розшукує наші криївки, розпитує про членів ОУН, УПА. Друже Малино, проясни ситуацію. Нам не все зрозуміло.

Малина. Вас, друзі, як бачу, це дуже турбує. Ви мене добре знаєте. І мою відданість нашій святій справі. І мої переконання. Вас турбує мій син. А мене, думаєте, це не турбує? Ви знаєте, як стидно слухати ваші докори. Але не все нам підвладно. Є дуже складні ситуації в житті. Я думаю, що йому доведеться піти в УПА.

Скала. То таке, друже! Поки ви будете думати, по наших правилах, ми зобов'язані дати йому перше попередження.

(Знову прийшла зв'язкова. Кивнула станичному. Коли той підійшов, дала йому знову штафету. Він прочитав і відпустив її).

Береза. Що там нового, друже Перекотиполе?

Станичний. Нове доручення. Вечір з молоддю переноситься, натомість буде проведено ідеологічну конференцію з референтами районних ексектив. Обов'язково хтось буде з «гори» *(підняв догори вказівний палець).*

Береза. Ого! Це чим наше село удостоїлося такої великої честі? *(Залягла мовчанка).* Ну що ж? Велика честь зобов'язує нас провести велику підготовчу роботу.

Насамперед ніякої метушні, щоб не привернути до себе уваги сексотів. Тобі, станичний, треба подбати про їжу, нічліг і місце проведення конференції. Причому, я думаю, що це буде на кілька днів. Якщо тут будуть люди з «гори», мабуть, самі подбають, щоб сюди прибула боївка СБ для охорони.

КАРТИНА ДРУГА

Невелика кімната. Під стіною одномісне залізне ліжко, застелене простеньким укривалом. Посередині кімнатки невеликий столик, за яким сидить слідчий НКВС і п'є чай. Час від часу відкушує потрішки цукру від маленького шматочка.

Стук у двері.

Слідчий. Можна! Входіть! *(Входить Микола Сливчук)*

Сливчук. Можна, товаришу слідчий?

Слідчий. Йо мойо! Я ж сказав, що можна. Сідайте, товаришу голово!

(поозирався довкола) Сідайте на ліжко. *(Сливчук сів і мовчить. Уважно дивиться на слідчого)*

Сливчук. Оце такий сніданок?

Слідчий. Умгу! *(Далі голосно сьорбає гарячий чай)*

Сливчук. Такий молодий і так грибиш себе. Не думаєш про здоров'я.

Слідчий. А що робити? Таке життя! Ще трохи послужу, винищимо бандерівський елемент, відпустять додому, тоді від'їмся, відійду від цих справ. *(Усміхнувся і позіхнув, потягаючись)*.

Сливчук. Допізна працюєте?

Слідчий. Доводиться. Ти, Миколо! Йо мойо! Напевно, прийшов не з цього приводу. Га?

Пауза.

Сливчук. Я прийшов переконатися, чи ти справді такий дурний, чи лише прикидаєшся?

Слідчий. Не зрозумів.

Сливчук. А що тут розуміти? Якби ти був хитріший, то ти би мав солонину, буджене м'ясо, ковбасу, картоплю, масло, цукор, а так пий свій чайок і затай пасок усе тугіше. Поки відпустять додому, ти з голоду простягнеш ноги.

Слідчий. Звідки? Звідки, Миколо, така розкіш? Про те, що ти говориш, лише можна мріяти. Йди і не хвилюй мою душу. Я й так ледве-ледве чаєм угамував голод.

Сливчук. Ти це все можеш мати, якщо будеш розумніший. Невже за твою вірність дадуть урядову нагороду? Пам'ятай: Не всі такі вірні, як ти. Якщо про себе не подумаєш, ніхто про тебе не подумає. Якщо сам собі добре не зробиш, ніхто тобі добре не зробить.

Слідчий. Йо мойо! *(Махає головою)*. Я знаю, що хлопці якось випутуються, дають собі раду, я інакше не вмію. А взагалі, Миколо, порадь мені, як це робиться.

Сливчук. Як? Я тебе навчу! Вчора заарештували молодого хлопця. Мені сказали, що ти ведеш по ньому слідство. Таже він ще нічого не винен. Відпусти його і будеш мати те все, що я казав. *(Підводиться і підходить до вікна, махає комусь рукою. За кілька хвилин двері відчиняються і чоловік вносить кілька невеликих клунків. Потім виходить)*. Дивись хліб і до хліба: ковбаса, м'ясо, солонина, яйця, мука, цукор, масло...

Пауза

Слідчий. *(Дивиться на клунки)*. Ну й хитра ти бестія, Миколо. Йо мойо! Недаром у нас говорять, що ти працюєш на нас і на бандерівців.

Сливчук. А хіба так можна?

Слідчий. Напевно, можна, Миколо! По селах он скільки повісили голів сільських рад. А ти вже кілька років працюєш. І нічого!

Сливчук. Значить, треба, щоб і мене повісили?

Слідчий. *(знову потягається і дивиться на клунки).* Я не про те! Отже, я тобі довіряю, можеш вірити й мені, до вечора цей хлопчисько буде вдома цілий і неушкоджений.

Сливчук. О-о! Це вже ділова розмова!

Встав і попрощався.

Слідчий. *(підходить до клунків і починає роздивлятися).* Йо мойо! Ти дивись! *(Витягає калач, обдивляється).* А як пахне! *(Бере ножа і відкрояв крайок. Роздивляється).* Йо мойо! Я ще такого білого хліба не бачив. *(Знову нюхає).* А як пахне. Аж у голові паморочиться. А що тут? *(розмотує).* Масло! Ого! *(Бере ножа і на окраєць калача накладає масло. Наливає чаю).* Деся тут має бути цукор. *(Знаходить. Кидає у чай кілька ложок. Розколочує. Сідає. Їсть калач з маслом і запиває чаєм).* Йо мойо! От вкусятина. *(Блаженствує).* Я ще в житні такого не їв. У-у-м-м-м-м! *(Доїв).* А що тут так пахне? *(Роздивляється другі клунки).* Йо мойо! Ковбаса! Копчоне м'ясо! Не можу не попробувати. Ну просто не можу! Ну живуть же ці западники! В нас такого багатства не має. Да-да! *(Озирається по сторонам).* Нічого! Скоро в них створять колгоспи, вони будуть так само жити, як і ми. Це точно! *(Відкраює скибку хліба і підносить).* Як пахне! У-у-м-м-м-м! Як пахне! *(Їсть ковбасу із хлібом, потім буджене м'ясо. Насолоджується).* Оце життя! От тобі

і Сливчук! От тобі і голова сільради! За такі речі стоїть відпустити того парня. Стоїть!

Дзвонить телефон. Бере трубку.

Счас! Счас буду! Ну я допізна працював. Счас! *(Почав складати клунки)*. Ой! *(Схопився за живіт)*. Напевно, я з харчами перебрав. Весь час на напівголодному пайку, а тут розщедрився. Ой! *(Ловиться за живіт і біжить за сцену)*.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Сільська хата. Обстановка у хаті, як і в кожній сільській хаті Сім'я Насті і Василя Марковських моляться перед образами. Нарешті підводяться.

Василь. Що ти Насте розтелила ліжко. Та то ще скоро спати. Така ніч довга, виспишся, а потім перевертаєшся, перевертаєшся поки почне розвидатися, то ніч здається роком.

Настя. А що робити? Вже-м усе попряла, перемотала на мотовилі, потім на снововці, змотала-м усе у клубки, тепер лише треба домовитися кому дати робити полотно. *(Почувся легенький стук у вікно. Василь підійшов до вікна)*.

Василь. Хто там? *(Знадвору чути. — Це я, вуйку Василю. Що не пізнаєте?)* А це ти Васильку? Ти самий? — Ні, вуйку! Зі мною ще три хлопці.

Василь. Ну, ну! *(Йде і відкриває двері. Входять чотири повстанці)*.

Настя. *(Підходить до Василька і обнімає його)*. Васильку мій! Василечку! Ти вже забув за свою тету? Не приходиш, не повертаєш... Як був-єс маленьким то майже

кожний день прибігав, все теточко, теточко, а тепер я вже не теточка?

Василько. Та чого, тето, забув? Ади прийшов до вас. Але за то привів вам ще трьох хлопців, та й зараз відбудемо ті всі рази, що я не був. *(Усміхається)*.

Настя. А це твої друзі? *(Дивиться на кожного)* Це якісь сторонські не наші.

Василько. Тето ми спішимо, дайте нам щось повечеряти. Я додому не вів, ви знаєте, нас є в хаті десятеро. Хто знає може зараз не має що їсти. А ви колись запрошували мене.

Василь. Нічого, нічого, Васильку, сідайте за стіл. Тета зараз вас нагодує. *(Настя розкладає на стіл їжу. Хлопці накидаються і їдять з апетитом. Настя сіла коло них і почала витирати очі кінцем хустини)*.

Пауза.

Настя. Боже, Боже! Що за життя настало? Та вам молодим орати, сіяти, хліб збирати, молотити, молоти і їсти вволю свій хліб. А це недоїдаєте, недосипляєте, спите як заєць під межею, кожний день на вас чигає смерть. За що нас так покарав Бог, наславши нам цих проклятих совітів. Божечку, синочки наші, кожного дня ми молимося аби вам поміг наш Господь Бог прогнати цю червону чуму, аби ми вільно зажили на своїй землі. Нам їхньої землі непотрібно, але ми й свої їм не дамо. *(Говорить, плачучи витираючи кінцем хустки очі, хлопці піднялися з-за стола і перехрестилися)*

Василько. Все тето, ми попоїли. Дякуємо вам за смачну вечерю.

Настя. Та їжте ще, хлопці. Що ви так мало їсте. Та вам треба мати силу воювати з цими займанщиками.

(Хлопці направились до дверей).

Василь. Васильку! А може би ви в нас переночували. Куди супроти ночі?

Василько. Ні-ні! Вуйку. Наймиліша і найкраща мати для нас, — темна нічка, а найкращий батько — наші ліси і луги.

Настя. Василечку! Коли знову прийдеш? Приводи з собою хлопців, влюбий час, в нас Слава Богу є що їсти, є де спати. Васильку!

Василько. *(Вже у дверях).* Добре тето! Ще раз дякуємо вам за вечерю. Якщо будемо живі, здорові, то обов'язково прийдемо. Ви тето і ви вуйку, вже бачили цих хлопців, якщо вони прийдуть без мене, бо всяке може бути, то прошу вас, прийміть їх, як мене, як своїх синів. Ще одне хочу вам сказати, — Совіти по селах організовують провокації під маркою повстанців, б'ють невинних людей, гвалтують дівчат, забирають цінні речі, найперше кожухи. Кричать, що то треба повстанцям. Не давайте їм їсти, бо провокатори сідають за стіл, а з-під вікна заходять совіти. І ви вже готові на Сибір. *(Хлопці вийшли).*

Знову пауза.

Настя. Боже, Боже! Що це твориться на цім білім світі? *(Разом з Василем забирають посуду зі стола. Настя все перемиває і складає у запічок. Починають роздіватися. Настя лягла, а Василь підійшов до кагінця і загасив. В цей час хтось настійно постукав у двері).*

Настя. Агій! Це ще кого наднесло? *(Знадвору почулось голосно. — Вуйку відкрийте!).*

Василь. *(Підійшов до дверей).* Хто там? *(Знадвору).* — Слава Україні! Василь відповів. — Навіки Слава

Богу Святому. Знадвору вже голосніше: — Слава Україні! — Я не знаю ніякої слави, ніякої України. Забирайтеся мені від хати!

Довга пауза.

(Потім знову) — Вуйку! Та пустіть нас до хати, дайте нам щось попоїсти, ми повстанці, ми воюємо з москалями за нашу Самостійну Соборну Державу Україну.

Василь. Та бійтеся Бога! Що ми вам дамо їсти. Ми самі голодні лягли не вечеряючи. Ми бідні люди. Йдіть собі до богачів!

Знову пауза.

А може ви переховуєте у себе совітів? Ану признавайтесь! Ми хочемо подивитися! Відкривайте двері, бо зараз виломаємо.

Василь. Йдіть собі з Богом звідки прийшли. Ми не знаємо ніяких совітів ні повстанців. Залиште нас у спокою. Ми старші люди. Дайте нам відпочити.

(Знадвору). Якщо не відкриваєте, то ми палимо хату, і ви згорите разом із совітами, які переховуються у вашій хаті.

Наступила мовчанка

Василь. Ну добре! Чекайте! *(Відкриває двері. В хату вриваються п'ять чоловік у повстанській формі з автоматами.)*

Старший. Де совіти? Чому не відкривали? *(Шукають під ліжком, під лавами на печі, в сінях).* Де ти сволоч сховав совітів? Розкажуй по добру!

Василь. Які совіти? Що ви вигадуете? Будете мати гріх із-за нас старших людей.

Старший. Давайте нам вечеряти!

Василь. Та я вам уже сказав, що ми самі не вечеряли, бо не має що їсти. Дивіться, ади чиста посуда стоїть. Звідки їда?

Старший. Та як це так? Ми воюємо із совітами, ховаємося ночами від них, недосипляємо, недоєдаємо, на нас чигає смерть на кожному кроці, а ви собі спокійно спите і навіть не хочете дати нам попоїсти? Так це зрада з вашої сторони. Ми хочемо Самостійної Соборної Держави України, а ви проти нас. Ми зараз повісимо вас на першій галузці. Микола! Давай готуй мотузки. Ану виходіть надвір! *(Настя лише у сорочці. Обох виштовхують надвір).*

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Сільська хата, але кімната велика. На лавах і за столом сидять члени ОУН. За столом два поважні чоловіки:

Грім. *(Сидить).* Дорогі друзі! Ось ми знову зустрілися на нашу чергову конференцію. Зі мною прибув *(і кивнув на сусіда, що сидить поряд)* — редактор нашої окружної газети «Воля Гуцульщини», наш друг, також Грім. Від минулої зустрічі я бачу кілька нових облич. Давайте знайомитися. Хто мене не знає, моє псевдо Грім. Я — окружний ідеолог, пропагандист. Так! Хто представляє Коломийський районний провід ОУН?. Ага, бачу! Друг Вихор. Далі! Хто представляє Снятин?

Орел. Орел!

Грім. А де друг Вороний?

Пауза.

Орел. Убитий у бою з енкаведистами.

Грім. Хто представляє Городенку? Ага, бачу! Друг Козак. Так! Хто представляє Чернелицю?

Чумак. Чумак!

Грім. А де друг Дністер?

Пауза.

Чумак. Друг Дністер загинув геройською смертю у бою з енкаведистами.

Грім. Так, так! Хто представляє Гвіздець? (*мовчанка*). Нема?... Ну що ж! Або підійде, або... Так! Хто представляє Заболотів?

Зарінок. Зарінок, друже Грім!

Грім. А де друг Прут?

Пауза.

Зарінок. У бою з совітами був важкопоранений. По наших джерелах, замордований у катівні.

Грім. Так! Хто від Косова? (*мовчанка*). Значить, нема. Тоді хто з Жаб'єго?

Дземброня. Дземброня! (*підвівшись*).

Грім. А де друг Говерля?

Пауза.

Дземброня. Друг Говерля кілька днів тому убитий в криївці біля Зеленого.

Грім. Хто представляє Буковину?

Смерека. Смерека

Грім. А де друг Гонта?

Пауза.

Смерека. Попав у засідку біля Віженки. Совіти вбили.

Грім. (*підводиться*). Ну що ж! Пом'янемо наших

друзів — Вороного, Дністра, Прута, Говерлю, Гонту. *(Всі мовчки встають)*.

Довга пауза.

Вічна їм пам'ять і слава! Вони геройською смертю загинули за волю України! *(Сідають)*.

З-за сцени чіткий голос читає: Українська суспільність повинна знати, як проходила підготовка членів ОУН до боротьби за державу, як ОУН-р виховувала кадри для політичного та військового провідів. Кадри ОУН-р створили Українську Повстанську Армію, яка стала армією українського народу. Революційна ОУН й УПА у час гітлерівської, а потім російської окупації вела героїчну боротьбу і показала світові, що український нарід не змирився із загарбанням України чи то Москвою, чи Берліном, а створив свій самостійницький фронт, об'єднавши при тому інші поневолені народи.

Цей час в історії нашої нації важливий ще й тим, що в жахливих умовах породила здібних людей, які зуміли розбудувати Організацію для спротиву ворогові. Зайди намагалися нищити наш дух, нашу національну сутність для культивування з українців послушних рабів. У таких умовах треба було виховати національно-політичні кадри з жертвним патріотизмом, готових особисті інтереси підпорядкувати інтересам нації.

При цьому проводилися практичні випробування кандидатів у члени Революційної ОУН. При підготовці до членства в ОУН бралось до уваги знання кандидатом «Декалогу», «12-ти прикмет характеру українського націоналіста» та «44-х правил життя».

Грім. Ну що ж! Продовжуємо нашу роботу. Оскільки в нас кілька свіжих облич, то за традицією розпочнемо нашу роботу з того, як ви освоїли дванадцять прикмет українського націоналіста, сорок чотири правила, історію України. Я не раз говорив і сьогодні наголошую, якщо ви не будете це все знати напам'ять і мати у серці, то що дасте людям? Найбільша основна робота на низах — національна підготовка. Отож розпочнемо із дванадцяти прикмет. Відповідь давайте в порядку, як ішла перекличка:

Вихор. Готовий! Я є вояком Української Революційної Армії. Я борюся на великому всеохоплюючому фронті Української Національної Революції і готовий віддати всі сили, і навіть життя. Я, як Український націоналіст, завжди є у повній бойовій готовності.

Орел. Безкорисливий! Ідею Української Державності і служіння їй я ставлю вище всіх скарбів цього світу. Для неї я з радістю проміню спокійне й вигідне життя на сувору долю вояка-борця, теплу хату — на шанці чи тюрми. Я шукаю щастя і знаходжу його в радості боротьби й перемоги на службі великій святій справі. Лише у щасті української нації полягає щастя українського націоналіста.

Козак. Чесний! Я, звання націоналіста ношу гідно й ніколи не заплямую ніяким нечесним вчинком. Я завжди дотримуюся високих вимог націоналістичної моралі.

Мораль українського націоналізму не суперечить християнству, а впливає з нього в національному житті.

Чумак. Карний! Я безоглядно підпорядкований ідеї Української держави і вірний їй аж до смерті.

Зарінок. Активний і завзятий! Я борюся всіма силами, використовуючи всі можливості, кожную мить для добра великої справи — Української Самостійної Соборної Держави. Я не знаю неробства, бо життя — це рух і

боротьба, а спокій — застій і смерть. Кожну ідею, організацію чи людину оцінюю по ділах, а не по словах. Пасивність — прикмета раба. Пасивності раба протиставляю творчу ініціативу та напружену активність.

Дземброня. Відважний! Завжди безстрашно протиставлюся всім перешкодам і небезпекам. Я не знаю, що то є страх.

Смерека. Рішучий! Кожну свою постанову я виконую без вагань. Постановив — зробив!

Вихор. Витривалий! Завжди борюся вперто й завзято. Я знаю, що без витривалості, доведеної аж до впертості, нема перемоги.

Орел. Зрівноважений! Це значить, що я завжди і всюди втримую повну рівновагу духа. Життя українського націоналіста повне трудів, перешкод і небезпек. Аби їх перебороти, опанувати становище й зібрати всі сили для удару у відповідне місце, — треба насамперед опанувати себе. Тому український націоналіст і в підпіллі, і в тяжкому бою, у тюрмі і в тріумфі, і на східцях шибениці, — завжди зрівноважений, завжди непохитно спокійний, гордий та усміхнений. Вміє по-лицарськи перемагати і по-геройськи вмирати.

Козак. Точний! Я завжди дотримуюся точности, аж до дрібниць.

Чумак. Я хочу бути здоровим. Я, хочу, щоб усе молоде українське покоління було здоровим.

Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів. Тому я в міру можливостей займаюся і поширюю руханку та спорт. Не руйную своє здоров'я ні вживанням алкоголю, ні курінням, ні розпусним життям.

Зарінок. Обережний! Завжди суворо дотримуюся всіх засад конспірації.

Пауза.

З-за сцени голос диктора: 44 правила життя українського націоналіста наказують тобі: встань і борись! Слухай і вір! Здобувай і перемагай! Щоб Україна знову була могутньою, як колись, і творила нове життя на своїй землі.

Грім. Давайте, друзі, знову в такому ж порядку, називайте всі правила по порядку.

Дземброня. Сприймай життя як героїчний подвиг і здобувай чин владарної волі та творчої ідеї.

Смерека. Найбільшим твоїм законом і твоєю волею є владарна воля та ідея нації.

Вихор. Будь гідним виконавцем заповітів великих владарних постатей твоєї нації, борись та працюй для великого майбутнього.

Орел. Твоїм найбільшим добром і твоєю честю є сила і велич твоєї нації.

Козак. Залізна дисципліна супроти ідеї та проводу й обов'язок праці є твоєю чеснотою.

Чумак. Пам'ятай, що Україна покликана до владарности і творчости, й немає меж для її могутности та розвитку.

(Раптово відчиняються двері).

Вбігає станичний.

Станичний. Друзе Грім! Розпочалася облава енкаведистами. Кільце ще не замкнуте. Дорога в сусіднє село сусіднього району ще вільне. Туди вже відбув наш кур'єр. На вас чекає другий кур'єр, який поведе вас туди. Там на вас уже будуть чекати!

Грім. Друзі! Після облави продовжимо нашу конференцію.
(Всі виходять).

Завіса

ДІЯ III КАРТИНА ПЕРША

Звичайна сільська хата

За столом вечеряють — подружжя Марковських:

Василь. Що ти, Насте, жуєш і жуєш мовчки, яко худобина?

Пауза.

Настя. А що тут, Василю, говорити? Говориш та й озираєшся. Тіні своєї боїшся. Лише рот хочеш відкрити, ще нічого не сказавши, а совіти вже все знають. Та й залишається лише думати «Мовчи, Їлашку, та й будеш тихенько їсти кашку». Отаке-то наше життя. Боже! Як собі нагадаю, що ми якось пережили, то аж кров у жилах холоне. Хто б це повірив, що ми стояли вже зі шнурками на шиї під грушкою. Добре нас попередив Василько, дай йому Боже здоров'я. Ти знаєш Василю, я вже було повірила їм. Але є Бог на світі. Ой є. Хто знає, що було би з нами, як би ми дали їм їсти.

Василь. А що було б? Було б те, що ми би вже рубали ліс на Сибіру, або були б у дорозі.

Настя. Йой! Навіть не говори таке супроти ночі. Най це все щезає. *(Хреститься)*.

Довга пауза.

Мені з голови не сходить тота трагедія, що сталася у сусідньому селі. Такі молоді чоловіки — Василь Волошин і Іван Великголова відбули війну, поприходили додому, одружилися з такими файними дівчатами. Живи, веселися і думай про сім'ю. Так дружно жили сім'ями. Зібралися

на храмове свято. Дорогою жартували, співали. Кажуть, що десь їхали дорогою в селі попри сільську раду, а там стояв енкаведист з автоматом. Василь зупинив коні, скочив з фіри і пішов у напрямку до енкаведиста. Чи хотів щось спитати, чи щось інше. Не зробив і кілька кроків, як той направив на нього автомат і дав чергу. Волошин упав наповал. З фіри скочив Іван і підбіг до вбитого Василя, як той же енкаведист дав знову чергу і по ньому.

Боже! Яке горе! Туди їхали молодницями, а звідти вдовицями. Хіба тепер хтось буде розбиратися за що їх повбивали? Ого!

Пауза.

Василь. Що то говорити! Лише за те, що ми хочемо своєї України, москалі ладні всіх нас винищити, замордувати. Не жаліють навіть дітей. Кажуть, що совіти дуже потужна держава, перемогла навіть Гітлера. А тут бояться навіть жінок, дітей, старих, німеччин. Убивають їх, мордують. Я не взмоці це зрозуміти. І нікому не скажеш, не пожалієшся. Дивися, отого Федора Угрину, що на Осоках, синок має шістнадцять років, та це ще дитина, але десь там замішався з повстанцями. Так приїхали вночі машиною — забрали Федора з чотирма доньками, бо жінка його кілька років тому померла на тиф, і на машину. Навколо повно снігу, тріскучий мороз. Найменшій дитині кажуть, — кілька роцків і до Городенки, у вагон і на Сибір. Уже ходять чутки по дорозі Федір помер. Ну вже так сталося, так верніть сиріт додому. Та де! Виходить, що вони такі потужні, а бояться навіть малих дітей, тільки за те, що ті українці. А то що українці з рогами?

Настя. Оногда, Василю, вповідали, що забрали до Городенки Маріку Василишинку. Та її ще нема навіть двадцять років. Такі здорові хлопчачки, як її збили, кажуть, що копали чоботами, як той балін. Та прийшла додому чисто синя. А вона ще має бути мамою. Ти розумієш? Били її, що вона допомагає повстанцям. Скажи мені, в якій хаті, в якому селі не допомагають повстанцям. Хіба якісь запроданці. То що всіх треба перебити, закатувати, вивезти у Сибір?

Василь. Боже, Боже! Як собі нагадаю Василя Поповича. Таке ми верстваки. І дивись, Насте: Привела зв'язкова шістьох повстанців на нічліг. Напевно, хтось із сексотів те бачив, бо через якусь годинку енкаведисти обскочили хату, то врятувався лише той, що був на варті і ще два повстанці. Вискочили надвір через вікна лише у білизні. Надворі зима, а вони, сараки, босі. Трох убили прямо сплячих. Василюху поранено в живіт з перебитими ногами, якось поза хату та й сховалася у сусідів. А Василь, небіжчик, із Парасею донькою забігли у погріб. Один з енкаведистів те побачив і кинув у погріб гранату. Погріб рознесло, Василюху вбило, а Парася чудом вціліла. Але ноги перебиті, без одного ока. До того всього підпалили хату, стодолу, стайню. Звідкись надбіг Грицько Федорків, бо Василюху його рідна тета. Хотів допомогти гасити вогонь. Та де! На дорозі зупинив його начальник гарнізону і наказав повернутися спиною. І ні з цього, ні з того в моменті у Грицька вилетіло око і цівка крові.

Настя. Йой! Василю! Лишім цю бесіду. Бо від цього всього аж мороз іде по шкірі. Як це люди все витримують? За що їх так мордують? Ми дивувалися, як це витримують жиди, коли їх німаки мордували, вистрілювали. А тепер це перейшло на нас...

Хтось стукає у вікно.

Йой, Василю! А це хто в таку пізню годину? Йди відчини! (Василь підійшов до дверей).

Василь. Хто там? (*З-під дверей чути голос*).

Зв'язкова. Вуйку Василю! Відчиніть! Це я, зв'язкова!

Василь відчиняє двері.

Входить зв'язкова, а з нею озброєний повстанець:
на плечах автомат.

На поясі дві гранати.

Зв'язкова. Вуйку Василю! Вуйно! Я давно до вас не зверталася по допомогу. Тепер привела вам повстанця. Прошу вас нагодувати і хай переночує у вас. Удосвіта його забере наш кур'єр.

Настя. Йой! Та ми що! Ми не проти. Їсти є що. Спати є де. Хай залишається.

Зв'язкова. Ну то добре! Надобраніч!

Виходить.

Настя. Сідай синку! Роздягайся! Та й сідай вечеряти.

Василь. (*Сидить на ліжку і дивиться на повстанця*).

Як тебе звати?

Повстанець. Звіть мене Іваном.

Василь. Іванку! Ти родом здалека?

Іван. Ні!

Василь. Родичі живі?

Іван. Поки що живі.

Василь. Ну й Слава Богу! Слава Богу!

Настя. Вечеряй, Іванку! Бери вечеряй! Хто знає, коли ти по-людськи вечеряв і коли будеш? (*Іван починає вечеряти. Їсть з великим апетитом*).

(Раптом у вікно хтось дуже почав гримати кулаком). Хазяїн! Відкрий!

Настя. *(Скрикнула). Йой! Совіти!*

Іван. *(Схопив автомат і став відв'язувати гранати). Вуйно, лягайте під ліжко і мовчіть. А ви, вуйку, відкривайте двері і теж скоренько під ліжко. (скомандував повстанець). Слава Україні! Слава Україні! (закричав і відкрив по вхідних дверях вогонь з автомата. Потім побіг до вхідних дверей і вкинув у один бік гранату, потім у другий і зник у темноті. Через хвилину Микола Угрин із енкаведистом попід руки вводять у кімнату пораненого капітана Ліванова).*

Ліванов. Все товариші! Все! Напевно, відвоювався. Напевно, відвоювався. Коля! Коля! Передаю тобі командування гарнізоном. Передаю.... тобі... *(голова схилилася набік. Помер).*

Пауза.

Микола. *(Несподівано). Де той бандюга? Сволоч! (До одного із солдатів) Я ж просив ще трохи почекати! Я просив. Тепер втратили такого бойового офіцера. (До другого солдата). Так що з бандитом?*

Солдат. Є товаришу старший лейтенант! Є! Впіймали! Але він уже віддав Богу душу.

Микола. Ах, який жаль! Який жаль! Я б йому показав наших. Я б йому показав, де раки зимують! *(Два солдати тягнуть за ноги через сцену вбитого повстанця. Голова вдаряється час від часу об підлогу, руки розкинуті нарозліт).* А де господарі? Негайно знайти їх! *(Два солдати кинулись до ліжка).*

Солдат. Ось вони товаришу старший лейтенанте! Ось вони!

Микола. Тягніть сюди цю сволоту. *(З-під ліжка витягають Василя і Настю).* Покровителі бандю! Ви сприяєте їм! Ви допомагаєте їм! Зараз побачимо, хто вам допоможе *(Починає бити прикладом автомата. Йому допомагають солдати. Василь і Настя попадали. Їх почали копати ногами).*

Зараз тут віддасте Богу свої душі! Нехай другим буде зась! *(Василь і Настя лежать бездиханні).* Тягніть їх до машини і в Городенку! Там з ними розберуться!

Солдат. Товаришу старший лейтенанте! Вони вроді вже віддали Богу душі.

Микола. Кому сказано тягнути їх до машини!

Солдати. Слухаємось!... *(Потягнули...)*

Микола. Обережно несіть до машини товариша Ліванова. *(Понесли. Звертається до солдатів).*

А тепер паліть цю господарку, щоб і сліду не залишилося від неї.

(З-за сцени чути голос диктора: В той лютневий день віяв сильний вітер, і розносив вогонь. В результаті згоріло дотла більше п'ятнадцяти господарств. В такий спосіб помстилися енкаведисти за смерть офіцера районного відділення МДБ).

КАРТИНА ДРУГА

Сільська плебанія. У передньому покої зліва від дверей невеликий столик. З двох боків крісла. Далі під вікнами застелене ліжко. Справа під стіною бомбетель. У лівому кутку під стелею висить великий образ Ісуса Христа, накритий вишитим рушником. Посередині кімнати стоїть навколішки середніх років жінка і молиться до образа.

Їмость. Господи Ісусе ! Ще в молоді роки я закінчила медичні курси і переживала, де зможу застосувати свої знання. Але твоєю волею сталося так, що наша Україна повстала проти своїх поневолювачів. І я з радістю стала в ряди боївкарів. Господи! Ти знаєш, що мені запропонували бути кущовою Українського Червоного Хреста. Так багато боївкарів звертаються по допомогу. В кожному селі щодень ідуть бої, є багато ранених, які потребують допомоги. Минулої ночі за мною приїхали аж із четвертого села, і я врятувала життя молодому боївкарю. Господи Ісусе! Прошу тебе і молю, збережи мені життя, збережи від серйозного поранення, збережи від Сибіру, бо хто буде надавати допомогу нашим героям, таким молодим хлопцям, які поставили на вівтар свої молоді життя. Ми віримо у нашу перемогу, ми віримо, лише підтримай нас!

Увійшов їгомость. *(У рясі. На грудях висить хрест)*

Їгомость. Маріє, привели пораненого.

Їмость. Нехай заводять.

(Три боївкарі вводять пораненого вояка.

Стоїть на одній нозі).

Боївкар. Мамо Маріє!

(З-за сцени чути голос: За її легкі руки, після яких швидко гоїлися рани, боївкарі звали її мамою Марією).

Мамо Маріє, допоможіть!

Їмость. По дорозі вас ніхто не бачив?

Боївкар. Ні! Тільки ми зустрічалися із зв'язковою.

Пауза.

Їмость. *(До чоловіка)* Їгомосте! Піди на вулицю почергуй.

(Їгомость виходить).

Так! Ставте докупи дві лавки. *(Пораненого поклали на лавки, притримуючи, подивилася на рану).*

Василько. *(Почав кричати)* Ні! Ні! Я не дам себе різати. Друзі! Побратими! Добийте мене! Добийте! Я це не витримаю. Я не витримаю.

Їмость. *(Не звертаючи на крики пораненого).* А що сталося?

Боївкар. Сьогодні вдосвіта ми попали в засаду. Совіти кинули гранату. Йому у стегно попав осколок. Ми не могли залишити свого друга, щоб над ним знущалися енкаведисти. Ми сховалися в криївці, але він кричить і кричить. Це може нас викрити. Ну й ми до вас, мамо Маріє. Допоможіть. Шкода.

Їмость. Я це все розумію. Але, друзі мої. Я не маю обезболюючих. Чи зможе він це витримати? Адже це треба, як бачу, різати по живому.

(боївкарі переглянулися).

Пауза.

Боївкар. Мамо Маріє! А чи довго це буде тривати?

Василько. Друзі, не мучте мене! Я вас прошу, добийте мене! Добийте! Мамі і татові перекажіть, що я до кінця боровся за Україну. Я боровся до кінця...

Їмость. Не знаю. Та не менше півгодини. Давайте не роздумувати.

Боївкар. *(Махнув рукою).* Давайте! Кажіть, що треба робити.

Їмость. Один нехай тримає за ноги, але ноги зв'яжуть докупі, а ви два: один за одну руку, другий — за другу.

Василько. Йой! Не дам! Йой! Не дам. Друзі, я не витримаю цього болю. Мене ще ніхто не різав. Або дайте чогось, щоб я заснув.

Боївкар. Друже Козак! Друже наш! Будь-хто з нас може опинитися на твоєму місці. Ситуація безвихідна. Кричи, скільки можеш, лише потихо. Може, від цього для тебе біль не буде великою.

Василько. Йой! Але мене дуже болить. Ви собі не уявляєте, як мене болить. Я буду терпіти! Але давайте заспівайте нашої повстанської. Я буду вас підтримувати. Може, я так не буду відчувати болю. *(Друзі переглянулись і упівголоса почали співати. Тримавши за руки, приклонились ближче до голови пораненого).*

Чом так сумно, невесело
По всій нашій Вкраїні?
Покидають наші села
Наші хлопці молоді.

Україно, Україно,
в тебе доленька лиха —
виганяє москаль з хати
молодого юнака.

Покидають рідні села,
Покидають родину,
А самі ідуть шукати
В темні дебри хатину.

Виганяє, виганяє,
та вже довго не буде:
наша славна Україна
собі волю здобуде!

В тій хатині невесело,
Кругом неї тишина —
Вивезли мені родину,
Я остався сирота.

Україно, Україно,
ти вмиваєшся в крові,
та й за тебе, Україно,
Самі хлопці молоді.

Приснив ми ся сон дивненький,
Що я дома ночував...
Пробудився — а я в лісі...
Щей сумненько заспівав.

(Чути, як у тазик упав осколок)

Василько. Йой! Йой!

Їмость. Все! Все! Закінчую. Головне, що осколок не зачепив кістку. Перев'язую *(вбігає їгомость)*

Їгомость. Їмосте! Облава! На нашії вулиці енкаведисти. Йдуть до нас!

Їмость. Так! Без паніки. *(Підбігла до ліжка, розкинула перину).* Кладіть друга на перину. Тільки швидше! *(Пораненого замотали в перину).* Друзе! Прошу, тебе, не видай нас. Ні звуку! Хлопці! Все, що маєте з собою, негайно до цього покою. А ти, їгомосте *(поставила крісло під двері у які забігли боївкарі),* сідай і читай біблію. Спокійно! *(Вбігає покоївка).*

Покоївка. Совіти! А це що за кров на підлозі? *(В сінях почувся кашель. Покоївка вхопила відро з водою і вилляла частину на кров. Вхопила швабру і почала мити підлогу).*

Входить Микола Угрин і солдат.

Солдат. Здесь моют пол! *(Виходять. Раптом голосно застогнав поранений боївкар. У двері повернувся солдат).*

Солдат. Какой-то странный звук послышался!

Покоївка. *(Вхопила ганчірку з підлоги, ледь-ледь викрутила і вдарила солдата по плечах).* Куди сунеш, як німий до суду? Розносиш болото. Я лише помила!

Солдат. Ну-ну! Не давай волю рукам. А то я пріструню
тя!

Покоївка. Іди до безголов'я! *(І знову підняла ганчірку, солдат вибіг. Усі зітхнули. І почали реготати з витівок покоївки).*

КАРТИНА ТРЕТЯ

Сільська хата. За столом сидять керівники сільського підпілля ОУН: Береза, Скала, Малина, Калістрат і станичний Перекотиполе На лаві Микола Угрин. (Усі дивляться на нього).

Довга пауза.

Береза. Ну що, Миколо. Ми через тата передали тобі перше попередження за те, що ти ведеш несумісні дії щодо боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Своїми діями ти допомагаєш совітам, нашим одвічним ворогам, грабувати наш український нарід, нищити українців, які хочуть мирно жити і працювати на своїй землі. Звичайно, в тебе можуть бути свої аргументи, чому ти так робиш. Ми тебе слухаємо.

Довга пауза.

Микола. Я! Я, трохи заплутався! Дайте мені строк розібратися. Я виправлюся! Даю вам слово! *(Зсунувся з лави і впав на коліна).* Даруйте!

Калістрат. А чому би тобі не податися в УПА? Там кадрові офіцери на вагу золота.

Микола. Пізно мені туди. Пізно. Але я подумаю і над цим питанням.

Скала. Але, пане Миколо, минулого разу, коли ми

через тата давали перше попередження, то рекомендували те ж саме. Податися тобі в УПА. В чому справа? Тато не передавав чи ти передумав?

Знову довга пауза.

Береза. Ну що ж, Миколо. Ми ще тобі цей раз повіримо. Дивись... *(Помахає пальцем)*.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Та ж сама сільська хата батьків Миколи Угриня. За столом сидять — мама, тато і сам Микола.

Марія. Николко, Николко! За що на нас упала така Божя кара? Адже це є кара. Як нам з татом носити такий тягар на душі? Люди почали нас обминати на вулиці. Ніхто не приходить до нас у хату. Скоро на нас будуть усі плювати, як на зрадників українського народу. Ти розумієш, що це таке? Того вбили, того вивезли у Сибір. За що? За сприяння у визволенні нашої землі від московського супостата. А ти в цьому їм допомагаєш. До нас дійшли бесіди, як ти молотив ногами Настю і Василя Марковських. За віщо? Відправив їх до Городенки. По дорозі енкаведисти їх замордували. На твоїх руках невинна людська кров. Ти розумієш це чи не розумієш? Завтра в такому самому становищі можемо бути і ми.

Довга пауза.

Іван. Я одного не розумію. Як ти прийшов з фронту, я тобі говорив, що ти можеш закінчити своє життя ганебною смертю. Говорив чому і просив тебе податися в гори, в УПА. Ти мене не послухав. А тепер слухай: я —

член ОУН, є одним із керівників сільського підпілля, мама активний симпатик ОУН і УПА, а син, рідний син — зрадник!

Микола. (зірвавшись з лави). Який я зрадник? З чого це ви взяли? Кого я зрадив? Кому зрадив?

Марія. Боже! Николко! Сину мій! Ти не рахуєш себе зрадником? А ким ти себе вважаєш? Патріотом нашої України? Ти є членом ОУН? Може, ти вояк Української Повстанської Армії. Хто ти є? Ти зрадник! Ти ходиш разом із совітами по селі і шукаєш повстанців, допомагаєш грабувати наших людей, відправляєш порядних господарів на смерть тільки за те, що вони прихистили своїх героїв. Хіба це не зрада переді мною, перед своїм батьком?

Пауза.

Боже! Чому я тебе не втопила ще в купелі? Чому не задушила під грудьми, як гадину! Будь проклятий мною, батьком, Богом і людьми. Поки ти не нарозумишся, не приходи додому. Жий собі де хочеш! В тебе немає ні мами ні батька.

Микола схопився з лави.

Микола. Ну й піду! Ну й не прийду більше! Не пропаду без вас! Я вже не маленький! (*Вийшов і гримнув дверима*).

Марія. (*плачучи*). Та що ж це таке? В кого він такий упертий і дурний вдався? Боже! Таже який це встид від людей. Йой! Йой! Та як це? Як його нарозумити? Іване! Що тепер робити? Таже це наш син!

Іван. Напевно, вже запізно, мамко, до школи. Запізно! Я скільки з ним говорив. Він колись таким не був. Це війна з ним таке зробила, або совіцька влада. Видно, вона йому сподобалася своїми порядками. Напевно, це

йому підходить. Коли він прийшов додому з фронту, пам'ятаєш? Тоді мені здається він щиро говорив і щиро думав. А що після того сталося — не розумію.

Пауза.

Марія. Так чим це все скінчиться?

Іван. Якщо не зміниться, то його чекає суд СБ.

Марія. *(Плаче).* Господи! На все твоя воля... *(Хреститься).*

КАРТИНА П'ЯТА

На сцену виходять кілька енкаведистів на чолі з Миколою Угрином. Усі в руках мають шомполи. Ходять по сцені і затикають шомполи.

Солдат. Нема ніде товаришу старший лейтенанте.

Микола. Шукайте, шукайте! Десь тут має бути. *(Підходить в кут сцени).* Ось лежить вишивана хусточка. Це умовний знак. Значить, десь тут має бути криївка. Десь тут. *(Нагинається і відкидає якесь шмаття).* Ось вона! Ось вона, криївка! А ви кажете, що немає. *(Б'є прикладом по кришці).* Гей ви там! Бандерівська сволоч! Кидайте зброю! Виходіть наверх з піднятими руками. Даю вам на роздуми п'ять хвилин. Якщо ви добровільно не вийдете, ми кинемо туди кілька розривних гранат.

Мовчанка. З криївки почувся спів.

Ще не вмерла Україна
Ні слава ні воля,
Ще нам, браття українці,
Усміхнеться доля...

Микола. Співайте, співайте! Вже довго співати не будете!

В криївці співати перестали.

Тут же пролунав вибух.

(Два солдати приводять старшого чоловіка: у смушевій шапці, кожусі, портяницях).

Солдат. Товаришу старший лейтенанте! Це господар цього дому.

Микола. *(До господаря).* Ах ти сволоч! Переховував, годував, приносив їм інформацію! *(Бє прикладом по голові. В того по обличчю потекла кров).*

Господар. Николко! За що? Таже ми родина! *(Витирає рукавом з обличчя кров).*

Микола. Залазь, сволоч, у криївку! Подивись, чи нема там живих? *(Заштовхують газду у криївку).*

Довга пауза.

Господар. *(Кричить)* Всі мертві!

Микола. Подавай звідти зброю! *(Показується голова господаря. Подає чотири автомати. Солдати його витягають звідти і теж починають бити куди попало, поки він не знепритомнів).* Денисов! Ану скадай у криївку, чи немає там щось цікавого для нас. А ви? *(Звертається до інших солдатів).* Викидайте мертвих на машину.

КАРТИНА ШОСТА

Знову той же сад. Під кущем калини лавка. На ній сидять Микола Угрин і Марійка Мохорук.

Сидять окремо

Микола. Марусю, моя любов, я прийшов до тебе розповісти тобі, що я тебе далі люблю. Я хочу перейти до вас жити разом з тобою. Ми заживемо разом, як усі люди.

Маруся. *(Сумно).* Цебто як? На гілетку? Я що зведениця, чи молодиця? Миколо, я ще дівчина! Як ми зможемо жити без сватання, без весілля? Без згоди наших родичів, без батьківського благословення?

Пауза.

Микола. Так, зараз воєнний час. Хіба до весілля?

Маруся. Присилай сватів. Але скажу тобі наперед. Мабуть мої батьки не дадуть такої згоди. За тебе всі у селі говорять з острахом. Люди тебе бояться, проклинають. Оногда кількох повстанців вбили, кілька сімей вивезли до Сибіру. Всі говорять, що до цього ти причетний. Ти став на шлях зради нашого українського народу.

Микола. І ти своєї? І ти мені не віриш? Всі обзивають зрадником. Зрадник! Зрадник! А кого я зрадив?

Маруся підвелася і пішла.

Марусю! Марусю! Не залишай мене! Почекай! Люба моя! Кохана!

Маруся. *(Зупинилася. Повернула голову).* Була люба, кохана, а тепер... *(Пішла далі).*

Завіса.

ДІЯ IV КАРТИНА ПЕРША

Сільська хата. За столом сидять керівники сільського підпілля ОУН s Береза, Скала, Калістрат, Малина. Посередині провідник СБ районного проводу ОУН —

Левко. Збоку на лаві межи вікнами станичний — Перекотиполе.

Посередині на стільці сидить Микола Угрин.

Левко. Отже друзі! Даною мені владою, судове засідання служби безпеки відкриваю. — Розглядаємо справу Миколи Угриня. Хто що хоче сказати?

Перекотиполе. Я, як станичний, хочу доповісти, що Микола Угрин, який тут сидить, *(кивнув у бік Миколи Угриня)*

Старший лейтенант Червоної армії розшукує в селі криївки, членів ОУН, УПА, їхніх близьких і все це передає в районні відділення НКВС і МДБ. Для творення своїх чорних справ викликає з Городенки воєнний гарнізон і керує ним. Через що, в нашій повстанській станиці почастишали облави, гарнізонники стали лютішими до наших жителів. Микола мав від нас два попередження. Але замість того, щоб угомонитися, він зробився сексотом і зрадником українського народу. Тому я прошу суд визнати його винним у скоєних злочиннях і засудити до страти.

Левко. Хто ще бажає висловитись?

Береза. Мені гірко вирішувати долю цього виродка, інакше назвати його не можу, бо він є сином нашого побратима по зброї Малини. Це є ганьбою для нашої станиці. Я теж прошу для нього смертної кари.

Калістрат. Ми просили, щоб він, як кадровий офіцер, пішов служити в нашу УПА. Так що послухав? Ні! Йому ближче до серця бути зрадником українського народу. Прощу страти!

Скала. Страта! Катюзі по заслугі!

Левко. *(До Малини)* Ви?

Малина. *(почав плакати).* Це мій син... Моя плоть... Ви розумієте?... Мій син! *(Далі плаче, руки трясуться...)*

Довга пауза.

Левко. Я розумію вас, наш друже. Для мене це найтяжчий суд у моєму житті. Тяжко судити рідного сина нашого побратима. Але в нас суворі закони громадянської війни, яку нам нав'язали совіти — підпілля, конспірація. Совіти розвинули широку сітку сексотів, які нищать наше підпілля. Навіть деколи не допомагає і конспірація. Завдяки сексотам, таким *(кивнув на Миколу)* зрадникам, ми втрачаємо бойових побратимів в ОУН, УПА, наших станичних симпатиків. Ми, есбісти, мусимо з цим жорстоко боротися. Я підтримую вашу думку, і іменем Української Самостійної Соборної Держави — приговорю Миколу Угрина, — зрадника українського народу, — до страти. Хто виконає цей вирок?

Малина. Я! *(Всі презирнулися між собою).* Не хвилюйтеся... Я виконаю цей вирок. Як казав наш літературний герой, — я тебе породив, я тебе і вб'ю.

КАРТИНА ДРУГА

Хата Угринів. За столом сидить Марія і плаче.

Марія. Боже! Як таке можна перебути? Як таке перебути? Син, рідний син став зрадником.

Входять Іван з Миколою.

Іван. *(До Миколи).* Сідай! А ти, мамо, прощайся із сином. Я йду в сад копати яму.

Виходить.

Марія. *(Далі плаче).* Николко мій, Николко! Чи я тебе не просила? Чи я тобі не казала? Піді собі в гори і вступи в Українську Повстанську Армію. Боже! Дійти до того, щоб злигатися із совітами, видавати своїх людей, убивати їх... Як це можна?... Николко!... Як це можна?...

Микола сидить за столом,
руками ймився за голову і плаче.

Ліпше аби тебе вбили на фронті. Ліпше було б, щоб ти не вертався додому. Ліпше для тебе і для нас було б, якби ти лишився жити у Росії чи на Великій Україні. Чого ти перся сюди?... Чого?... Але вже, як прийшов, то чому ти нас не слухався? Тобі давали два попередження. Ти нікого не слухав. Ти думав, що ти цар і Бог. А то не так, ой не так! Ти не маєш вільної України в серці. Боже! Як страшно звучить — зрадник українського народу. Ти зрадник! Ти зрадник! Будь проклятий во віки вічні!

Входить Іван.

Іван. *(До Миколи)* Пішли, сину!

Марія. *(Спохватулася).* Куди?

Іван. Як куди? Яма готова. Починає розвиднятися. Треба спішити.

Микола. *(Встає з-за стола. Плаче).* Прощайте, мамо. Моя рідненька. Вибачте мені, що я приніс вам скільки клопоту, зганьбив вас. Я аж тепер зрозумів, до чого довів мій непослух. Але вже пізно. *(Подивився на батька).* І ви, тату, простіть мені, якщо можете. Я й вам завдав клопоту, зганьбив перед людьми. Передайте моїм братам, що я і в них прошу прощення за свій проступок. *(Далі плаче).*

Пауза.

Іван. Досить вінчувати себе. Треба було раніше про це думати. Ходімо.

Марія. *(Підбігає до Миколи і ловить за шию).* Не дам! Не дам! Це моя дитина! Моя кров! Це плоть від моєї плоті. Це мій син! Не пущу! Не пущу його на смерть *(починає ридати).*

Іван. *(Тягне сина за руку до дверей).* Ну пішли!

Марія. *(Сповзає на коліна і ловить Миколу руками за пояс. Кричить).* Не дам! Николко мій! Я тобі все прощаю, лише не йди від мене. Не залишай мене.

Іван. Та ходімо! *(Тягне за собою. Микола трохи поступився за татом).*

Марія. *(Сповзає до Миколиних колін. Ловить за ногу. Цілує в коліно, нижче коліна, цілує ступню).* Я тебе народила, вигодувала своїми грудьми, виростила... А ти мене залишаєш? Скажи хоть словечко, чи будеш приходити до мене в гості. Чи ти мене забудеш!... Забудеш!... Забудеш... *(Микола вириває ногу і йде за татом до дверей. Марія, лежачи на підлозі, ридає, рве волосся на голові).*

КАРТИНА ТРЕТЯ

Серед сцени стоїть Угрин Іван з автоматом
спрямованим за сцену

Іван. Сину! *(починає плакати).* Не дивись так мене! Не можу!... Не можу!... *(Опускає автомат)* Сину мій!... *(Витирає сльози).* Я не витримаю такої муки.

Микола. *(З-за сцени).* Так стріляйте, тату! Стріляйте!

Іван. Не можу!... Не можу!... *(Плаче).* Я синовбивця!...

Не дивись так на мене. Прошу тебе,... Миколко мій,... не дивись так!...

Микола. Тату! Та стріляйте! Не мучте мене!

Іван. Сину! *(Плачучи)*. Повернись до мене спиною. Прошу тебе! *(Стріляє)*. Боже!... *(Кричить)*. Що я наробив?!... Що я наробив?!...

Вбігає Марія.

Марія. Іванку! Ти вбив нашого сина? Ти вбив нашу кровинку? Люди! Люди-и-и! Він убив нашого сина! Синоубивця! Синоубивця! Будь проклятий Богом і людьми! Я проклинаю тебе! *(В цей час чути, як недалеко пролунав вибух. Іван вибігає)*. Боже!... Що це твориться на цім світі?... Брат пішов на брата, син проти тата, тато вбиває сина. Невже має бути кінець світу? *(Голосить)*. Відколи прийшли ці совіти, відтоді в нас нема гаразду. Це вони таке наробили. Це вони п'ють нашу кров, забирають у людей життя, вивозять до Сибіру. Що їм від нас треба? Ми від них нічого не хочемо, лише нехай залишать нас у спокою. *(Марія піднімається з колін, піднімає вверх руки)* Будьте прокляті, нелюди! Будьте прокляті Богом і людьми!

Входить чоловік і несе мертвого хлопця. Голова звисає, дуже закривавлений.

Марія. *(Вхопилася руками за голову)*. А це що таке?

Чоловік. Я приніс, Йванихо, вашого Василька. *(Обережно кладе на землю)*.

Марія. Що з ним?

Чоловік. Бахурія! Лише почало світати надворі, а вони зібралися — і в луги. Ще звечора заготовили кілька снарядів. Розіклали вогонь. А то, як бабахнуло. Я вчув і

бігом туди, бо вибух був дуже сильний. І Василька, як не було. Та й приніс.

Марія. Божечку мій! *(Поволі наближається до тіла)*. Та лише почало добре світати. Та йому ще спати й спати. А він удосвіта побіг по смерть? Василечку! Васильку мій! Синочку! *(Падає на мертве тіло свого сина. За сценою чути глухий вибух)*. Скільки я тебе просила, лиши ті снаряди, лиши. А ти все казав: Мамочко, ще цей раз! Мамочко, ще цей раз! А смерть шугала, смерть шугала! Дитино моя! Це що за день сьогодні? За що кара за карою на мою голову? Невже я така велика грішниця перед Богом? *(Піднімається на коліна, повертається до сходу сонця і голосно молиться)*. — Отче наш. Ти, що єси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє. Нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам днесь і прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим, і не введи нас у спокусу, і избави нас від лукавого.

Богородице-Діво радуйся, Благодатна Маріє, Господь з Тобою, благословенна Ти між жонами і благословенний плід утроби Твоїї, бо Ти породила Христа Спаса і звбавителя душ наших...

(Знову падає на мертве тіло і голосить). Синочки мої! Чого ви на мене загнівались? За віщо мене так покарали? Як я це маю перебути? Господи! Та ще добре не розсвіло, а вже скільки крові. В мене вже сліз нема, скільки за останні години я наплакалася.

Входить знову той же сусід.

Чоловік. Йванихо! Сусідо! Тримайтеся! Бо на вас пішло якесь насланє. У селі вже здосвітку йде облава.

Криївку, в якій сиділи вуйко Іван, хтось із сексотів здав. Енкаведисти кинули туди розривну гранату.

Пауза.

Марія. *(Вхопилася руками за груди).* Ну й що?

Чоловік. Криївка була під грушкою. Вуйка рознесло на шматки. Деякі шматки тіла висять навіть на гілках грушки.

Марія. Йой!... Йой!... Це я винна!... Це я!... Це я!... Я його прокляла! Я його прокляла! Бог є на світі! Ой, є! Казав наш священик, що клясти не можна. Це є великий гріх! Гріх! Гріх! *(Піднімається з колін).* Кривавий світанок!... Кривавий світанок!... Кров!... Кров!... *(Дивиться на руки).* Мої руки в крові! Кожух, горботка в крові. На землі кров! *(Роззирається довкола)* Скрізь кров! Кров! Кров! Древа в крові! Хата в крові!... *(Регочеться).* Ха-ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха-ха-ха-ха!

На сцену входить біла, світла,
мовби прозора постать подібна до Івана

Марія. *(Замовкла. Придивляється. Відмахується руками)* Згинь! Згинь! Кістлява! Ти забрала мого чоловіка, моїх двох синів. Ти ще до третього і до мене руки простягаєш?

Іван. Маріє! Це я! Іван! Моє тіло розкидане по кусках, його ніхто до купи не збере. Це прийшла моя душа проститися з тобою.

Марія. *(тричі хреститься, відмахується руками)* Згинь! Згинь! Нагла смерте!

З-за сцени чути пісню, яка все дужчає
Ой у лузі червона калина похилилася
Чогось наша славна Україна зажурилася

А ми тую червону калину підіймемо,

А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Іван. Маріє! Моя мила і кохана! Ти втратила чоловіка і двох синів, але ти маєш ще одного, бережи його. Він одружиться, народить тобі онуків і ти будеш з ними забавлятися. Будеш розказувати, як ми воювали за вільну Україну, як ми вмирали і нам дзвони не грали. Проте, як нас все меншало і меншало, і ми, мов ті журавлі, сірим шнурком відлітали у вічність, де не має ні терпіння, ні людського горя, тільки життя безконечне...

Я вірю, що вони продовжать нашу справу і здобудуть Українську Самостійну Соборну Державу.

З-за сцени голосно продовжується спів:

Марширують наші добровольці у кривавий тан

Визволяти наших українців з московських кайдан

А ми наших братів-українців визволимо,

А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!..

ЗАВІСА

СЛОВНИЧОК МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ

- Балін** - м'яч
Бігме - заклинання
Бахурія - молоді хлопці
Василіянин - чин василіян відносився до Греко-Католицької Церкви
верітка - ряднина
верстваки - ровесники
вуйко - дядько
вуйна - дядина, тітка, тьотя
вчепитися плота - повіситись
горботка - зшита із домотканого полотна виготовленого із різнокольорових вовняних ниток
горн - частина печі через яку дим переходить у димар
Гілетка - подружнє життя без шлюбу
грейцар - розмінна Австро-Угорська монета
Екзекутива - районний провід ОУН
Зведениця - дівчина, яка народила дитину
Жентиця - молочна сироватка
Каганець - невеличкий світильник із гнотом: горить від олії, лою і гасу
каливороть - частина воза
капшук - висушений сечовий міхур свині. В ньому зберігали подрібнений тютюн
касарня - казарма
киптар - вишиваний півкожушок (без рукавів)
ксьондз - священик
куделя - повісмо на палці з якого прядуть нитки

кулеша - мамалига

кусак солонини - великий кусок сала

Лава - пофарбована дошка на ніжках для сидіння

Мотовило - пристрій з якого змотували пряжу у клубки

Начінка - дуже поживна страва із кукурудзяного борошна

новіціят - час проби покликання

нагла кров залляла — раптова смерть

Образ - ікона

окрайка, окрійка - тканий пояс з різнокольорових вовняних ниток для підперізування

Паригоч - невелика палиця для розмішування жару у плиті

пискувати - лаятися з кимось, кричати

плебанія - помешкання для священичої сім'ї

повісмо - конопляне або лляне прядиво

покій - світлиця

полудрабок - частина воза

помірок - певна кількість поля, шмат города або поля, що є додатковим наділом

портяниці - білі чоловічі штани із домотканого полотна

Рамена - плечі

реверенда - священича одежа

реколекції - місіонерська діяльність

розважання - роздуми

Сарака, сараку - бідна, бідний

сволок - дерев'яна балка на якій утримується дерев'яна стеля

сировиця - соляний розчин

скидання оловом - зняття страху

склеп - торгова точка

снововка	- пристрій, на який намотують нитки
соломаха	- товчений часник розведений водою
сторонські	- люди з навколишніх сіл, зі сторони
сутанна	- верхній літній одяг священика
Тета	- рідна сестра матері або батька
тонзура	- зверху на голові вибритий кружок у ксьондзів, які прийняли обряд монашества
Тора	- перша частина Біблії, п'ятикнижжя Мойсееве
Фіра	- віз, підвода
Холєва	- халява, верхня частина чобота
хосен	- вигода, користь
Цьомплики	- ледяні борульки, які після танення капають зі стріхи чи даху і знову замерзають
цісар	- монарх Австрійської імперії
Чепіги	- рукоятка у плузі
черес	- широкий ремінний пояс із середини з кишеньками
чета, чота	- рота
Шандар	- жандарм
штайф	- твердий задник у взуттю
шустка	- розмінна польська монета
«Шлях би тебе трафив»	- «Побила би тебе лиха година» (клятьба)

ПРО АВТОРА

Мохорук Дмитро Іванович народився у селі Топорівці, що на Городенківщині Івано-Франківської області. Після закінчення середньої школи продовжив навчання у Кіцманському зооветеринарному технікумі, що на Буковині, потім у Львівському зооветеринарному інституті по спеціальності «зоотехнія». Майже всю свою трудову діяльність провів на Снятинщині Івано-Франківської області — головний зоотехнік колгоспу, секретар партійної організації і заступник голови колгоспу, голова колгоспу, директор племптахорадгоспу.

Вийшовши на пенсію, почав здійснювати свою заповітну мрію ще з дитинства до історії, краєзнавства та літературознавства.

Дмитро Мохорук — автор трьох томів історико-краєзнавчого та етнографічного збірника “Село моє Топорівці”, романів “Скарби мудрості” і “Терпіння” із задуманої тетралогії “Тяжкий хрест”.

Книжка “Зів’ялі ружі” в яку входять — повість “Зів’ялі ружі”, малі повісті “Аудієнція”, “Народний месник” та драма “Кривавий світанок” — чергове надбання автора.

Дмитро Мохорук — член національної спілки журналістів України та член Всеукраїнської спілки краєзнавців.

ЗМІСТ

<i>Омелян Лупул. Складні долі.....</i>	<i>5</i>
<i>Зів'ялі ружі.....</i>	<i>7</i>
<i>Аудієнція.....</i>	<i>109</i>
<i>Народний месник.....</i>	<i>157</i>
<i>Кривавий світанок.....</i>	<i>225</i>
<i>Словничок маловживаних слів.....</i>	<i>283</i>
<i>Про автора.....</i>	<i>286</i>

ДЯКУЮ!

Висловлюю щиру подяку Городенківській районній раді (голова Богдан Кобилянський) і райдержадміністрації (голова Василь Ємчук). Особисто дякую заступнику голови райдержадміністрації п. Лесі Гудзик за фінансову підтримку у виданні цієї книжки.

Хай Бог вас благословить за розуміння і сприяння.

Мохорук Д.І.

М 86 Зів'ялі ружі, Повісті. Драма. смт. Кути, «Писаний Камінь», 2007. – 288с.

ISBN 978-966-8519-37-6

До книжки увійшли повість “Зів'ялі ружі”, малі повісті “Аудієнція” та “Народний месник”, а також драма “Кривавий світанок”.

Перша із повістей — це історія єдиного, але довічного кохання Князя Церкви Митрополита Андрея Шептицького. Два наступні твори побудовані автором на фактах з історичного минулого рідного села Топорівців на Городенківщині.

Драма “Кривавий світанок” — фрагмент з історії повоєнних Топорівців.

Для широкого кола шанувальників красивого слова та історії рідного краю

ББК 84.4УКР6-4
М 86

ДМИТРО МОХОРУК

ЗІВ'ЯЛІ РУЖІ

Повісті. Драма

"Лисаний Камінь"

Косів

2007

Видруковано в МП "Евріка"

Свідоцтво Держ. реєстру: серія ІФ, № 10

Косівський р-н., смт Кути

тел. 4-55-70

тел-факс 4-51-69

Літературний редактор

Омелян Лупул

Художник

Іван Куравський

Комп'ютерний набір

Лілія Борейко

Комп'ютерна верстка

Віталій Стефурак

Здано до складання 14.03.07. Підписано до друку 6.04.07.
Формат 60х84\16. Папір офсетний. Друк офсетний. Тираж 120 пр.
Замовне 203